

AZ AVARKOR IDŐRENDJÉRŐL

ÚJABB AVAR TEMETŐK A BALATON KÖRNYÉKÉN

I. ZAMÁRDI-RÉTI FOLDEK DÜLŐI

Az 1972. szeptember 13–28. közötti leletmentő ásatáson 34 sírt tártunk fel.¹

1. *sír*: Sm = 64, T = 106, mai bolygatású. M = a jobb lábfej előtt a sírfehéktől 6 cm-rel feljebb, a medencénél a sírfehéken koporsóvasalások, összesen 7 db. (Rn) A jobb combcsont külső oldalán 9 cm hosszú vas kés (Rn). Adultus N.

2. *sír*: Sm = 50, T = 100, mai bolygatású. M = I. t. 1–11, 14. Adultus N.

3. *sír*: Sm = 45, T = 118, mai bolygatású. M = I. t. 12, 18; II. t. 6, 9, 12 és és egy ismeretlen rendeltetésű kis vastárgy (Rn). Maturus F?

4. *sír*: Sm = 60, T = 106. Kirabolt. Csontvázrészek nem voltak. M = II. t. 7 és egy 3,2 cm-es, egy 1,9 cm-es és egy 1,9 cm-es vasdarab (Rn).

5. *sír*: Sm = 60, T = 106. Kirabolt. A koponya a sír fenekétől 25 cm-rel feljebb, a felsőtest és a medence csontjai teljesen hiányoztak. Maturus F.

6. *sír*: Sm = 66, T = 100. Kirabolt. A koponya a lábak mellé került a sírfehéktől 26 cm-rel feljebb. M = II. t. 10, 11, 13 és vastöredékek (Rn). Maturus N?

7. *sír*: Sm = 45, T = 100. Bolygatatlan. M = I. t. 20, II. t. 1–5, 8, 14 és 8 db koporsóvasalás (Rn). Senilis F.

8. *sír*: Sm = 50, T = 100. Kirabolt. Maturus F.

9. *sír*: Sm = 77, T = 115. Kirabolt. M = I. t. 15–17, 19 és 6 db koporsóvasalás (Rn). Infans I.

10. *sír*: Sm = 108, T = 109. Kirabolt. A koponya darabjai teljesen szétszórva. M = III. t., IV. t. és 3 db koporsóvasalás (Rn). A III. táblán látható övgarnitúra nem teljes, a IV. táblán látható azonban in situ volt. Ez utóbbi övet a koporsó végébe tették még mielőtt a halottat belefektették volna. Egyéb: lócsont a sírfehéktől 35 cm-rel feljebb in situ, ugyanebben a szintben égett, hamus réteg. Senilis? F.

11. *sír*: Sm = 95, T = 106. Kirabolt. Csontszilánkok és egy fog maradt a sírban. M = V. t. 1–7 és vas csat darabokban (Rn). koporsóvasalások (Rn). Adultus?

12. *sír*: Sm = 45, T = 100. Kirabolt. Infans II.

13. *sír*: Sm = 35, T = ? Mai bolygatású. Infans II. angolkóros váznak maradványai.

14. *sír*: Sm = 86, T = 100. Kirabolt. Koponya nem volt a sírban. M = V. t. 8–10, 16 és 12 koporsóvasalásdarab. Adultus F.

15. *sír*: Sm = 60, T = 95. Kirabolt. M = V. t. 11–13 és 4 db koporsóvasalás (Rn), 2 db kerámia töredék (Rn).

16. *sír*: Sm = 90, T = 110. Kirabolt. Infans I.

17. *sír*: Sm = 70, T = 100. Kirabolt, csak a bal láb csontjai maradtak meg. Adultus?

18. *lósír*: Sm = 125, T = 280! Kirabolt. A sírgödör alja a koponya felé emelkedik. M = V. t. 14–15, 17, VI. t. 1–2. és 2 db ezüst szíjvég (h = 68 mm, sz = 24 mm) (Rn), és 30 töredék az V. t. 17 típusból.

19. *sír*: Sm = 85, T = 90. Kirabolt. A koponya a sírfehéktől 12 cm-rel volt feljebb. M = VII. t. 6 és 5 koporsóvasalás + vassalak-darabok! Maturus F.

20–21. *sír*: Sm = 42, T = 270, ill. 100. Kettős temetkezés, bolygatatlanok. M = VII. t. 7. VIII. t. 1–20. és 4 db kerámia-töredék. Maturus F és juvenis F?

22. *sír*: Sm = 109, T = 110. Kirabolt, a sírgödörben csak a lábszárcsontok voltak.

23. *sír*: Sm = 140, T = 110. Kirabolt. M = VIII. t. 25–30, 32. Gy. A sírban lókoponya darab és marha zápfog volt.

24. *sír*: Sm = 160, T = 100. Kirabolt. A sírfehéktől 30 cm-rel feljebb koponyatető töredékét és egy állkapcsot találtunk. Adultus F.

25. *sír*: Sm = 160, T = 110. Bolygatott, de a többitől eltérő módon és a sírfehéktől 60 cm-rel magasabban egy idegen koponya hevert. M = VIII. t. 21–24, 31 és 4 db koporsóvasalás, valamint 13 vastöredék. (Rn). Senilis F.

26. *sír*: Sm = 160, T = 100. Kirabolt. M = 7 db koporsóvasalás, 13 db vaspánt-töredék, csiholóvas egyik fele, kovakő, vas karika, vas csat és egy szürke edényperem-darabka (Rn). Maturus F.

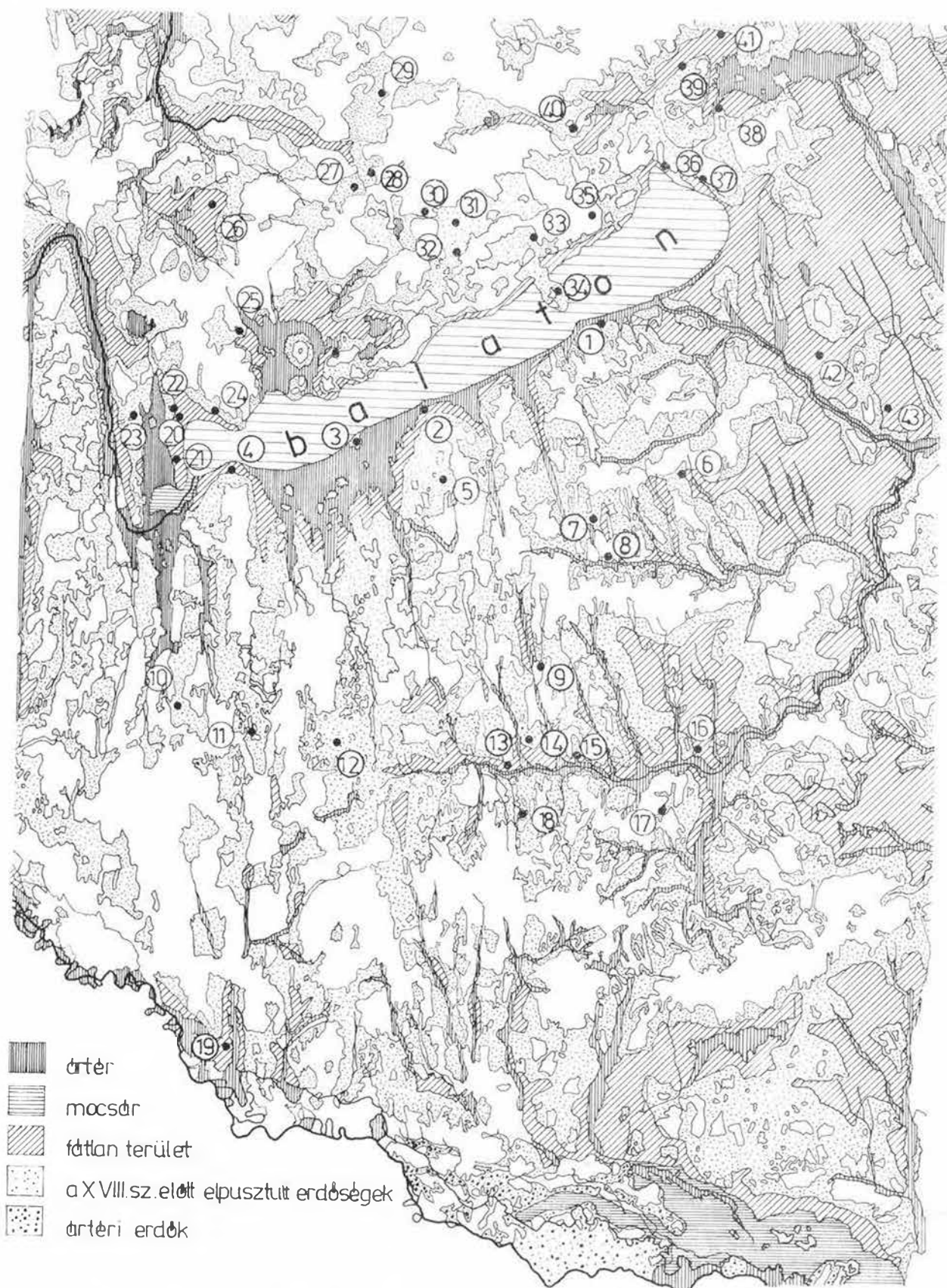
27. *sír*: Sm = 100, T = 100. M = IX. t. 1–3. Infans I.

1. RRM A. 2110. RRM F. 10.152–196.

2. Az ásatáson részt vett Matolcsi János zoológus és B. Perjés Judit vezető restaurátor.

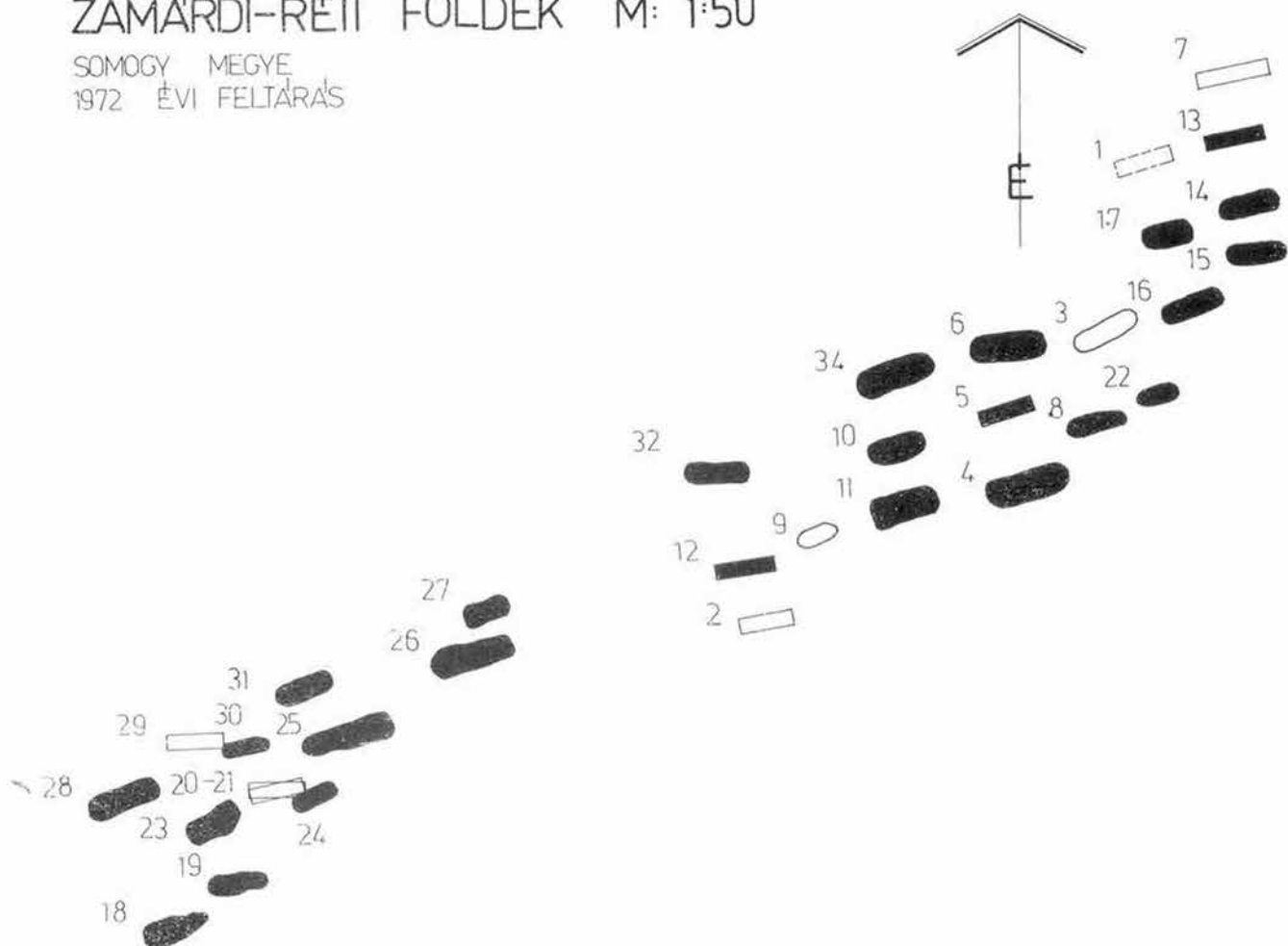
3. A sírleírásakor használt rövidítések: Sm = sírmélység, T = tájolás, Csh = csontvázhossz, M = melléklet.

Az Sm, Csh egysége cm, a T egysége fok. (360°), (0° = Észak.) Rn = nincs lerajzolva. N = nő. F = férfi, Gy = gyermek. A meghatározásokat Kiszely István végezte el.

1. Avar temetők a Balaton környékén. – Awarenzeitliche Gräberfelder am Plattensee. 1 = Zamárdi; 2 = Balatonboglár; 3 = Fonyód; 4 = Balatonberény; 5 = Gyugy; 6 = Kánya; 7 = Andocs; 8 = Somogyacsá; 9 = Pusztasomádor; 10 = Nemesdéd; 11 = Böhönye; 12 = Nagybajom; 13 = Kaposvár; 14 = Toponár; 15 = Fészerlak; 16 = Kospolva; 17 = Szalacska; 18 = Zselickislak; 19 = Babócsa; 20 = Keszthely; 21 = Fenékpusztá; 22 = Hévíz; 23 = Alsópáhok; 24 = Gyenesdiás; 25 = Lesenceistvánd; 26 = Csabrendek; 27 = Halimbu; 28 = Padraakút; 29 = Aika; 30 = Pula; 31 = Nagywácsony; 32 = Murahegy; 33 = Pákozd; 34 = Balatonszentgyörgy; 35 = Balatonszentgyörgy; 36 = Balatonszentgyörgy; 37 = Balatonszentgyörgy; 38 = Balatonszentgyörgy; 39 = Balatonszentgyörgy.

ZAMÁRDI-RÉTI FÖLDEK M: 1:50

SOMOGY MEGYE
1972 ÉVI FELTÁRÁS

2. A zamárdi avar temető térképe. A sötét foltok a kirabolt sírokat jelzik. — Plan des awarischen Gräberfeldes von Zamárdi. Die dunklen Flecke stellen die geplünderten Gräber dar.

28. *sír*: Sm = 142, T = 100. Kirabolt. A sírgödörben csak csonttörmelékek voltak. M = 6 db kovakő, 1 edénydarab, 3 br. lemeztöredék, 2 barna gyöngyszem (Rn).

29. *sír*: Sm = 110, T = 90. Bolygatatlan. M = IX. t. 4–6 és 2 db ezüst gömbös fülbevaló töredéke, vas csat egyik darabja és 22 db koporsóvasalás-darab (Rn). Maturus N.

30. *sír*: Sm = 162, T = 95. Kirabolt. A sírgödörben csak koporsóvasalások darabkái voltak.

31. *sír*: Sm = 120, T = 105. Kirabolt. A koponya a sírfenéktől 30 cm-rel feljebb feküdt. Senilis N.

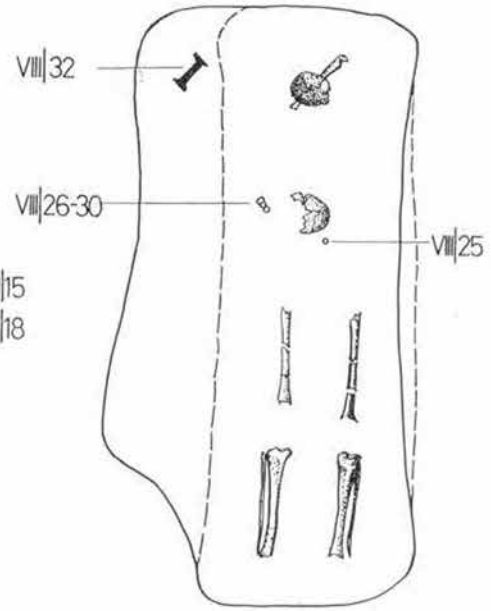
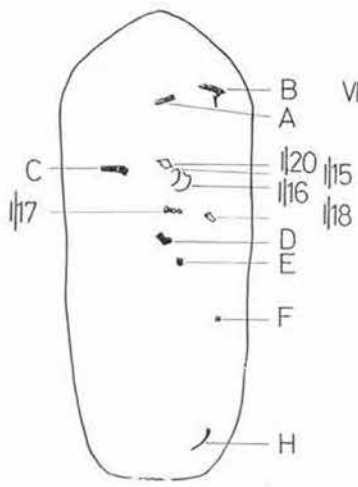
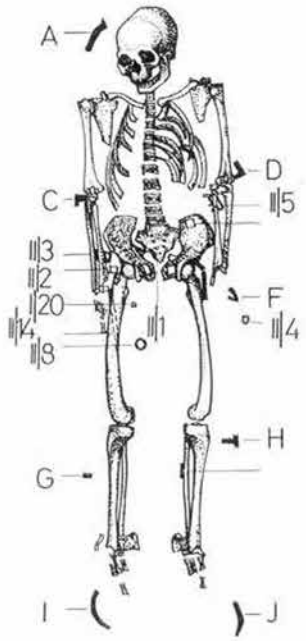
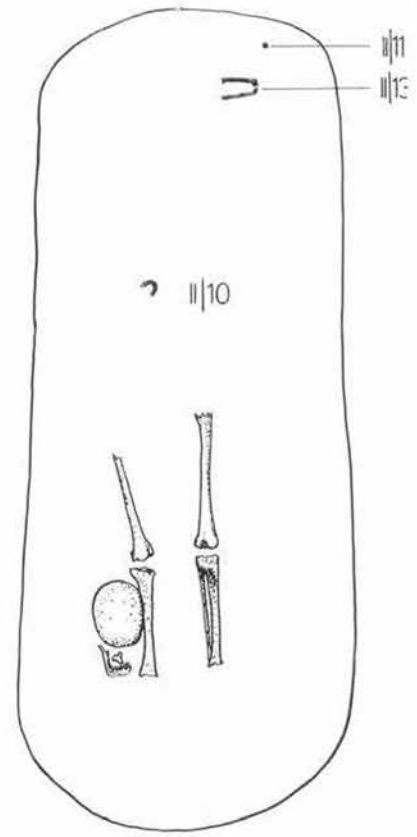
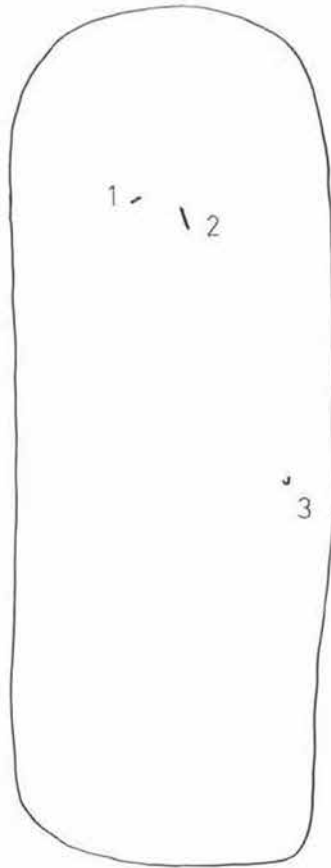
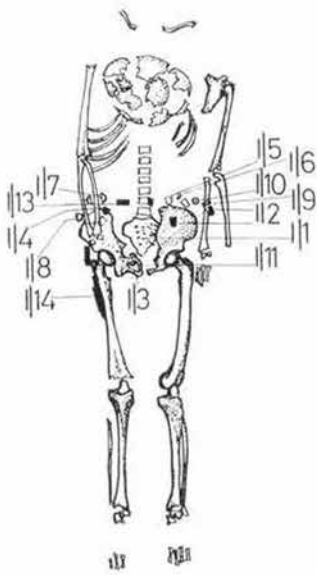
32. *sír*: Sm = 100, T = 90. Kirabolt. A koponya a sír fenekétől 30 cm-rel feljebb volt, in situ csak a combcsontok. M = bal combcsont külső oldalán bronz fibula, IX. t. 8; a bal combcsont mellett 15 cm hosszú vas kés (Rn); öntött bronz tarsolyzáró

korong, IX. t. 7; a bronz korong alatt csont tűtartó, IX. t. 10; a fibula mellett orsógomb, IX. t. 9 és koporsóvasalás-darabok mellett egy edénytöredék (Rn). Maturus N?

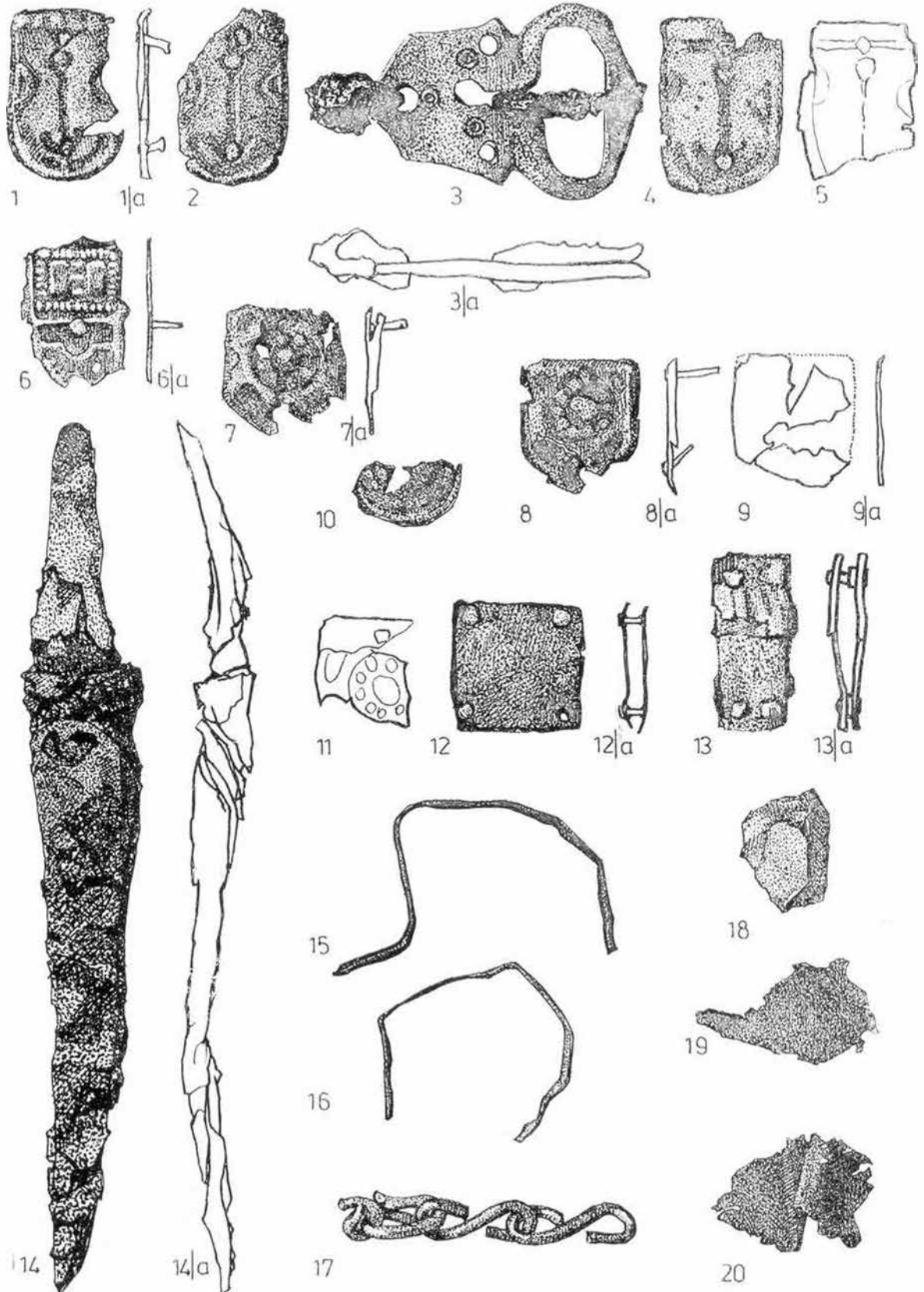
33. *sír*: Sm = 120, T = 105. Kirabolt. A nagyméretű sírgödörben állkapocs és vázcsont töredékek maradtak csak. M = vas láncocská (Rn) és 14 db koporsóvasalás (Rn).

34. *lósír*: Sm = 100, T = 290! Kirabolt. A lócsontok jelentős része a sírfenéktől 60 cm-rel magasabban került elő. In situ maradt a farcsonti rész és a hátsó lábak. A sírablók a nyereg irányában ástak rá a sírra. M = VI. t. 3, X. t., XI. t. és 3 db vas csat.

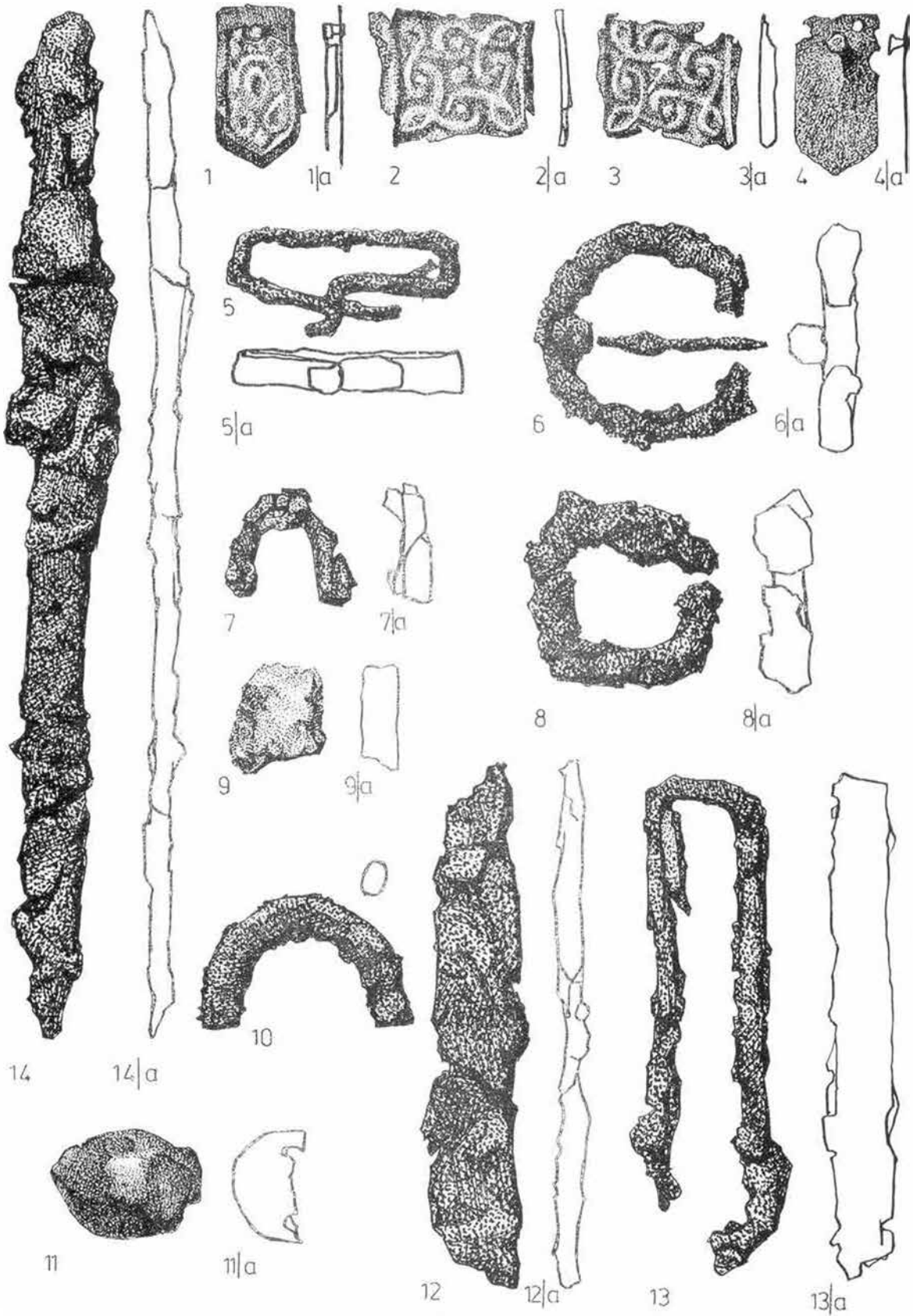
A XII–XIII. táblán közölt leletek nem ásatásból származnak, hanem a temetőt pusztító homokhordóktól kerültek be a Rippl-Rónai Múzeumba.

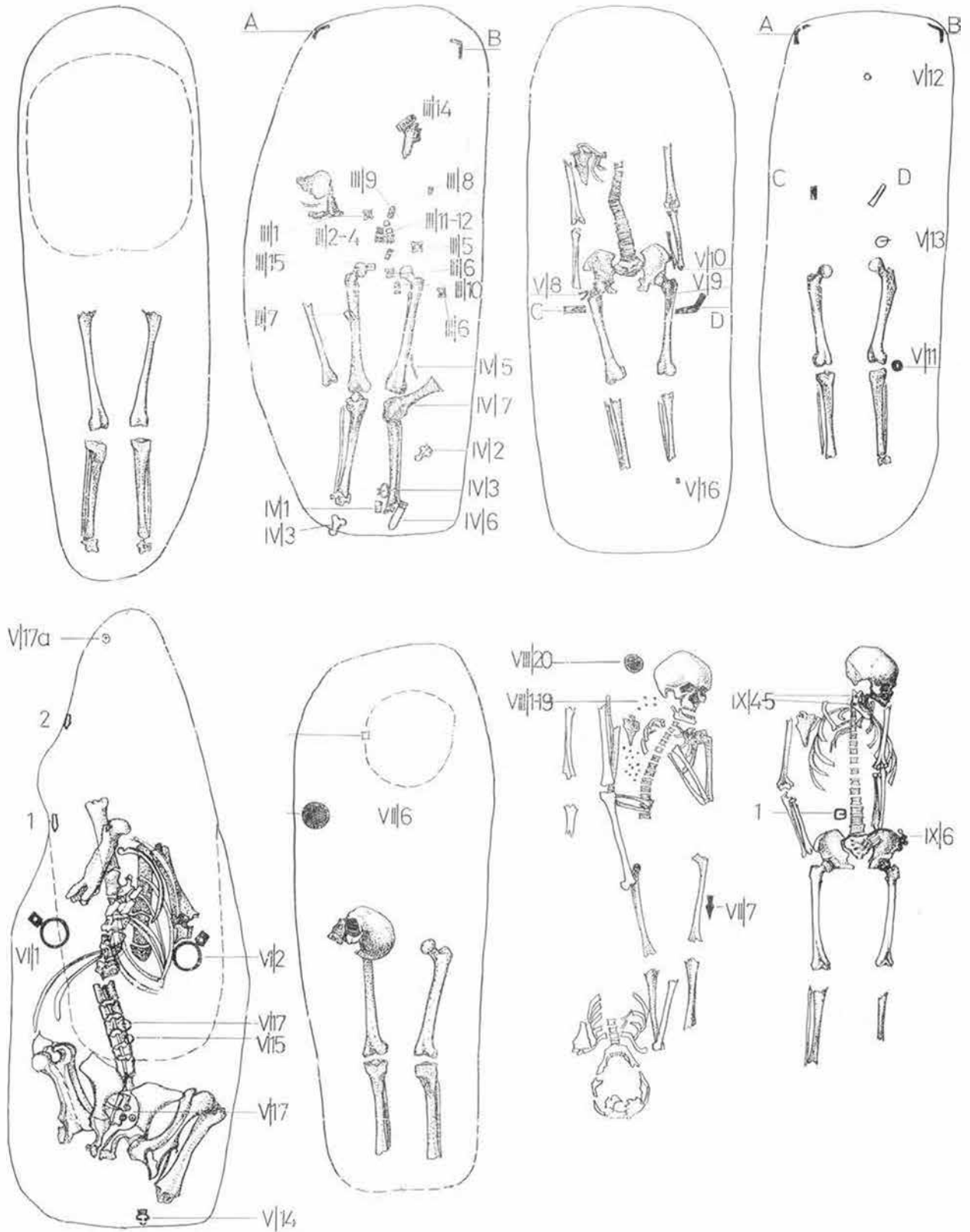
3. Zamárdi, 2., 4., 6. sír (felső sor) 7., 9., és 23. sír. 1:20. – Gräber Nr. 2, 4, 6, 7, 9, 23.

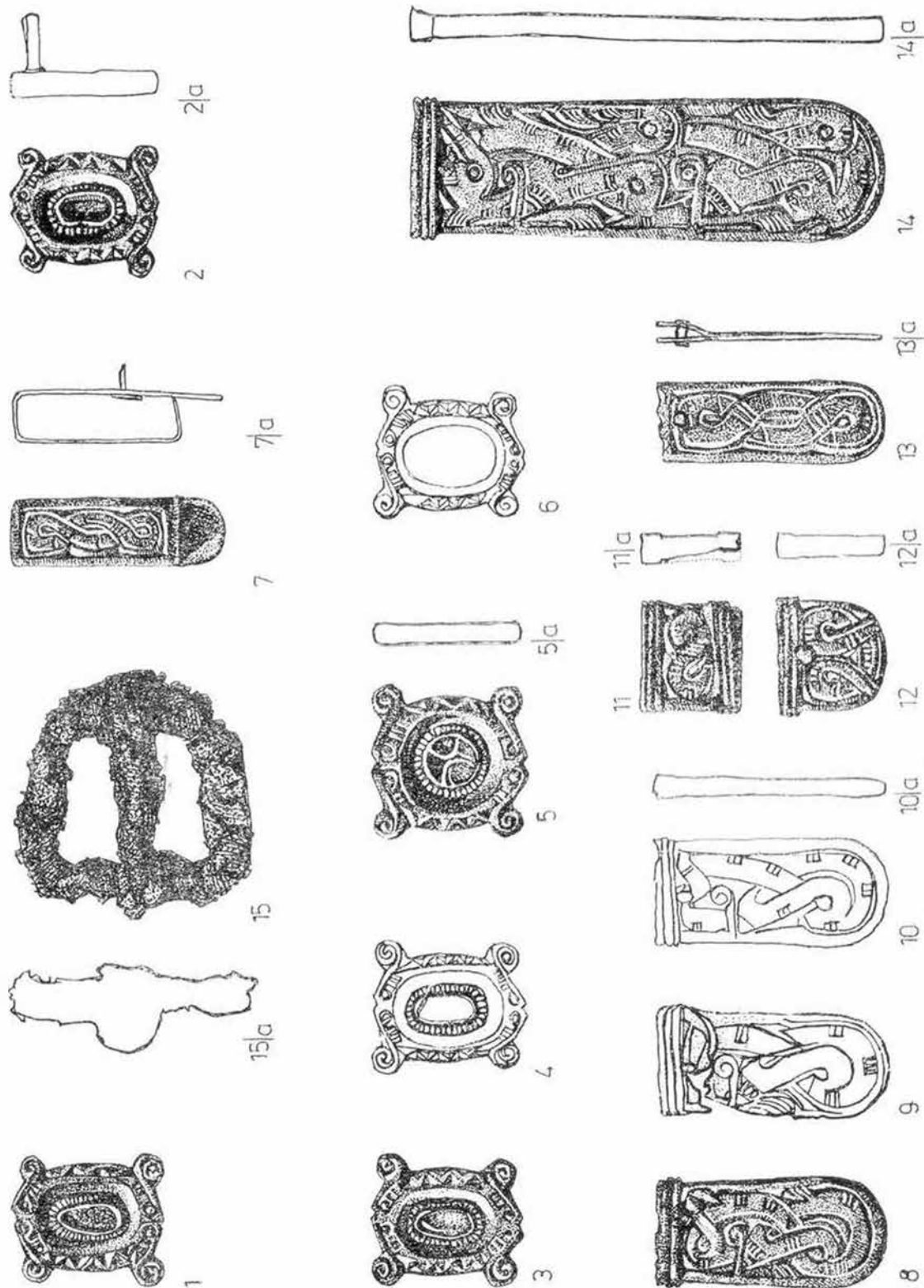
1. Zamárdi, avar temető. 1-11, 14 = 2. sír; 12, 18 = 3. sír; 15-17, 19 = 9. sír; 20 = 7. sír; 1-2, 4-5 = ezüst; 3, 6-13, 15-17, 19-20 = bronz; 14 = vas; 18 = kovakő. 1:1 - Avarisches Gräberfeld von Zamárdi. 1-11, 14 = Grab Nr. 2; 12-18 = Grab 3; 15-17, 19 = Grab 9. 20 = Grab 7; 1-2, 4-5 = Silber; 3, 6-13, 15-17, 19-20 = Bronzen; 14 = Eisen; 18 = Feuerstein.

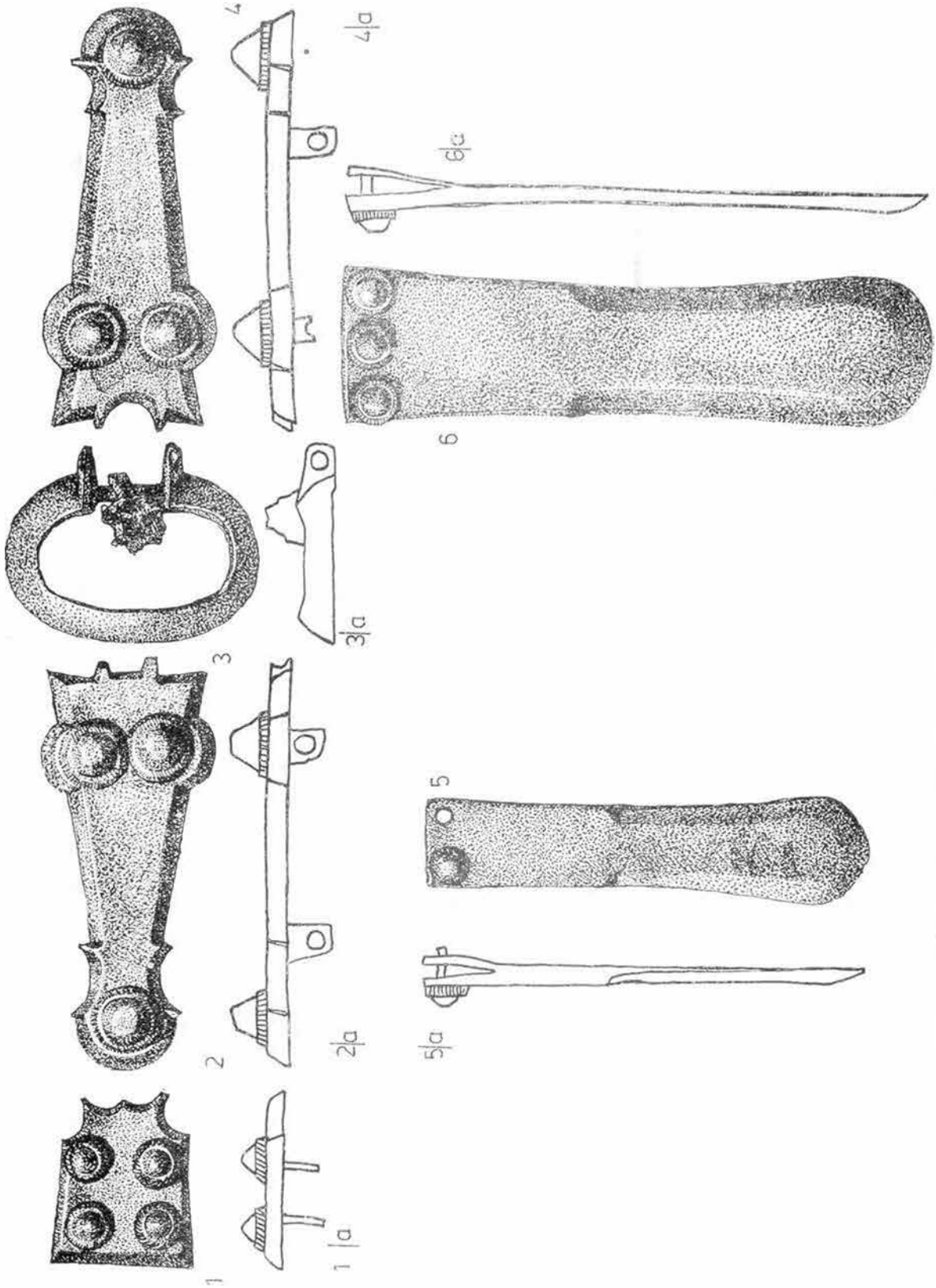
II. Zamárdi, avor lemető. 1-5, 8, 14 = 7. sír. 6, 9, 12 = 3. sír. 7 = 4. sír; 10, 11, 13 = 6. sír. 1-4, 11 = ezüst; 5-8, 9-14 = vas; 9 = kerámia. 1:1. - Avarisches Gräberfeld von Zamárdi. 1-5, 8, 14 = Grab 7; 6, 9, 12 = Grab 3; 7 = Grab 4; 10, 11, 13 = Grab 6. 1-4, 11 = Silber; 5-8, 9-14 = Eisen; 9 = Keramik.

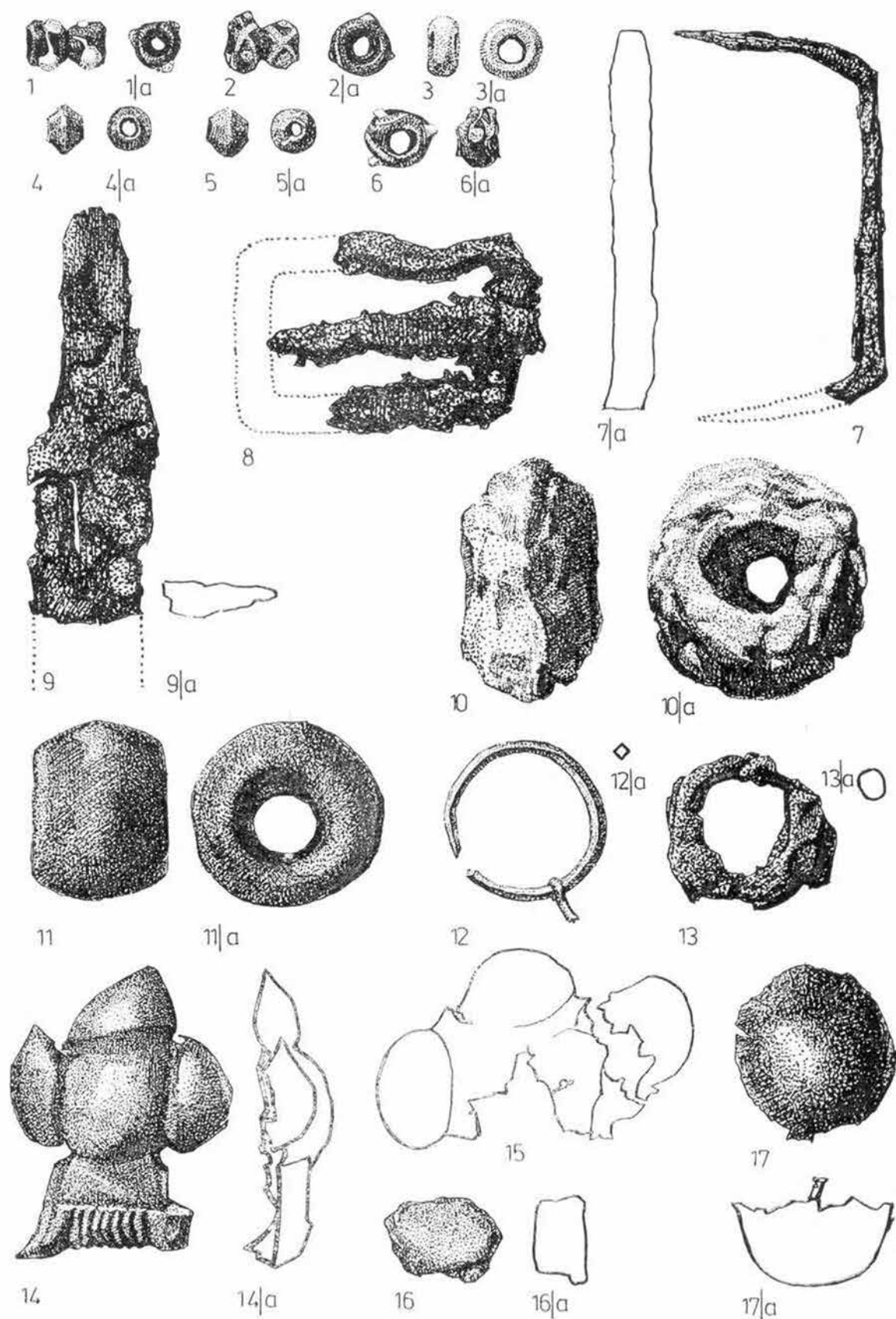
4. Zamárdi, 8., 10., 14., 15. sír (felső sor) 18., 19., 20–21. és 29. sír. – Gräber Nr. 8, 10, 14, 15, 18, 19, 20–21 und 29. 1:20.

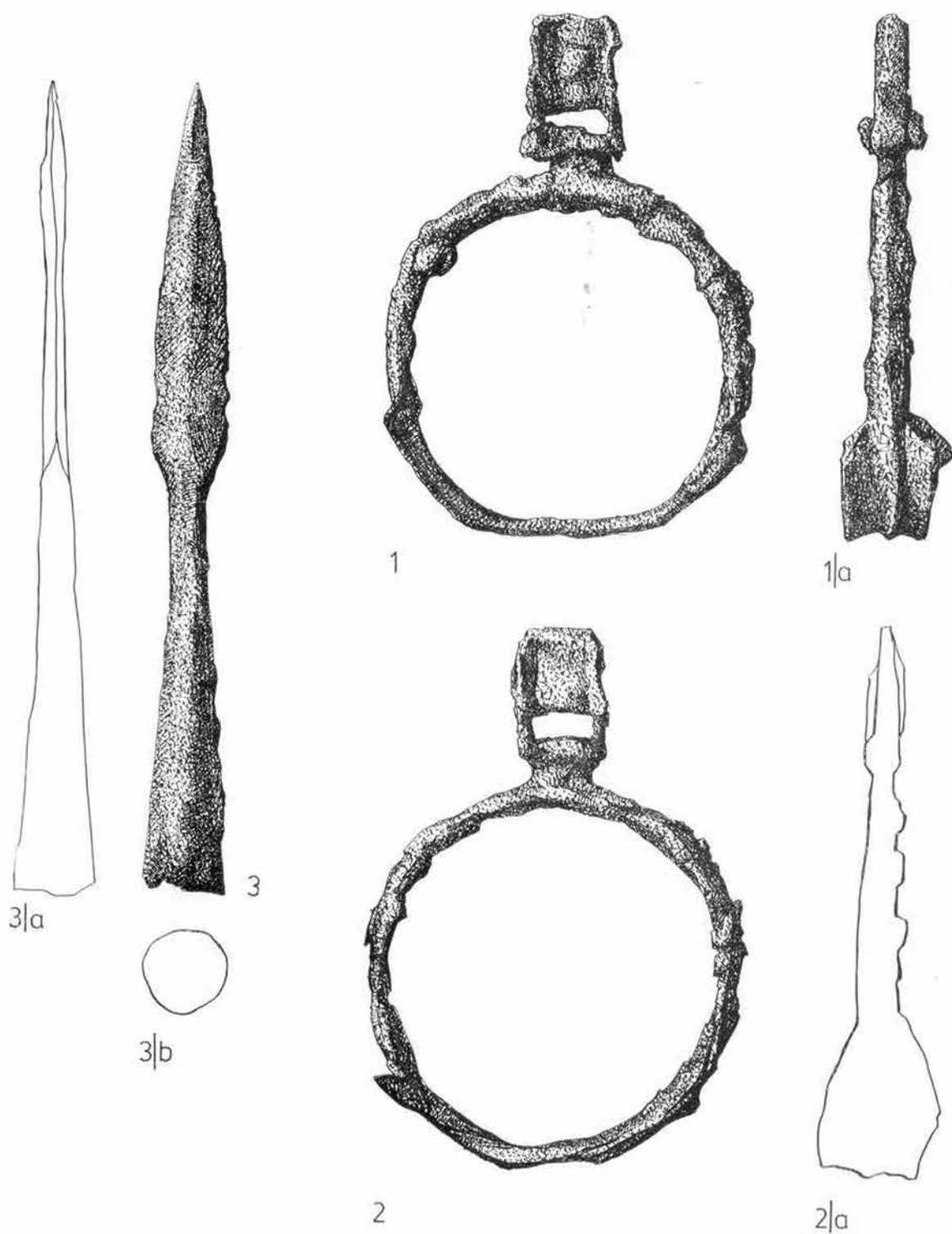
III. Zamárdi, ovar temető, 10. sír. 1-6 = aranyozott bronz, közepén ezüst lemezzel és kövel; 7-14 = aranyozott bronz; 15 = vas. — Awarisches Gräberfeld von Zamárdi, Grab Nr. 10. 1-6 = vergoldete Bronzen mit Silberplatten und Steinen in der Mitte; 7-14 = vergoldete Bronze; 15 = Eisen. 1:1

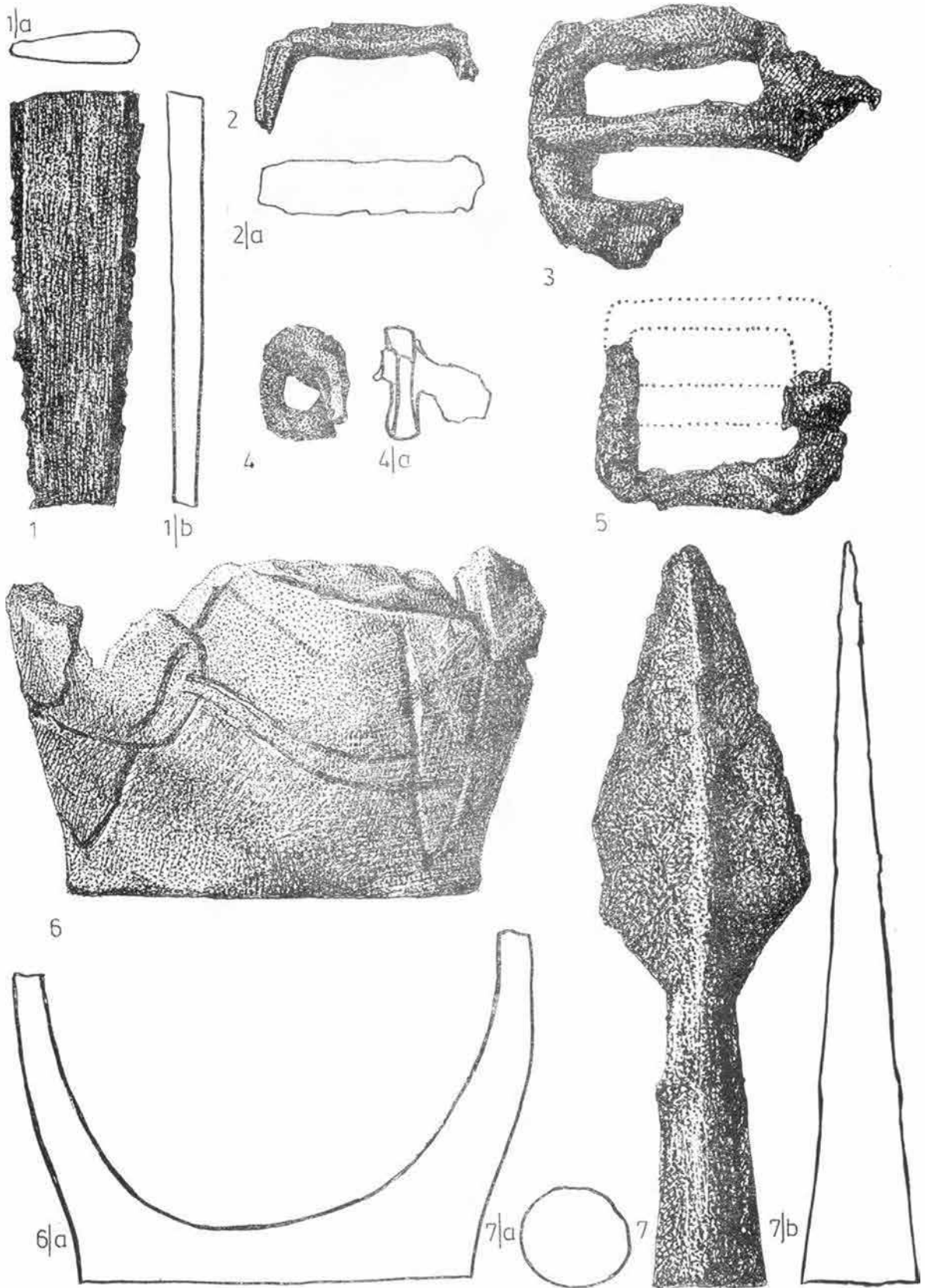
IV. Zamárdi, avar temető 10. sír. 1-6 = Bronz. - Avarisches Gräberfeld von Zamárdi, Grab 10. 1-6 = Bronzen.
1:1

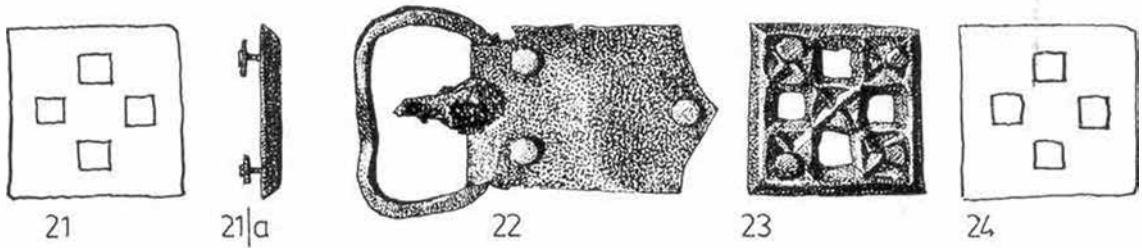
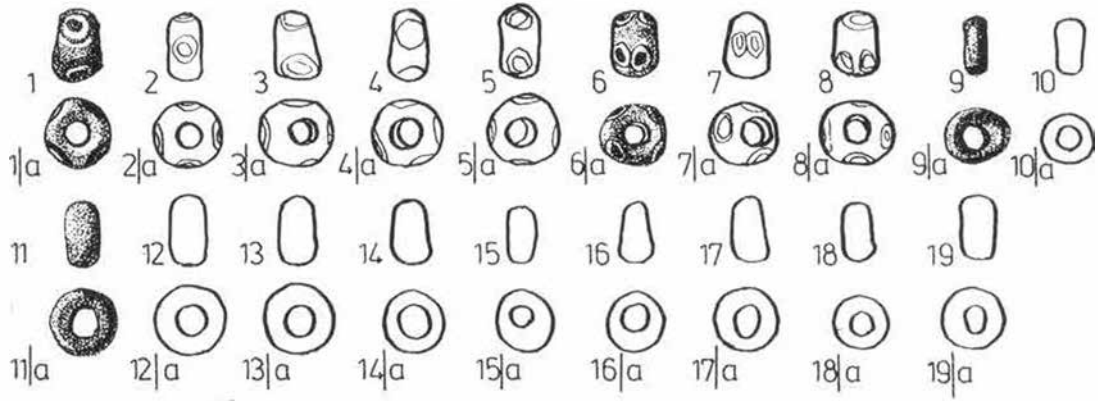
V. Zámárdi, avar temető. 1-7 = 11. sír; 8-10, 16 = 14. sír; 11-13 = 15. sír; 14-15, 17 = 18. sír. 1-6 paszta és üveg; 7-9, 13 = vas; 10-11 = agyag; 12, 14-15 = bronz; 16 = kerámia; 17 = ólom. 1:1. - Awarisches Gräberfeld von Zámárdi. 1-7 = Grab 11; 8-10, 16 = Grab 14; 11-13 = Grab 15; 14-15, 17 = Grab 18. 1-6 = Pasta und Glas; 7-9, 13 = Eisen; 10-11 = Ton; 12, 14-15 = Bronzen; 16 = Keramik; 17 = Blei.

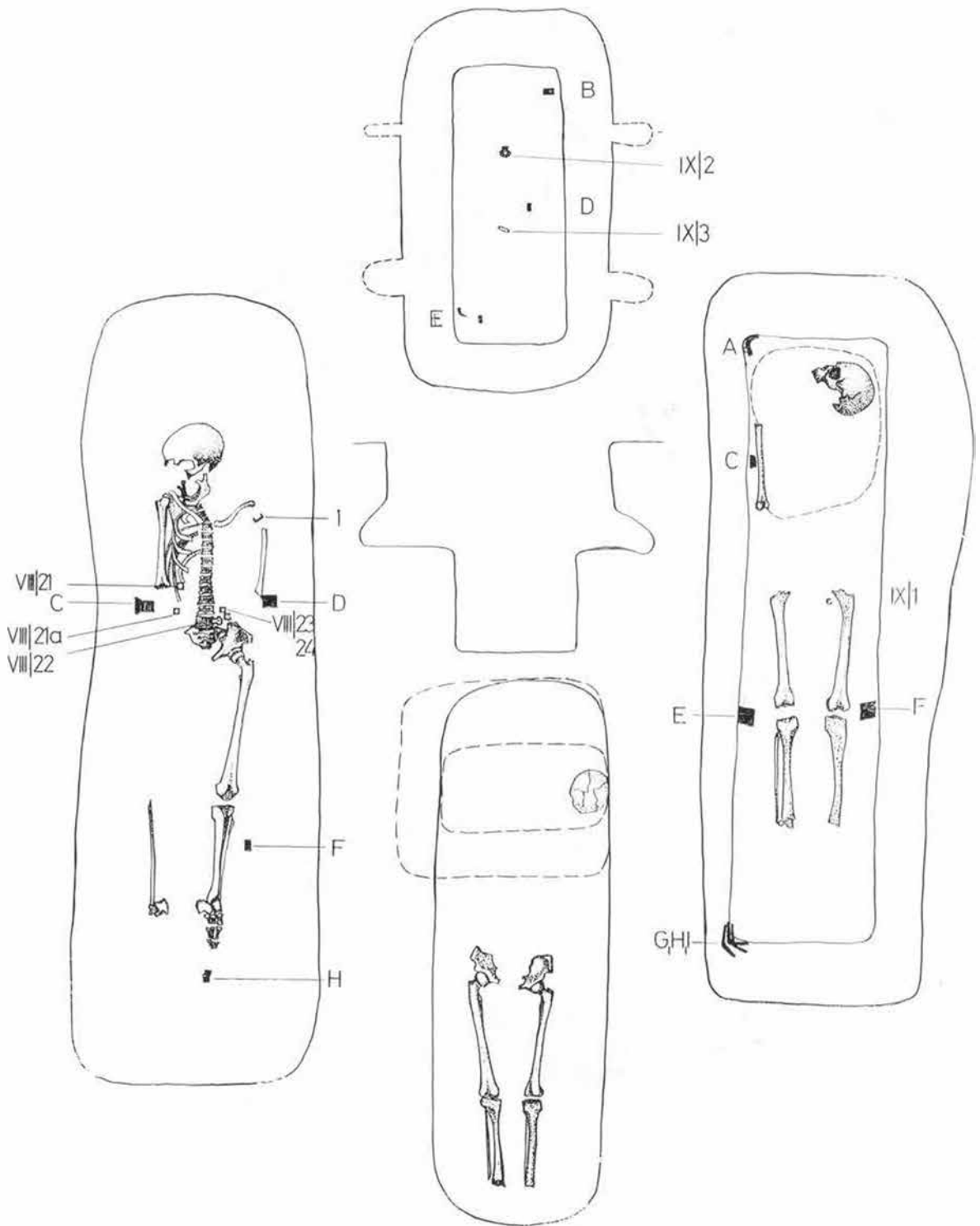
VI. Zamárdi, avar temető. 1-2 = 18. sír; 3 = 34. sír. 1-3 = vjs. - Awarisches Gräberfeld von Zamárdi. 1-2 = Grab 18; 3 = Grab 34. 1-3 = Eisen.

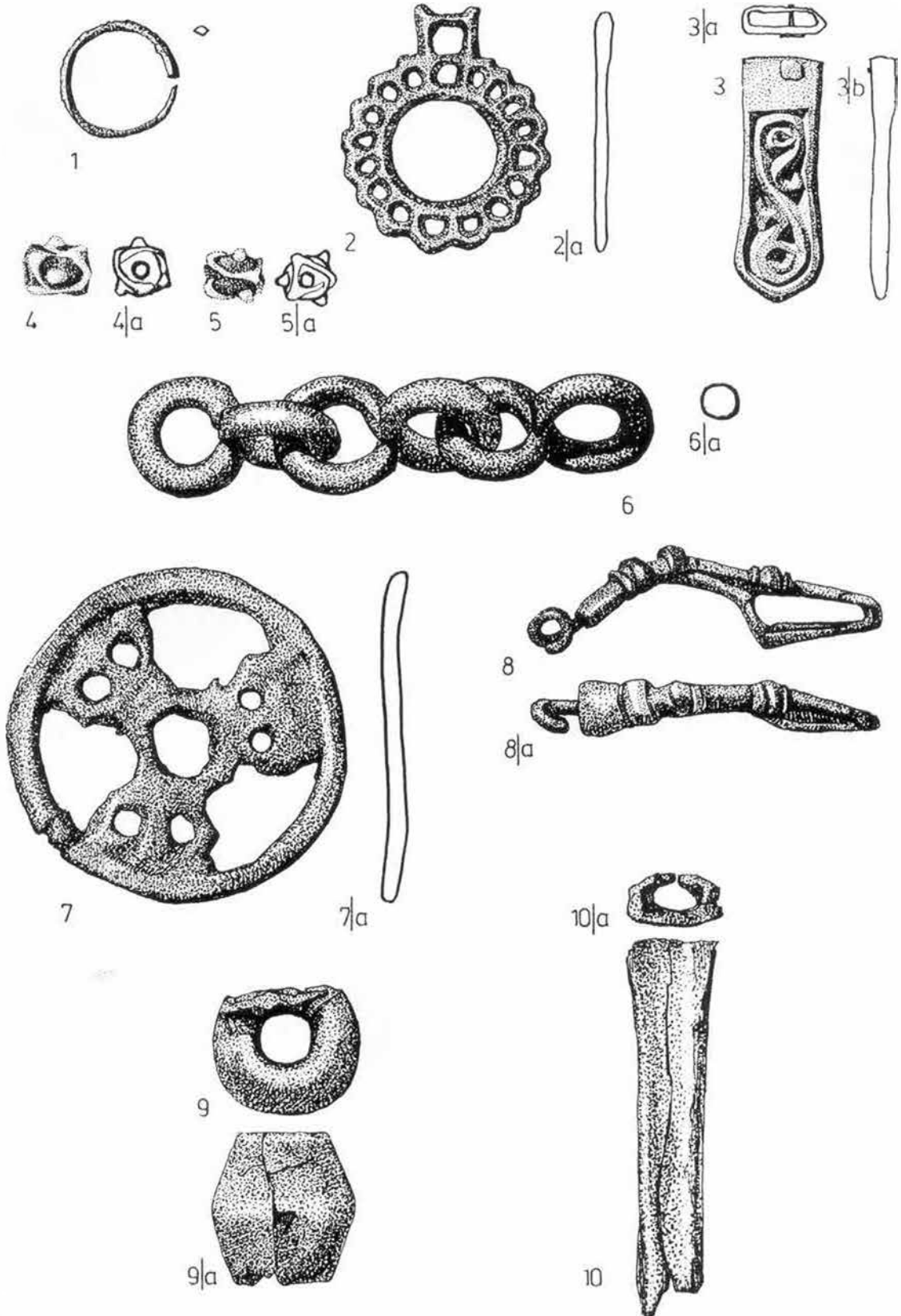
VII. Zamárdi, avar temető. 1-5 = 11. sír; 6 - 19. sír; 7 = 20. sír. 1-5, 7 = vas; 6 K kerámia. 1:1 - Avarisches Gräberfeld von Zamárdi. 1-5 = Grab 11; 6 = Grab 19; 7 = Grab 20. 1-5, 7 = Eisen; 6 = Keramik.

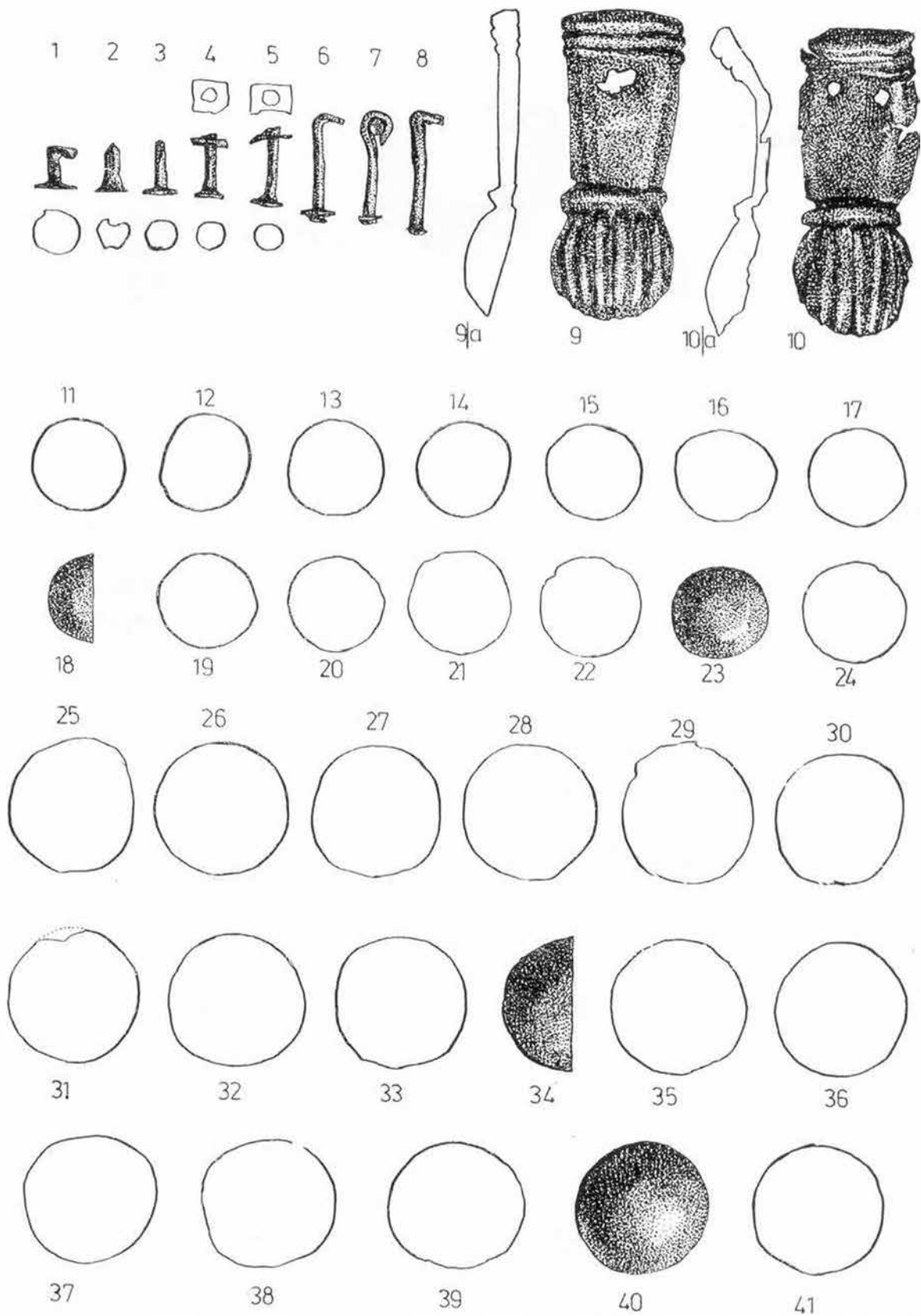
VIII. Zamórdi, avar temető. 1-20 = 21. sír; 21-24, 31 = 25. sír; 25-30, 32 = 23. sír. 1-19 = paszta; 20 = kerámia; 21-31 = bronz; 32 = vas. 1:1 - Avarisches Gräberfeld von Zamórdi. 1-20 = Grab 21; 21-24, 31 = Grab 25; 25-30, 32 = Grab 32. 1-19 = Pasten; 20 = Keramik; 21-31 = Bronzen; 32 = Eisen.

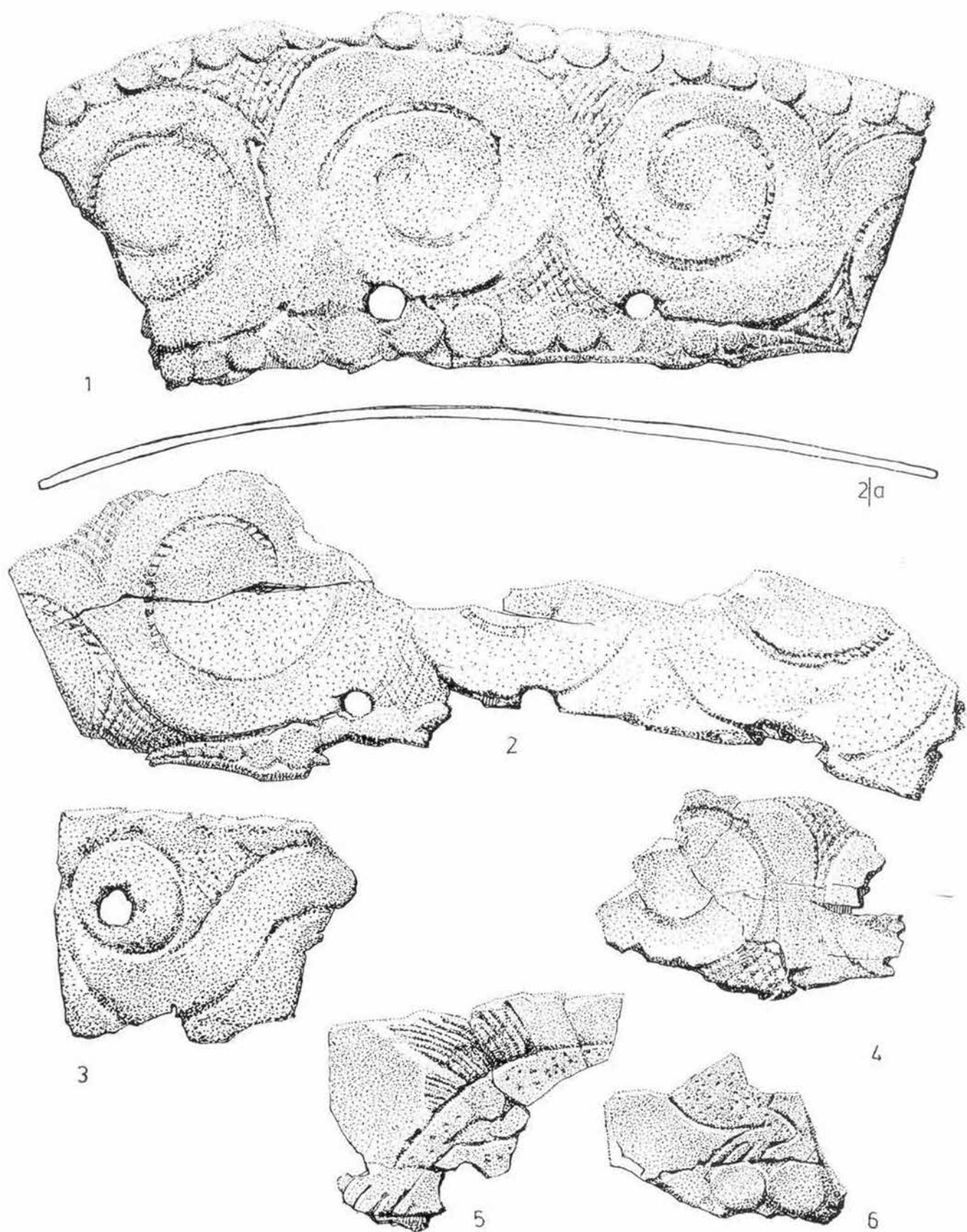
5. Zomárdi, 25., 26., 27. és 31. sír. — Gräber Nr. 25, 26, 27, 31. 1:20.

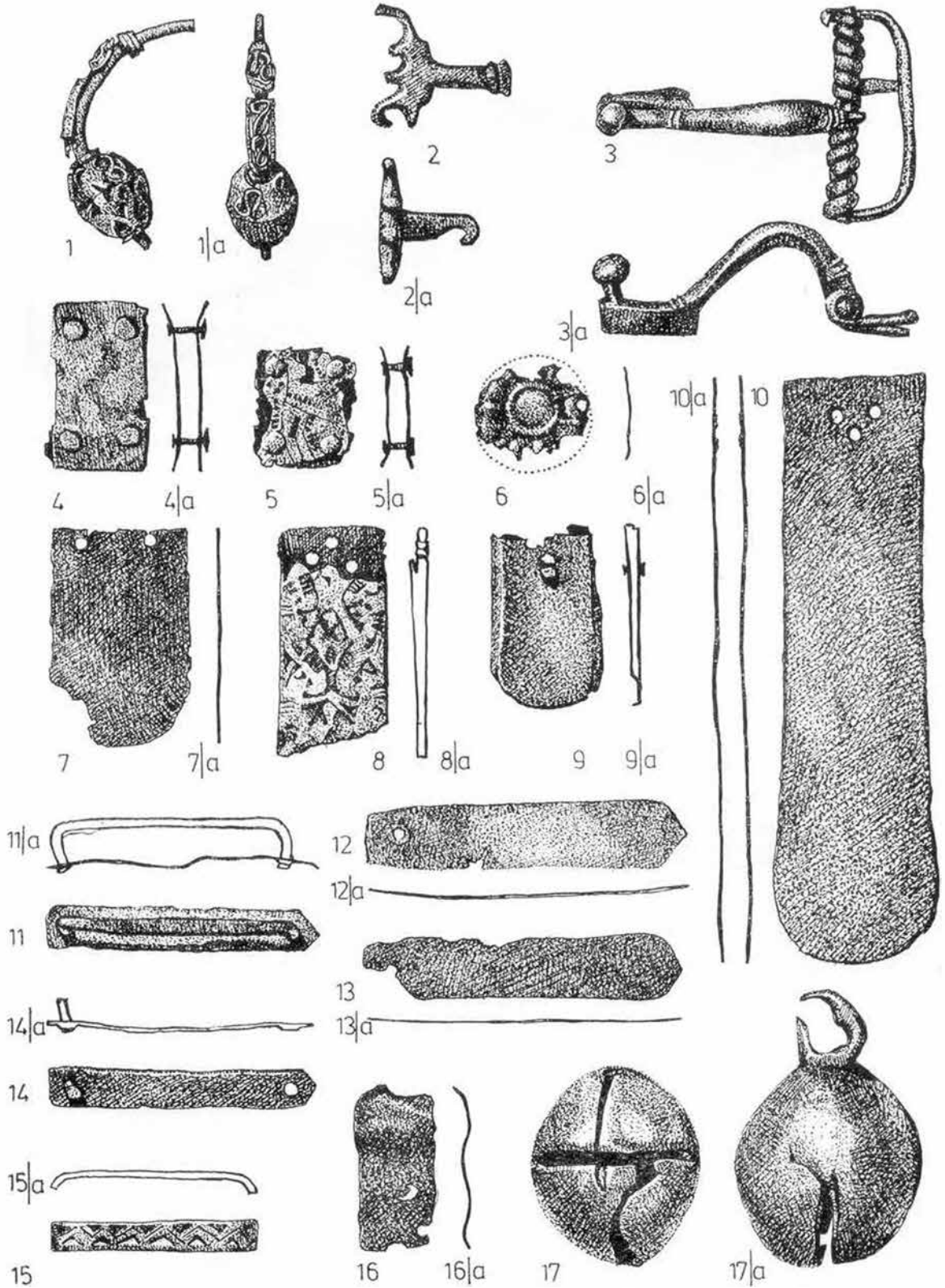
IX. Zamárdi, avar temető. 1-3 = 27. sír; 4-6 = 29. sír; 7-10 = 32. sír. 1-3, 6-8 = bronz; 4-5 = paszta; 9 = agyag; 10 = csont. 1:1 - Awarisches Gräberfeld von Zamárdi. 1-3 = Grab 27; 4-6 = Grab 29; 7-10 = Grab 32. 1-3, 6-8 = Bronzen; 4-5 Pas-en; 9 - Ton; 10 = beinerne Gegenstände.

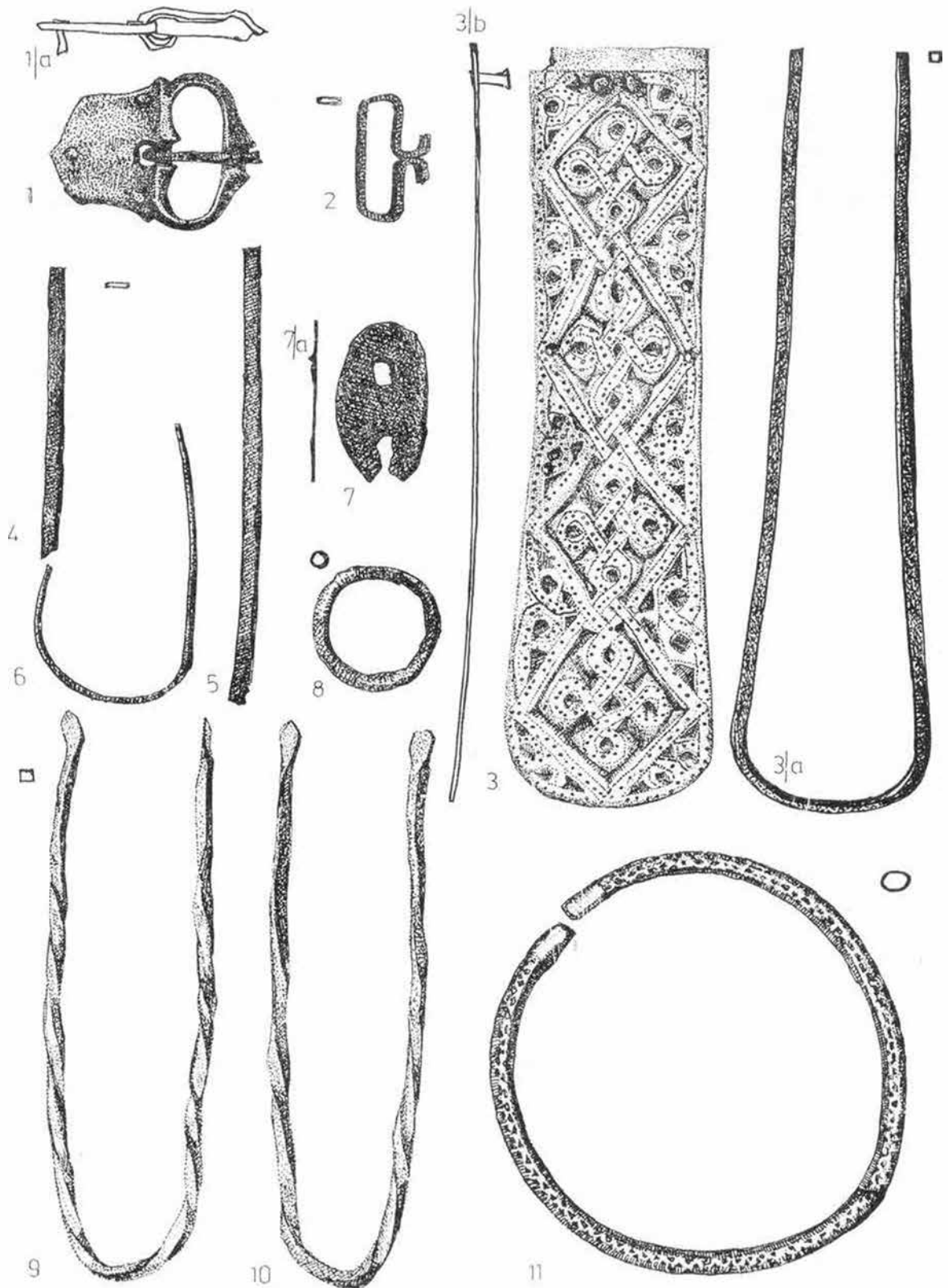
X. Zamárdi, avar temető, 34. sír. 1–41 = bronz. – Awarisches Gräberfeld von Zamárdi, Grab 34. 1–41 = Bronzen.
1:1

XI. Zamárdi, avar temető, 34. sír. 1-6 = csont. – Awarisches Gräberfeld von Zamárdi, Grab 34. 1-6 = beinerne Gegenstände. 1:1

XII. Zamárdi, szórvány. 1-17 = bronz. — St.eufunde, 1-17 = Bronzen.

XIII. Zamárdi, szőrvány. 1-2, 4-8, 11 = bronz; 3, 9-10 = ezüst. — Strefunde, 1-2, 4-8, 11 = Bronzen, 3, 9-10 = Silber. 1:1

II. KAPTALANTÓTI-BÓDOK⁴

1969–1970-ben 40 sírt tártunk fel.⁵

1. *sír*: Sm = 157–170, T = 108. Kirabolt. M = XV. t. 1–12, XVI. t. 1–6, XVII. t. 1–9.

2. *sír*: Sm = 180, T = 108. Kirabolt. A koponya és a medencelapátok a sírfenéktől 40–45 cm-rel feljebb kerültek elő. M = XV. t. 13–15, XVIII. t. 1–10 és 3 db bronzlemezke (Rn), 2 vastörredék (Rn).

3. *sír*: Sm = 152, T = 108. Kirabolt. M = XIX. t. 12–17 és 14 db koporsóvasalás-törredék (Rn).

4. *sír*: Sm = 152, T = 108. Kirabolt. M = XIX. t. 1–2, 8 és egy vas kés (Rn).

5. *sír*: Sm = 145, T = 108. Kirabolt. A koponya és a vázcsontok egy része a sírfenéktől 30 cm-rel volt magasabban. M = XX/A. t. és 4 db koporsóvasalás.

6. *sír*: Sm = 120, T = 108. Kirabolt. Csak a gödör keleti végében volt néhány vázcsont. M = egy U-alakú vastárgy (Rn) és vas salak (Rn).

7. *sír*: Sm = 186, T = 108. Kirabolt. A koponya sírfenéktől 40 cm-rel volt magasabban. M = XX/B. t.

8. *lósír*: Sm = 148, T = 270! Mai bolygatású. M = XXII. t. és 5 íjcsont-darab.

9. *sír*: Sm = 121, T = 108. Bolygatatlan. M = XXIII. t. 3, 5, XXIV. t. 8–9.

10. *sír*: Sm = cca. 100. T = ?. Mai bolygatású. M = XXIII. t. 4, 6.

11. *sír*: Sm = 108, T = 118. Infans I. vázából alig maradt csont. M = XXII. t. 7–11, 13, 15.

12. *sír*: Sm = 182, T = 114. Kirabolt. A sírgödörben csak karcsont és lábszár-darab volt. M = XXIII. t. 12, 14.

13. *sír*: Sm = 211, T = 105. Kirabolt. A sírban csak lábszárcsont és medencelapát maradt. M = XXIV. t. 1–7.

14. *sír*: Sm = 147, T = 100. Kirabolt. M = XXV. t. 1–7.

15. *sír*: Sm = 134, T = 100. Kirabolt. M = XXVI. t. és 2 edénydarab. (Rn).

16. *sír*: Sm = 130, T = 100. Kirabolt. M = a csaknem üres sírgödörben 4 db vastörredék, famaradványok és két 10x10, ill. 11x8 mm-es üvegdarab. XXV. t. 8; XXXI. t. 1–3.

17. *sír*: Sm = 87, T = 95. Csaknem teljesen üres sírgödör, néhány fogtörredéssel. A sír töltelékföldjében két üvegdarab (Rn) és vastörredékek (Rn) voltak.

18. *sír*: Sm = 145, T = 90. Kirabolt, teljesen üres.

19. *sír*: Sm = 135, T = 100. Kirabolt. A sírgödör nyugati végében faszén volt. M = XXV. t. 14–21.

20. *lósír*: Sm = 94, T = 270! Kirabolt. M = XXVII. és XXVIII. t.

21. *lósír*: Sm = 157, T = 270! Kirabolt. M = XXIX. és XXX. t. 1–15.

22. *sír*: Sm = 108, T = 108. Kirabolt. A koponya a sírfenéktől 33,5 cm-rel magasabban került elő, a csontokon jól látszott az erőszakos törés. M = XXX. t. 17–19, XXXI. t. 4–10, XXXII. t. és XXXVII. t. 1–2.

23. *sír*: Sm = 112, T = 100. Kirabolt. A sírgödör keleti és nyugati végén lemélyítették a sírt. A koponya egy része az állkapoccsal megközelítően a helyén maradt, a vázcsontok szétszórva. Az egyik ujjpercen fejes gyűrű (XXXVII. t. 8), a sír fenekén 4 gyöngyszem (XXXVII. t. 3–6) és egy későrómai fibula (XXXVII. t. 7.) hevert.

24. *lósír*: Sm = 120, T = 270! Kirabolt. M = XXXIII., XXXIV., XXXV. és XXXVI. t.

25. *sír*: Sm = 60, T = 100. Kirabolt. Gy. M = XXXVII. t. 27–34.

26. *sír*: Sm = 120, T = 100. Kirabolt. A padkás kiképzésű sírban infans I. vázmaradványa volt. Bolygatatlan. M = a derék táján 5 db lemezes övveret (XXXVIII. t. 1–5), szíjbújtató csat, szíjvég (XXXVIII. t. 6–8, 9), a koponya helyén egy hajkarika (XXXVIII. t. 7.), a lábak irányában 2 db ezüst lemez (XXXVIII. t. 10–11). Az ezüst lemezekon textil.

27. *sír*: Sm = 40, T = 100. Bolygatatlan. Infans I. váza alatt egy régebbi sírgödör tűnt elő, amelynek Sm = 130, T = 260. A sír töltelékföldjében az alsó sír fenekétől 46 cm-rel feljebb volt. M = XXXVIII. t. 12–16.

28. *sír*: Sm = 150, T = 100. Kirabolt. A sírgödörben koponyatörredékek, bordadarabok maradtak csak. M = XXXVIII. t. 17–24.

29. *sír*: Sm = 151, T = 100. Kirabolt. A sírgödörben 16, 21, ill. 43 cm-rel magasabban heverték váz-törredékek.

30. *sír*: Sm = 125, T = 100. Kirabolt. In situ csak a bal lábszárcsont volt. M = a sír fenekén 6 vas törredék (Rn).

31. *sír*: Sm = 110, T = 100. Kirabolt. A sírgödör keleti szélénél egy agyagedény állt (16. kép). M = XXXVIII. t. 25–27. A sírgödörben csak egy lócsont volt.

32. *sír*: Sm = 90, T = 100. Kirabolt. M = XXXIX. t. 3–4, 5–9.

33. *sír*: Sm = 130, T = 100. Kirabolt. M = XXXIX. t. 10–17.

34. *sír*: Sm = 130, T = 100. Kirabolt. M = XL., XLI. t. és 1 vaskarika (Rn) + 21 db vaspálca törredék (Rn).

35. *sír*: Sm = 100, T = 100. Kirabolt. M = XLII. t. 1–9.

36. *lósír*: Sm = 125, T = 270! Kirabolt. In situ csak a farcsont és a hátsó lábak voltak. M = XLII. t. 10–21, XLIII. t. 1–3. és 2 db íjcsont-törredék (Rn).

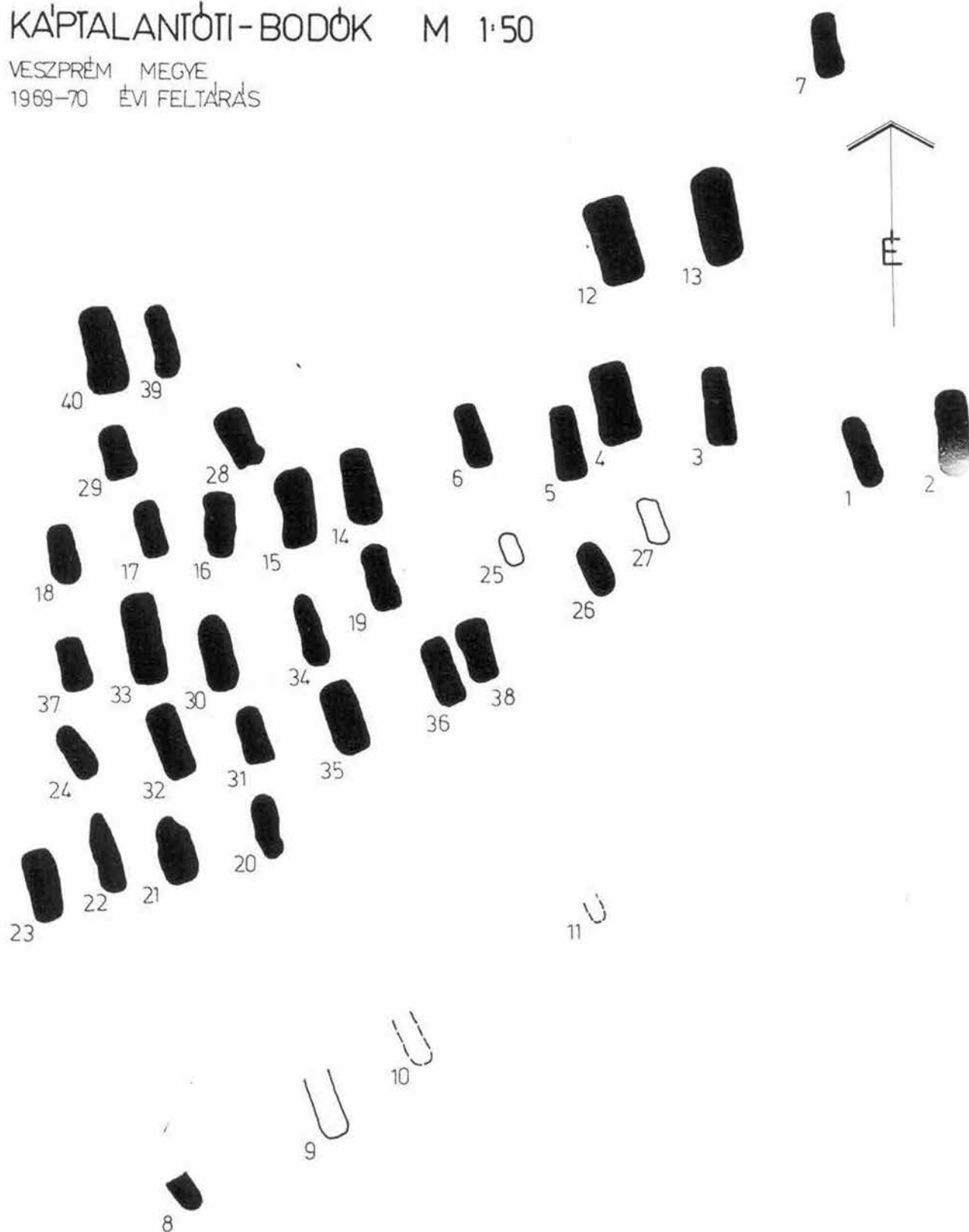
37. *sír*: Sm = 125, T = 100. A gyermekvázából csak koponyadarabok maradtak meg. A gödörben szétszórtan edénytörredékek és XLIII. t. 4–15, XLIV. t.

4. MRT I. Bp. 1966, 73–75; nincs jelölve.

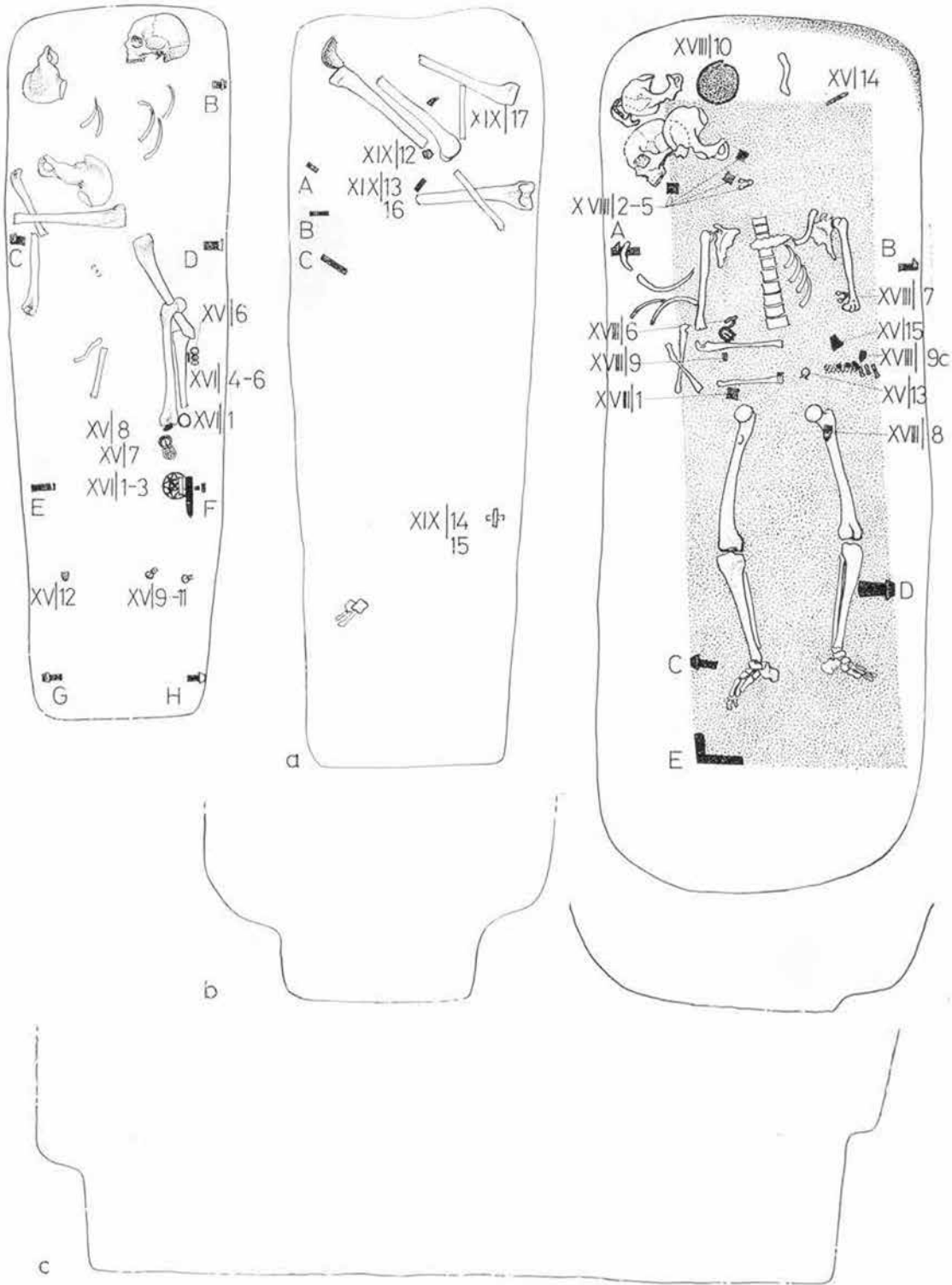
5. MNM A. K. Az ásatáson részt vett B. Perjés Judit és Somlósi Éva restaurátor.

KÁPTALANTÓTI-BODÓK M 1:50

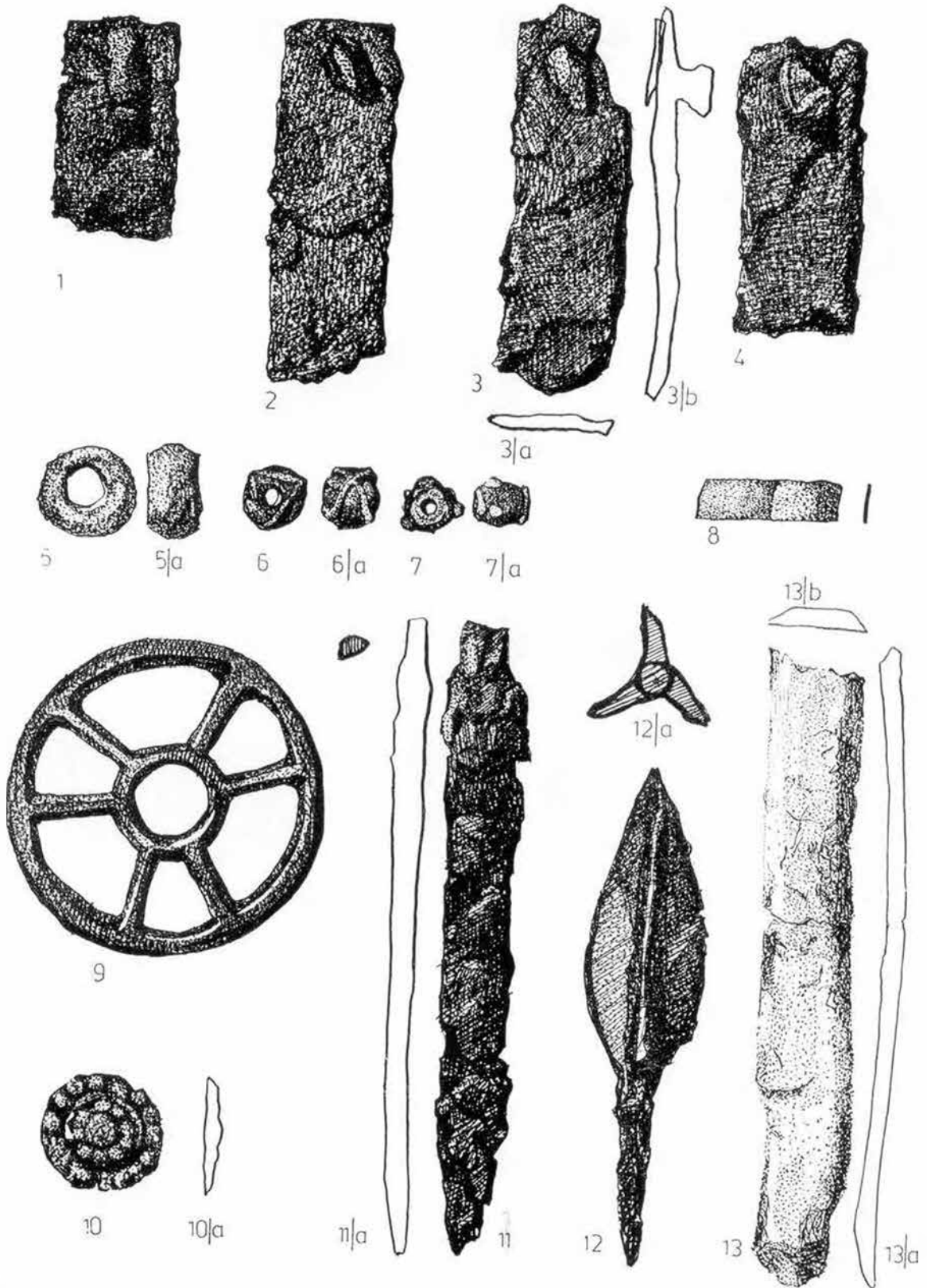
VESZPRÉM MEGYE
1969-70 ÉVI FELTÁRÁS

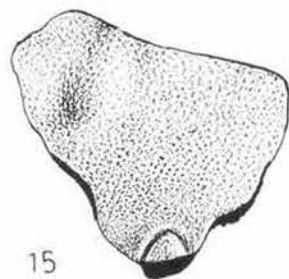
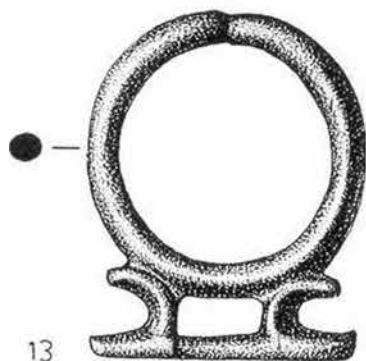
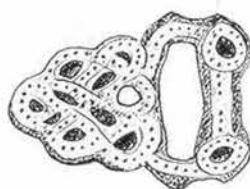
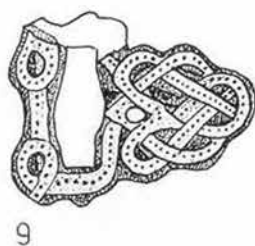
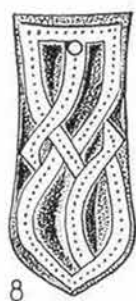
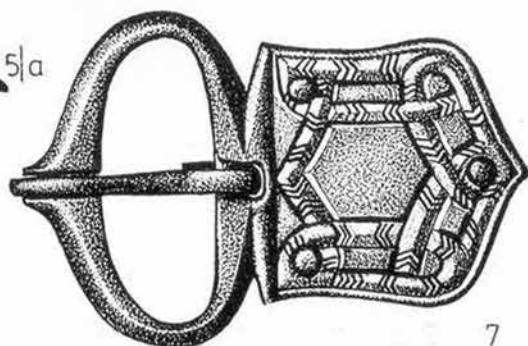
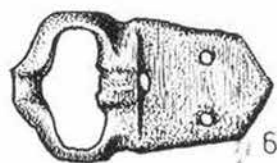
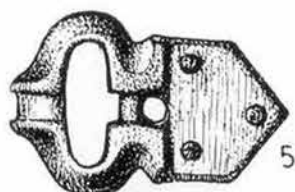
6. A káptalantóti avar temető térképe. – Plan des awarischen Gräberfeldes von Káptalantóti.

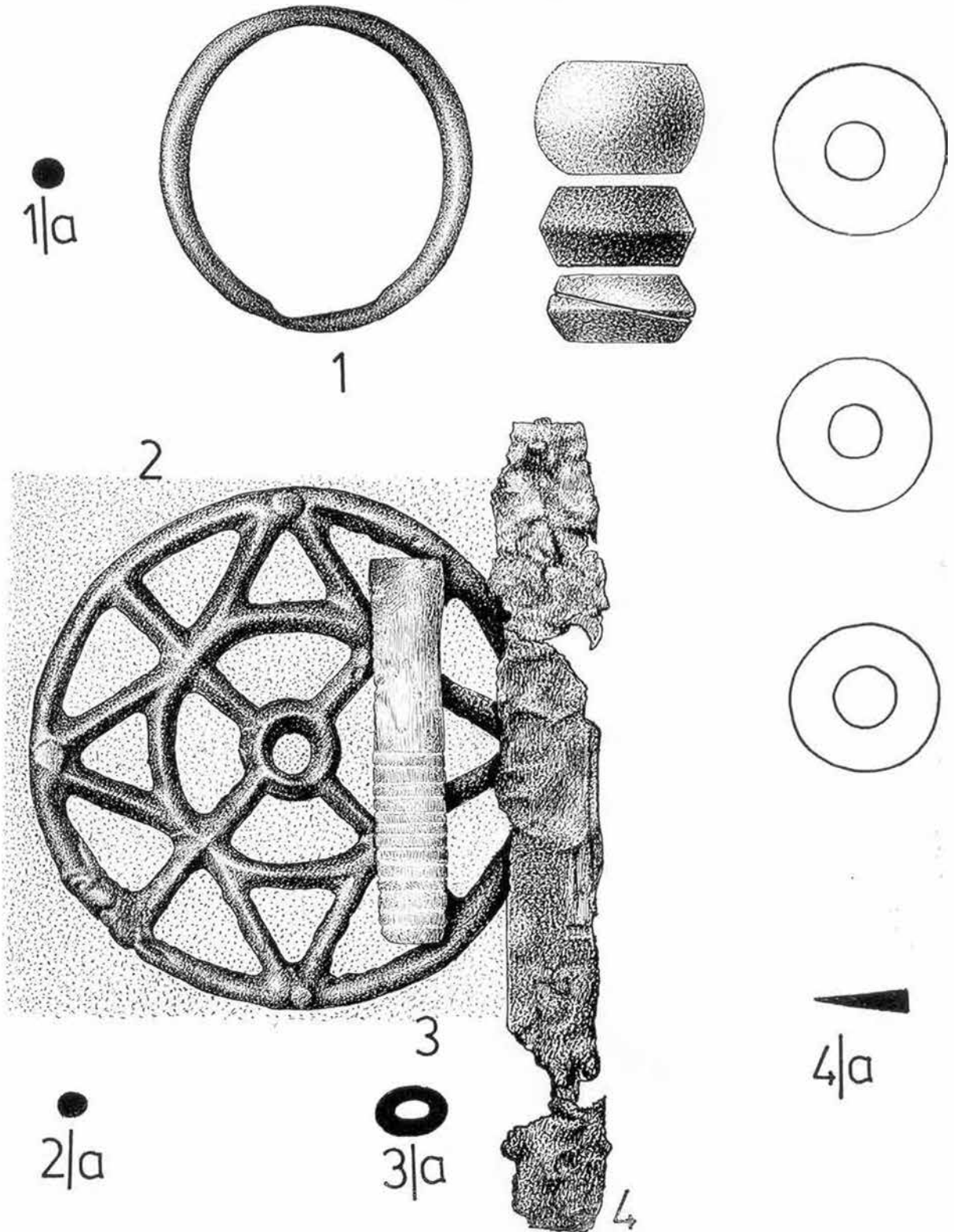
7. Kaptalanfőti, 1, 3., es 2. sir. –Gräber Nr. 1, 3, 2.

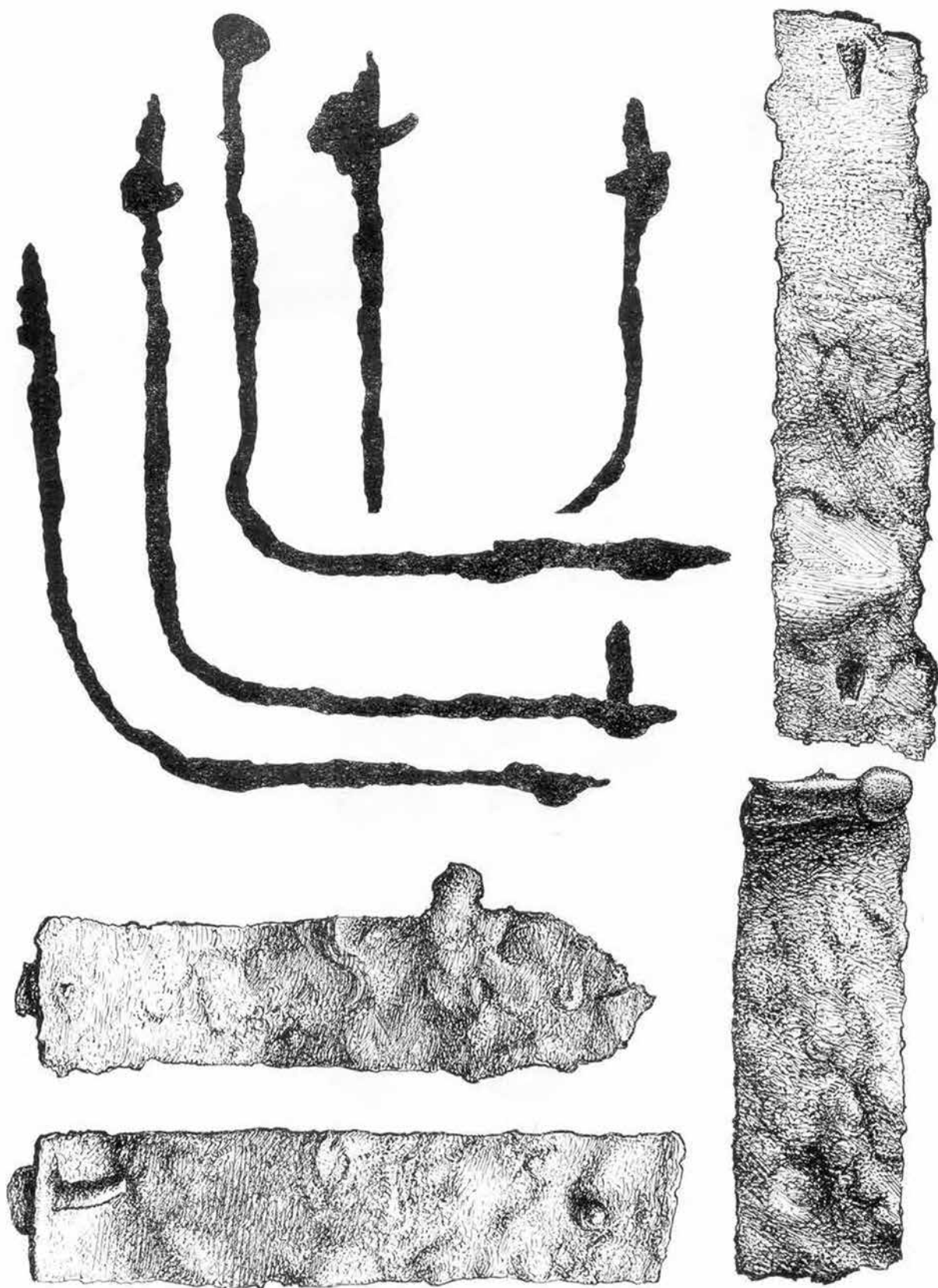
XIV. Káptalantóti, avar temető. 1-4 = 1. sír; 5-9 = 30. sír; 10-13 = 35. sír. 1-4, 11-12 = vas; 5-7 = paszta; 8-10 = bronz; 13 = csont. 1:1 - Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti. 1-4 = Grab 1; 5-9 = Grab 30; 10-13 = Grab 35. 1-4, 11-12 = vas; 5-7 = Pasten; 8-10 = Bronzen; 13 - beinerne Gegenstände.

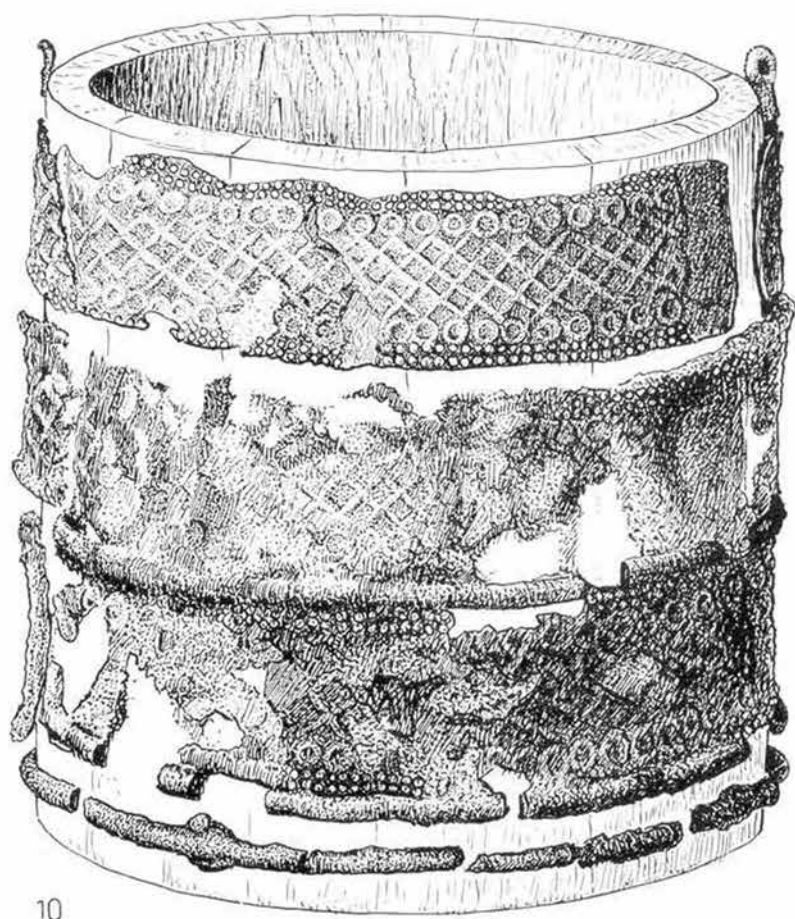
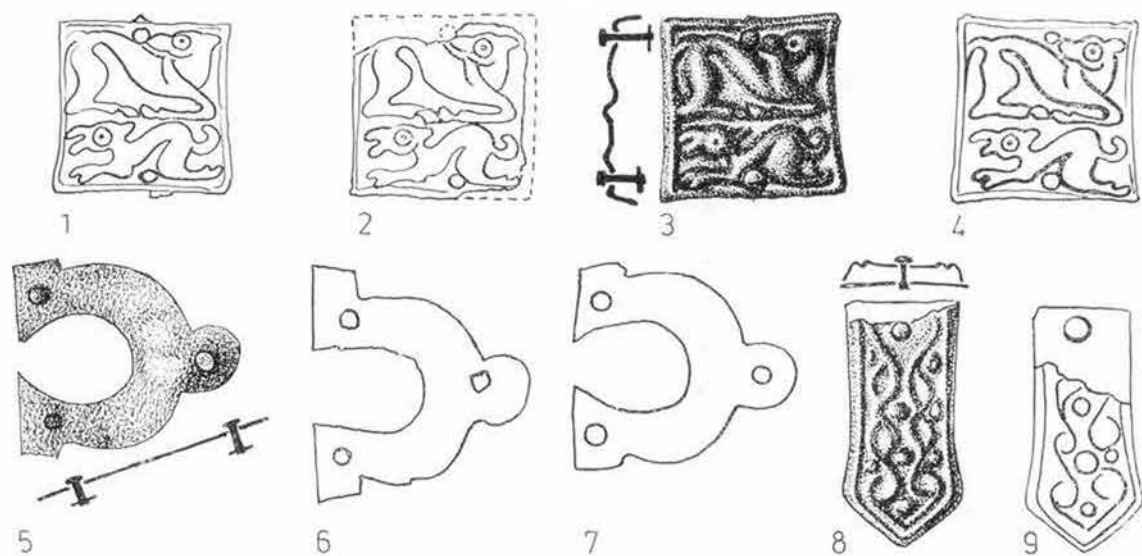
sír 1-4 = paszta; 5-6, 13 = bronz; 7-12 = 1. sír;
 2. sír; 14 = ezüst; 15 = kerámia.

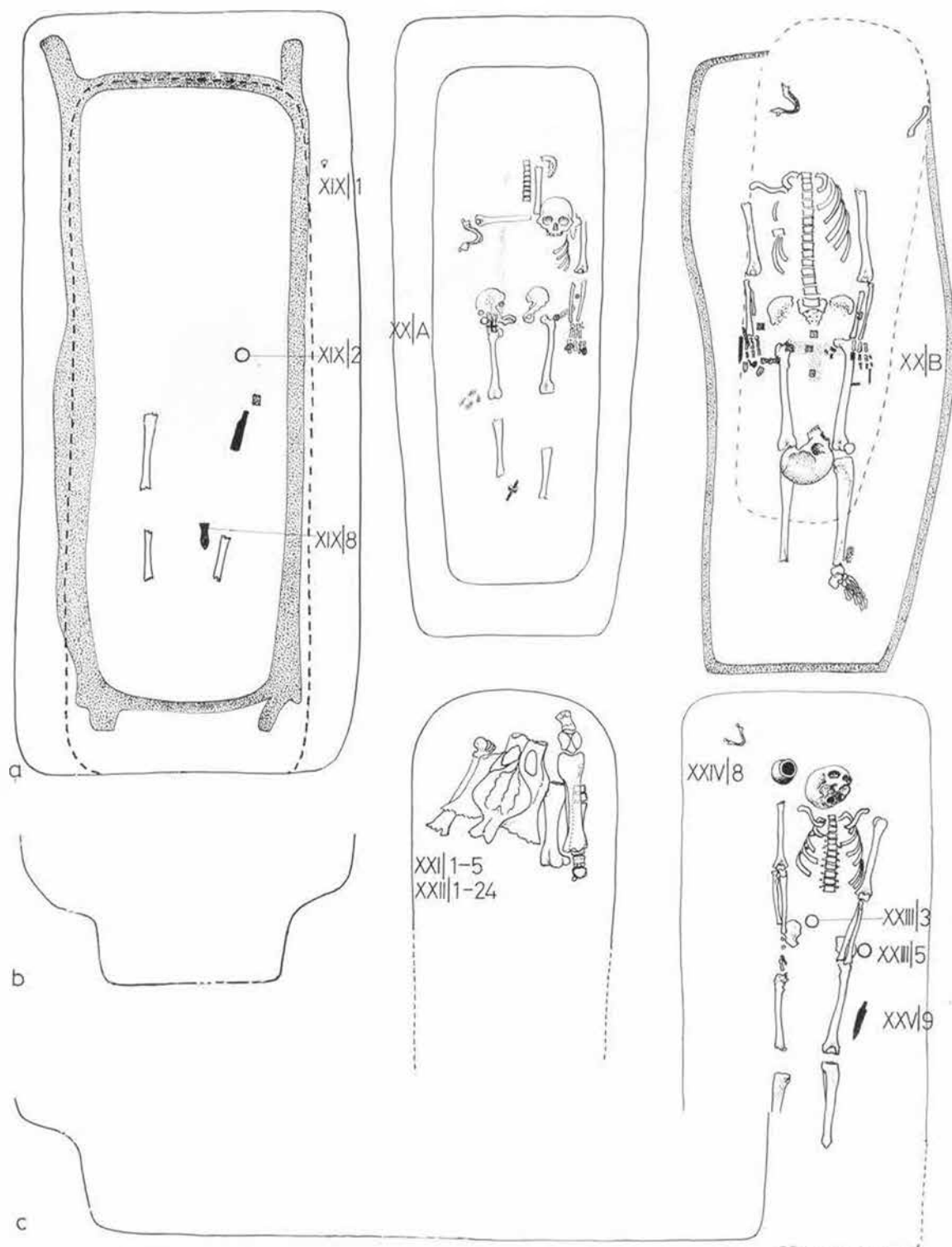
XVI. Káptalantóti, avar temető, 1. sír. 1-2 = bronz; 3 = csoni; 4 = vas; 5-7 = agyag. - Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti. Grab 1. 1-2 = Bronzen; 3 = Beinerner Gegenstände; 4 = Eisen; 5-7 = Ton. 1:1

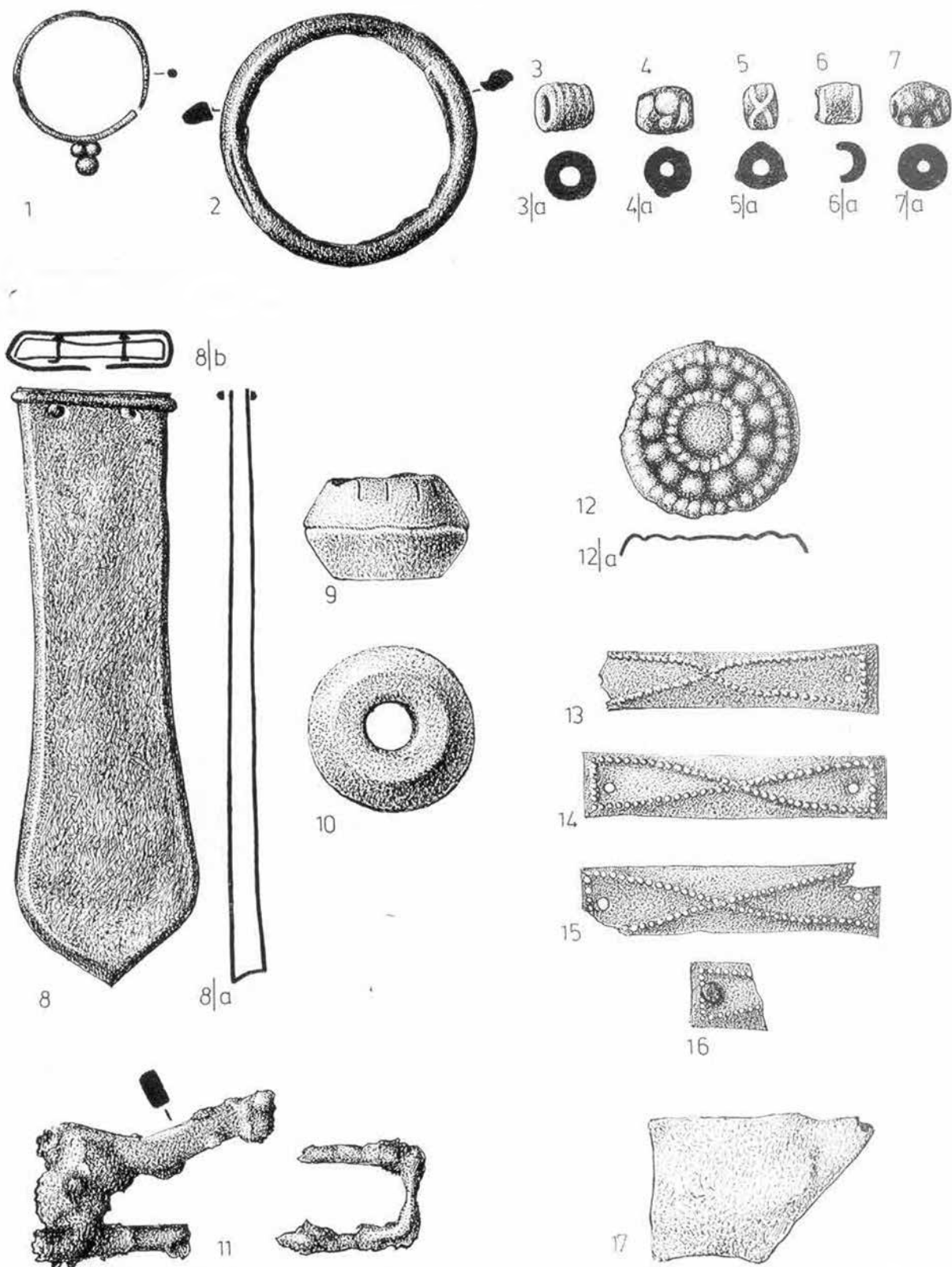
XVII. Káptalantóti, avar temető, 1. sír. Koporsóvasalások. — Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 1. 1:1

XVIII. Káptalantóti, avar temető, 2. sír. 1-9 = bronz; 10 = favödör bronz és vas pántokkal. - Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Gräber 2 und 4. 1-9 = Bronzen; 10 = Holzzeimer mit Bronze - und Eisenreifen. 1:1

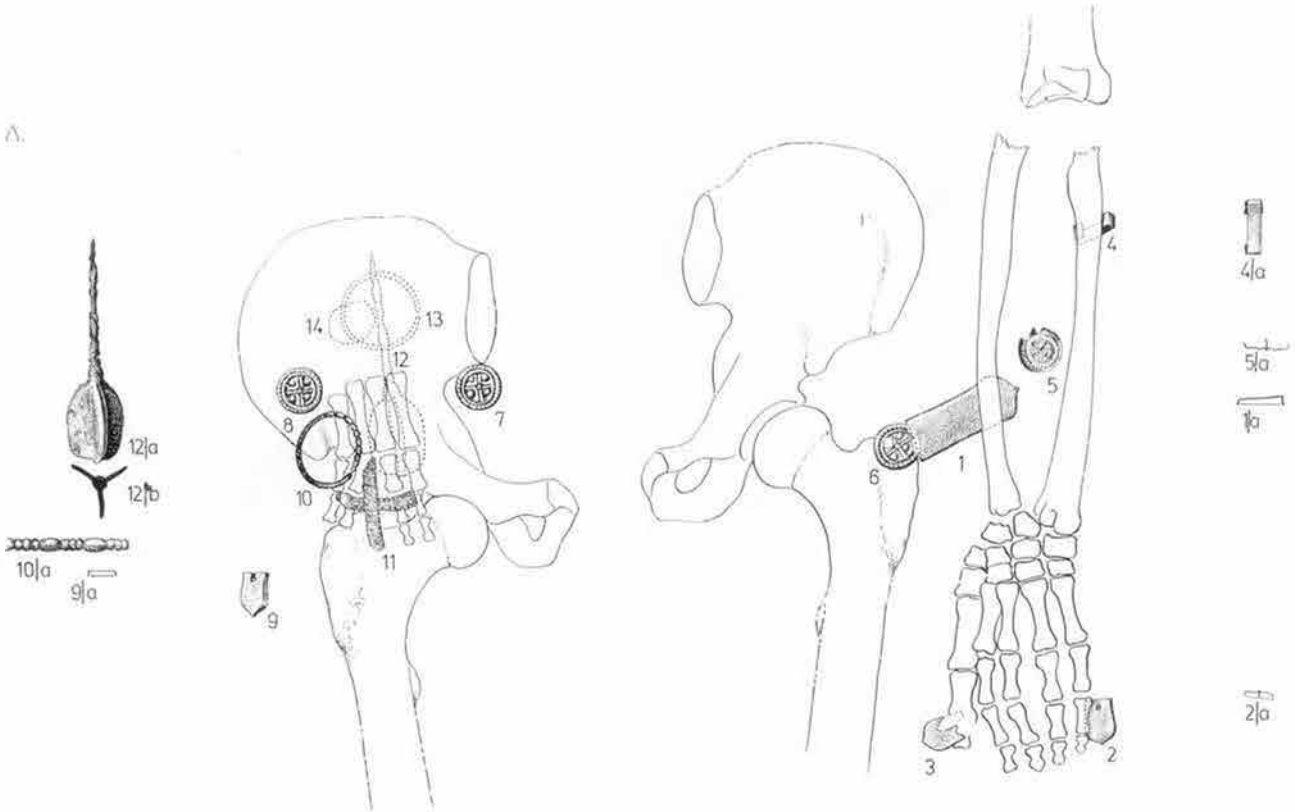

8. Káptalantóti, 4., 5., 7. sír (felső sor) 8. és 9. sír. – Gräber Nr. 4, 5, 7, 8, 9. 1:20.

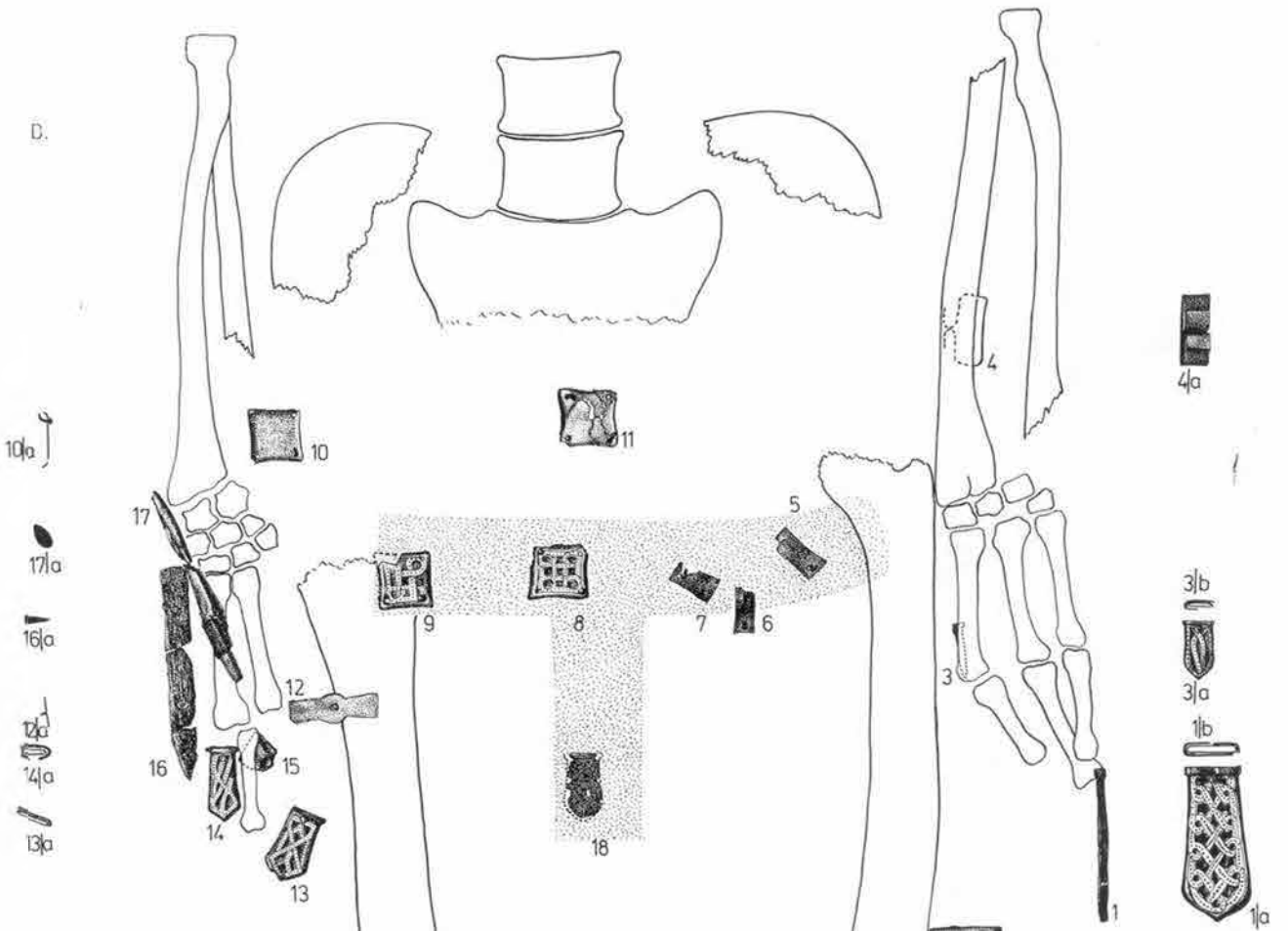

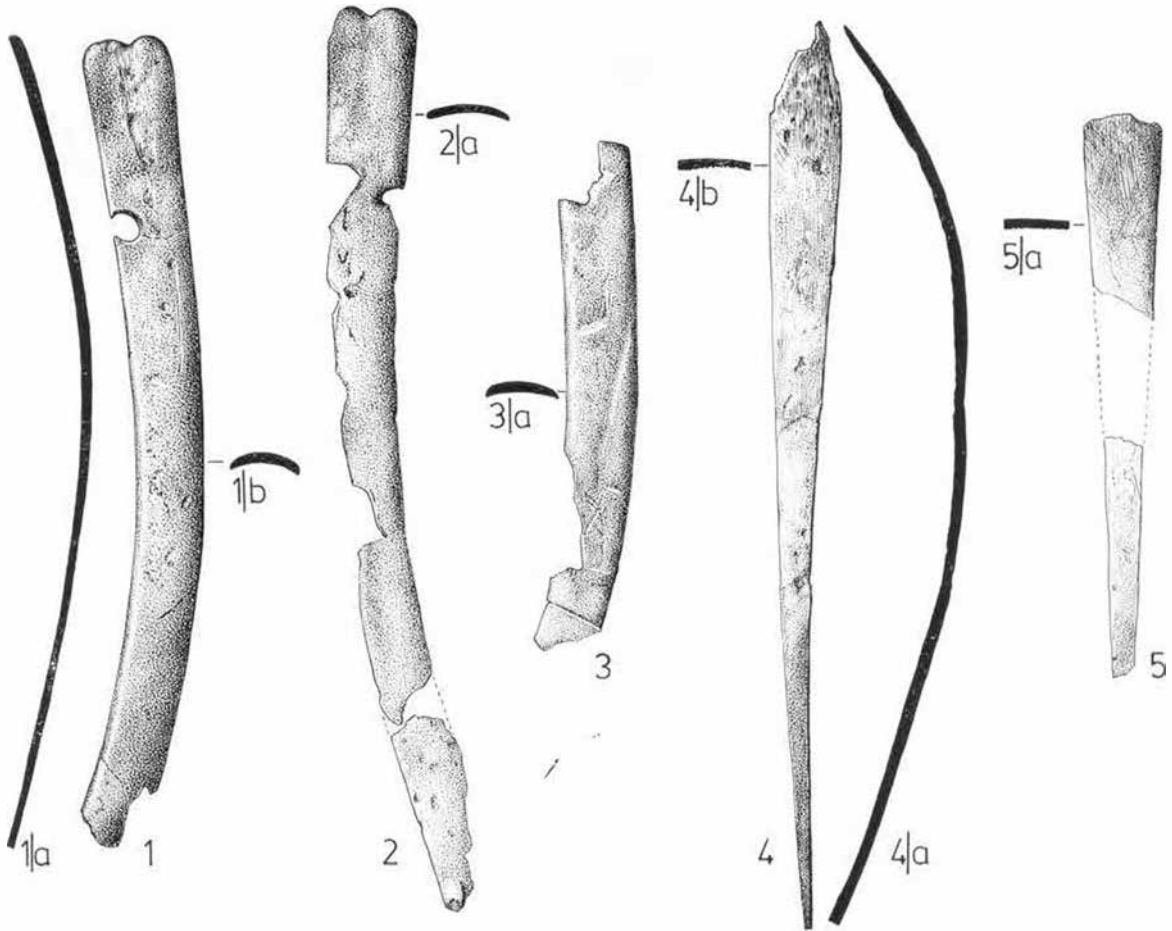
XIX. Káptalanfői, avar temető. 1-2, 8 = 4. sír. 3-7, 11 = 11. sír; 12-17 = 3. sír. 1 = aranyozott bronz; 2 = bronz; 3-7 = paszta; 8, 13-16 = ezüst; 9-10 = agyag; 11 = vas; 17 = kerámia. – Avarisches Gräberfeld von Káptalanfői. 1-2, 8 = Grab 4; 3-7, 11 = Grab 11; 12-17 = Grab 3. 1 = vergoldete Bronze; 2 = Bronze; 3-7 = Pasten; 8, 13-16 = Silber; 9-10 = Ton; 11 = Eisen; 17 = Keramik. 1:1

Δ.

Δ.

XXI. Káptalantóti, avar temető, 20. sír. 1–5 = csont. – Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti. Grab 20. 1–5 = Beinerne Gegenstände. 1:2

38. lósír: Sm = 125, T = 100. A háti csigolyák, a lapocka és a jobb hátsó láb maradt in situ. A fel-dúlt csontok között hevert XLV. t. 1–15.

39. sír: Sm = 145, T = 100. Kirabolt. A sírgödör-ben csak csontszilánkok voltak.

40. sír: Sm = 185, T = 100. Kirabolt. M = XLV. t. 16–26.

Sem Zamárdiban, sem Káptalantótiban nem tár-hattuk fel a temető számított nagyságának 20⁰/₀-át sem, így könnyen érhet tehát bennünket az a vád, hogy a rendelkezésre álló adatok egyáltalán nem elégségesek az értékeléshez. Sietünk kijelenteni: a teljesség igényével fellépő elemzést csakis akkor szándékozunk elvégezni, ha a temetőket teljesen vagy legalábbis túlnyomórészt feltárhattuk.

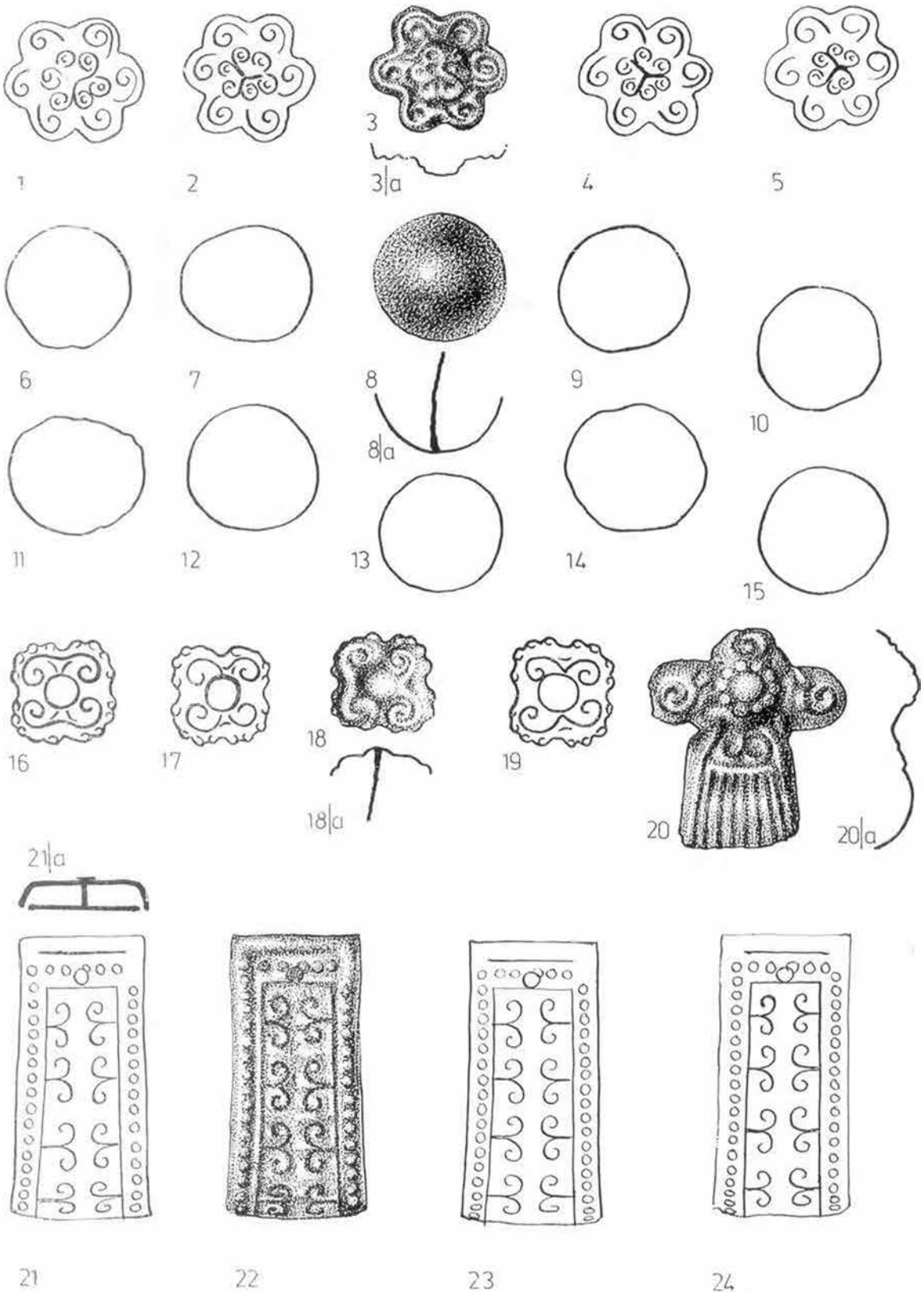
Van azonban egy olyan jelenség, amely a jelen-leg rendelkezésünkre álló adatok birtokában is vizsgálható s ez a sírablások kérdése.

AVARKORI SÍRDŰLÁSOK

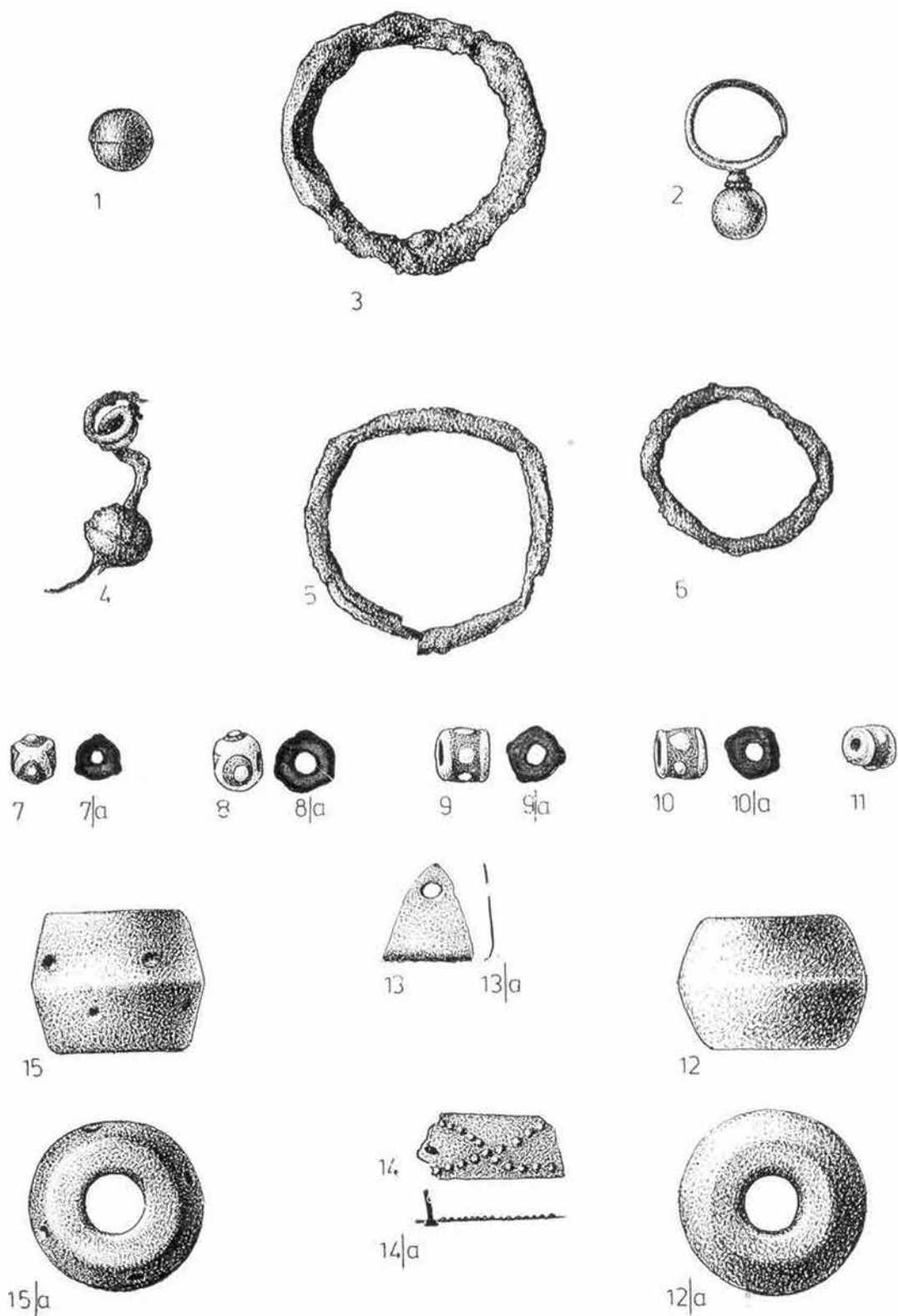
A régészhallgatók egyetemi tankönyvében⁶ azt olvashatjuk, hogy az avarokban „a koponyarablás szinte általános”. „Különbséget kell tenni a között, hogy a sír fel van dülve s a közt, amikor ki is fosztották. Az előbbi babonás okú sírdűlés, az utóbbi rablás.” Úgy látszik tehát, hogy az avarok idejében divott a babonás halottcsontkítás, amelyet természetesen maguk az avarok végeztek csak és voltak valódi sírfosztogatók, akik nyilvánvalóan az eltemetett értékek megszerzését tűzték ki célul. A sírablások oka kézenfekvő s ez 40 évvel ezelőtt sem okozott gondot.⁷ Annak ellenére, hogy az ásatást végző szakemberek lépten-nyomon találkoztak ki-

6. Régészeti Kézikönyv. I. Bp. 1954. 50.

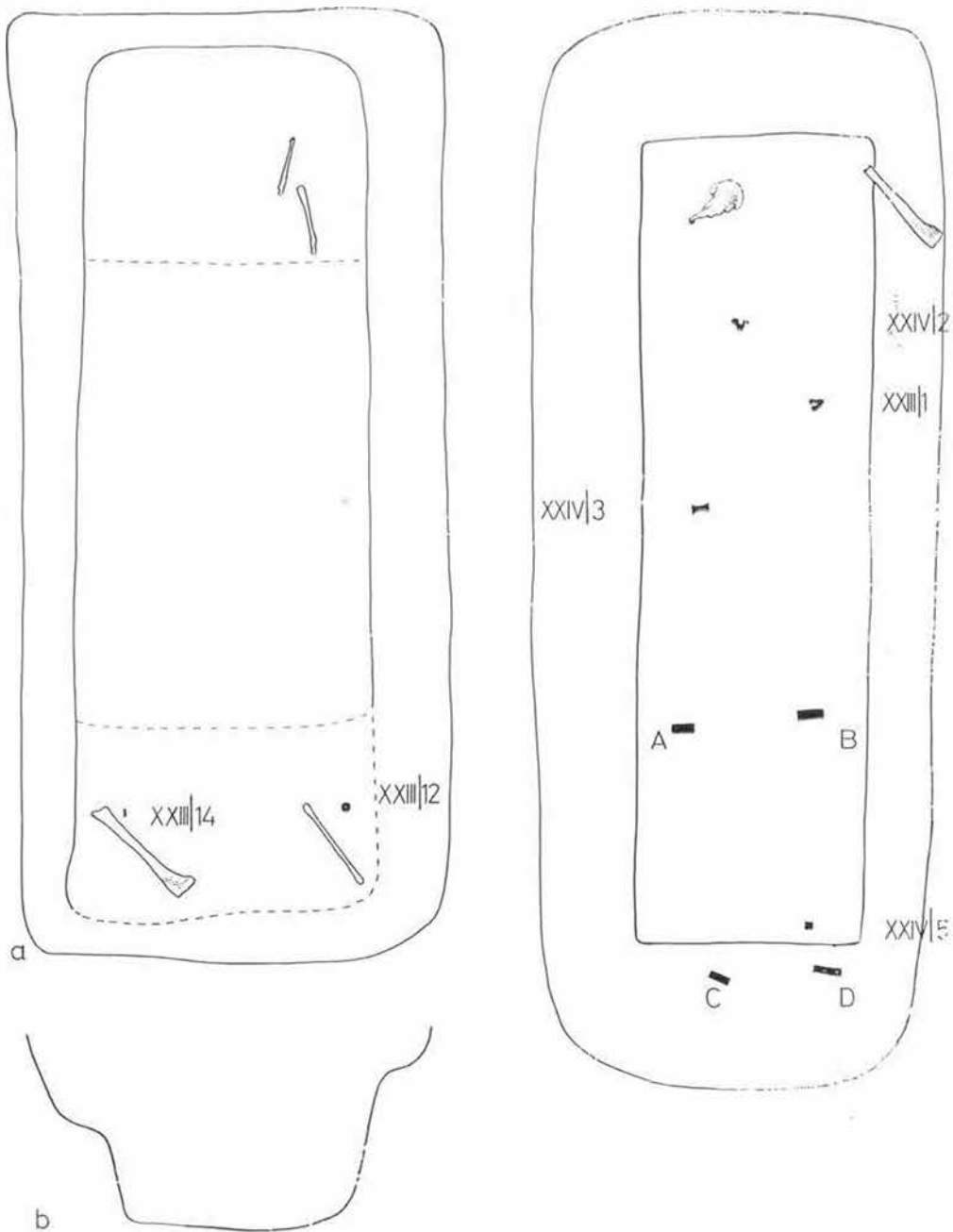
7. MÓRA F., SZVMK 2 (1932) 4–5.

XXII Káptalan-tóti, avar temető, 8. sír. 1-24 = aranyozott bronz. – Avarisches Gräberfeld von Káptalan-tóti, Grab 8. 1-24 = vergoldete Bronzen. 1:1

XXIII. Káptalantóti, avar temető. 1-3, 5 = 9. sír; 4, 6 = 10. sír; 7-11, 13, 15 = 11. sír; 12, 14 = 12. sír. 1-2, 13 = bronz; 3-6 = vas; 7-11 = paszta; 12-15 = agyag; 14 = ezüst. 1:1 - Avarisches Gräberfeld von Káptalantóti. 1-3, 5 = Grab 9; 4, 6 = Grab 10; 7-11, 13, 15 = Grab 11; 12, 14 = Grab 12. 1-2, 13 = Bronzen; 3-6 = Eisen; 7-11 = Pasten; 12-15 = Ton; 14 = Silber.

9. Káptalantóti, 12. és 13. sír. –Gräber Nr. 12, 13. 1:20.

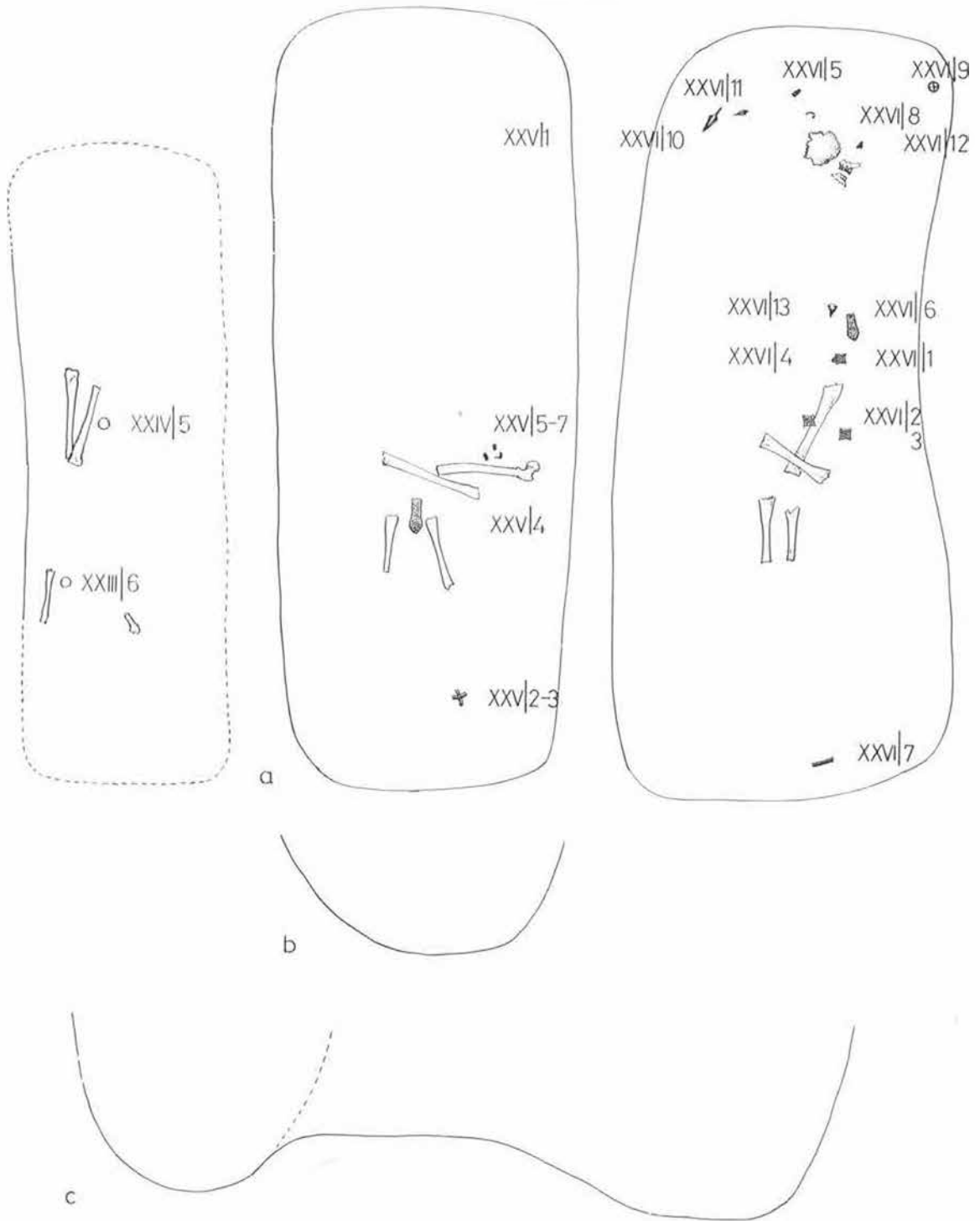
fosztott és feldúlt avarkori sírokkal, különösebben nem foglalkoztak azzal a kérdéssel, kik és mikor dúlták fel az avar temetőket?

Igen jellemzőnek tartom Horváth Tibor eljárását, aki egyszerűen regisztrálta a sírdúlásokat, de semmiféle értelmező megjegyzést nem tett.⁸ A sírokban található idegen koponyákra is felfigyel-

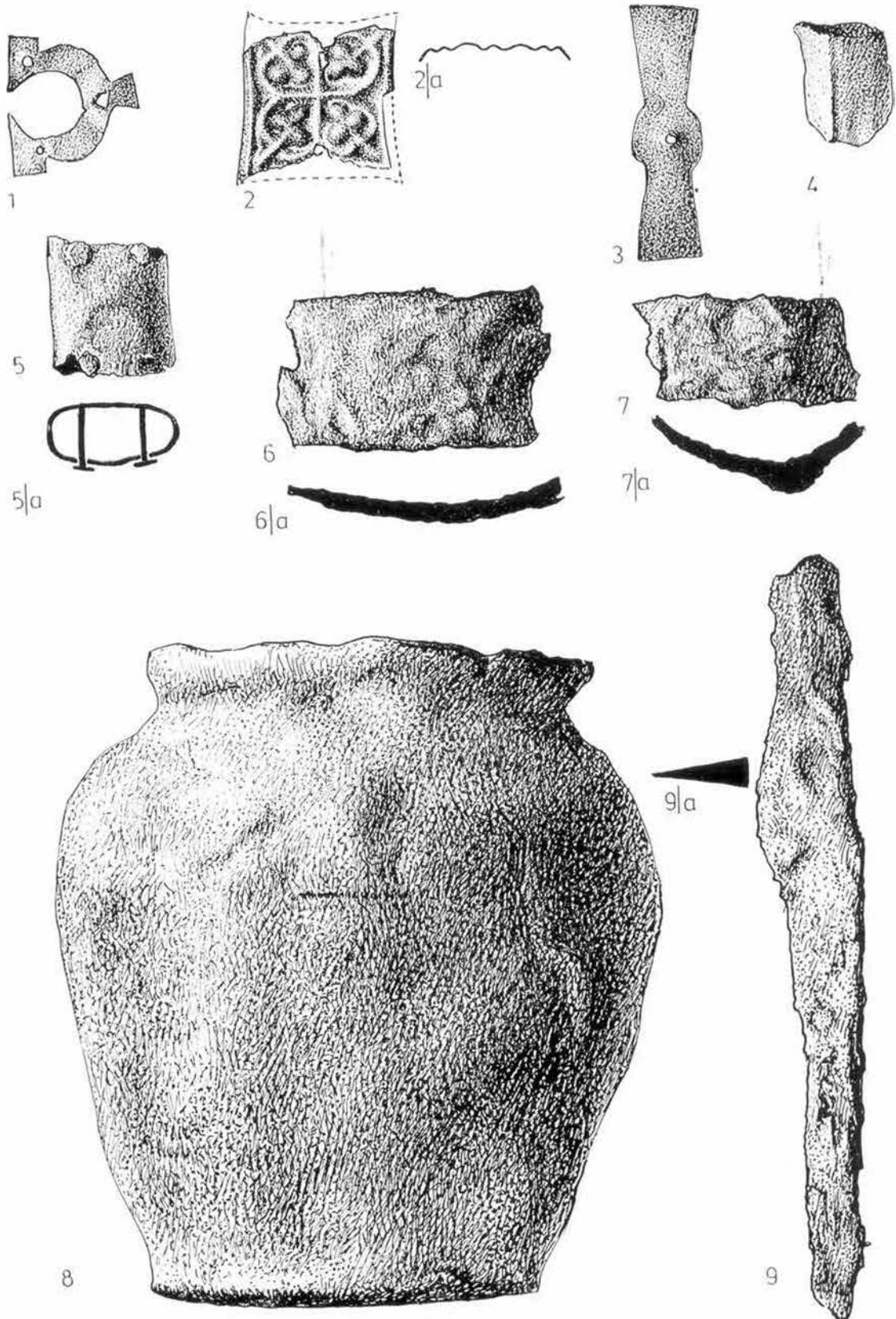
tek, kiváltképp Fettich Nándor, de ennél többről nem olvashatunk. Oroszlán Zoltán állapította meg elsőként – a dunapentelei római temető kapcsán – a sírok feldúlása és a temetés között legfeljebb 10–15 év telhetett el, mivel az izmokkal összekapcsolt részek együtt tartása még elég erős volt.⁹

8. HORVÁTH T., AHung 19 (1935) 56–57.

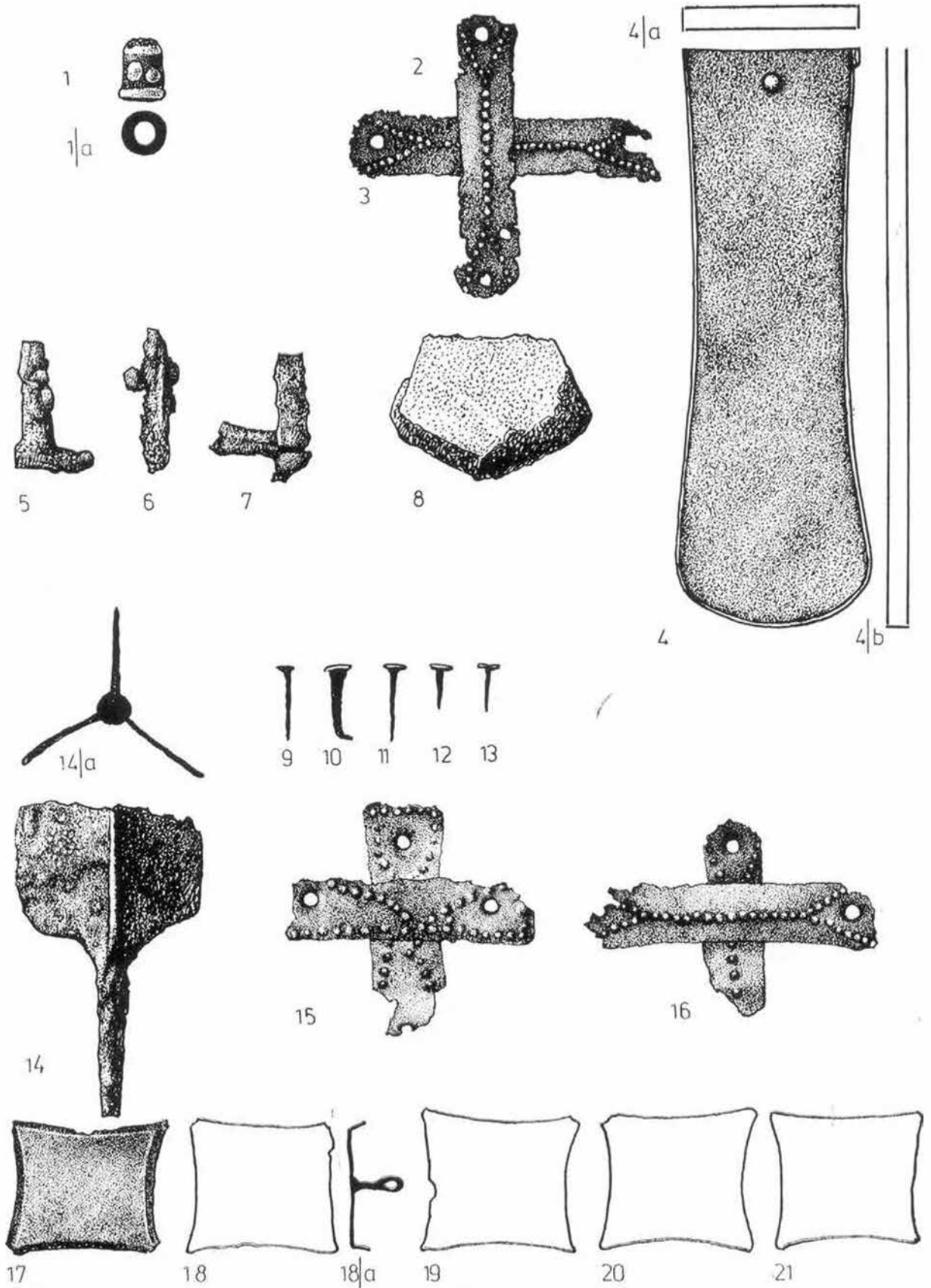
9. FETTICH N., Győr története a népvándorlaskorban. Győr, 1943. – OROSZLÁN Z., AÉ 39 (1920–22) 95.

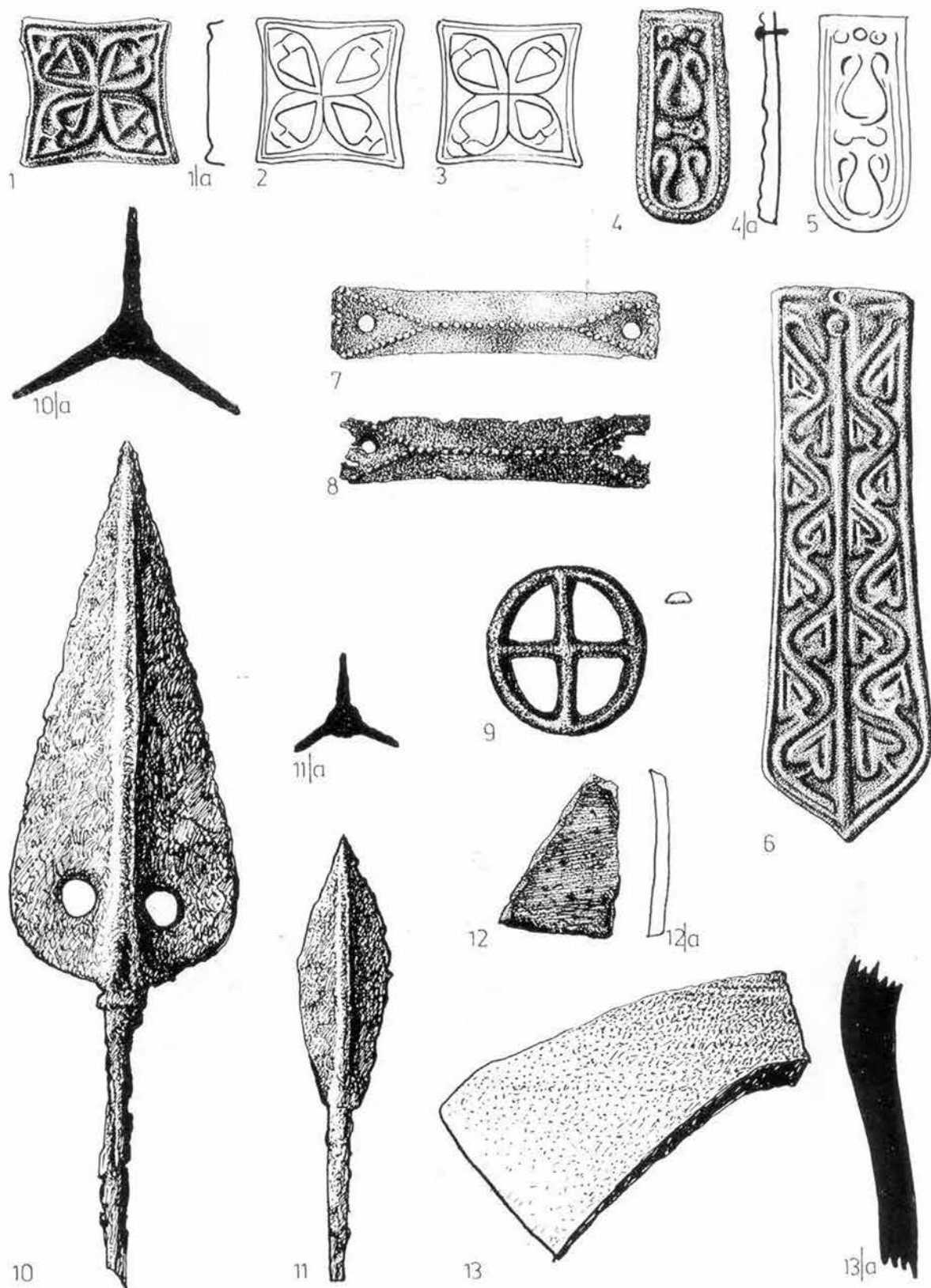
10. Káptalantóti, 10., 14. és 15. sír. –Gräber Nr. 10, 14, 15. 1:20.

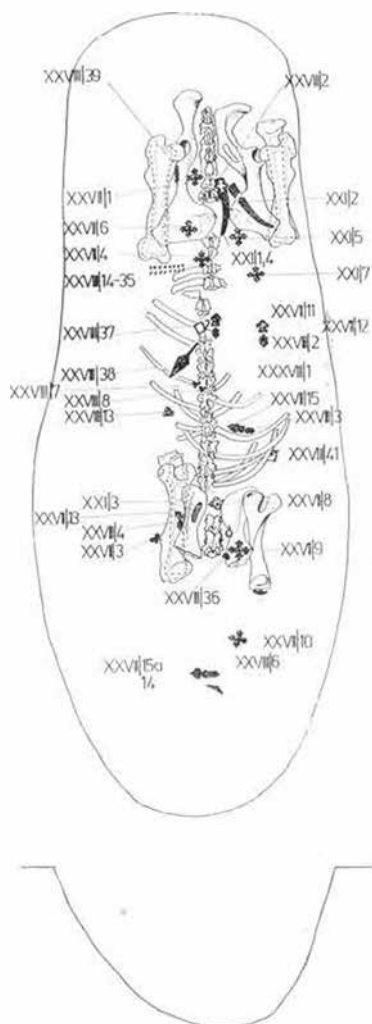
XXIV. Káptalantóti, avar temető. 1-7 = 13. sír; 8-9 = 9. sír; 1-3, 5 = bronz; 4, 8 = kerámia; 6-7, 9 = vas.
 1:1 - Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti. 1-7 = Grab 13; 8-9 = Grab 9; 1-3, 5 = Bronzen; 4, 8 = Ke-
 ramik; 6-7 = Eisen.

XXV. Káptalantóti, avar temető. 1-7 = 14. sír; 8 = 16. sír; 9-13 = 18. sír; 14-21 = 19. sír; 1 = paszta, 2-4, 15-21 = ezüst; 5-7, 14 = vas; 8 = kerámia; 9-13 = bronz. 1:1 - Avarisches Gräberfeld von Káptalantóti. 1-7 = Grab 14; 8 = Grab 16; 9-13 = Grab 18; 14-21 = Grab 19. 1 = Paste; 2-4, 15-21 = Silber; 5-7, 14 =

XXVI. Káptalantóti, avar temető, 15. sír. 1–6, 9 = bronz; 7–8 = ezüst; 10–11 = vas; 12–13 = kerámia. – Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 15. 1–6, 9 = Bronzen; 7–8 = Silber; 10–11 = Eisen; 12–13 = Keramik. 1:1

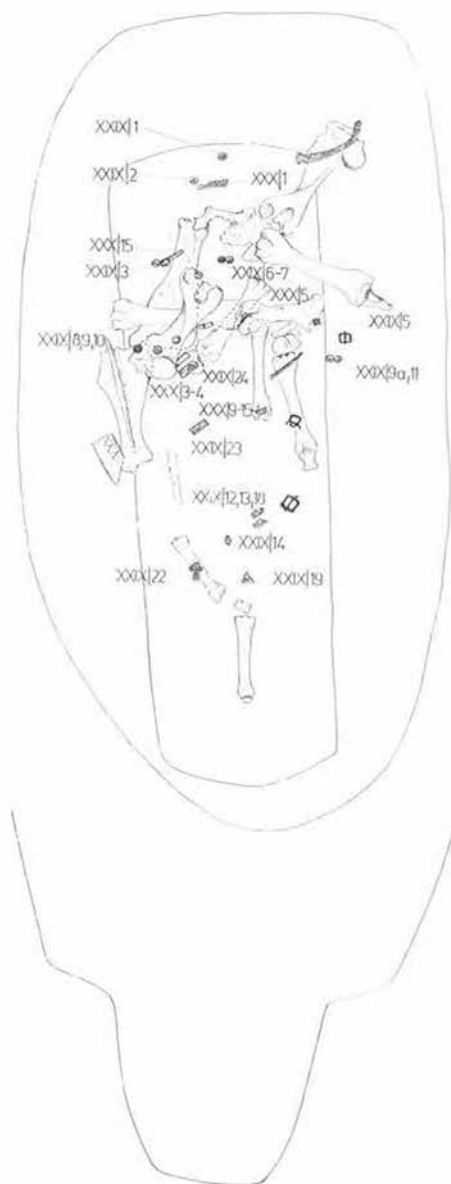
12. Káptalantóti, 20. sír. – Grab 20. 1:20

László Gyula kétségtelenül jelentős lépést tett a megoldás felé 1955-ben, amikor megállapította, hogy

1. a temetőket csak az uralmon levő dinasztia hatalmának megszűnése után lehetett kirabolni,
2. minden sírt egyidőben raboltak ki,
3. a sírrablásoknak csak egyetlen céljuk volt: megszerezni az arany kincseket,
4. a rablók jól tudtak tájékozódni az avar temetőben.

Ugyanakkor megkísérelte biológiai érvek segítségével igazolni a holttest feloszlásának folyamatát és fázisait. Nemeskéri Jánosra hivatkozva közli, hogy a hullák általában három és fél év után felbomlanak. A Kiskörös-vágóhídi temető kapcsán tett megállapításai¹⁰ fontosak, bár – mint alább kiderül – korrekcióra szorulnak.

10. LÁSZLÓ GY., AHung 34 (1955) 38.

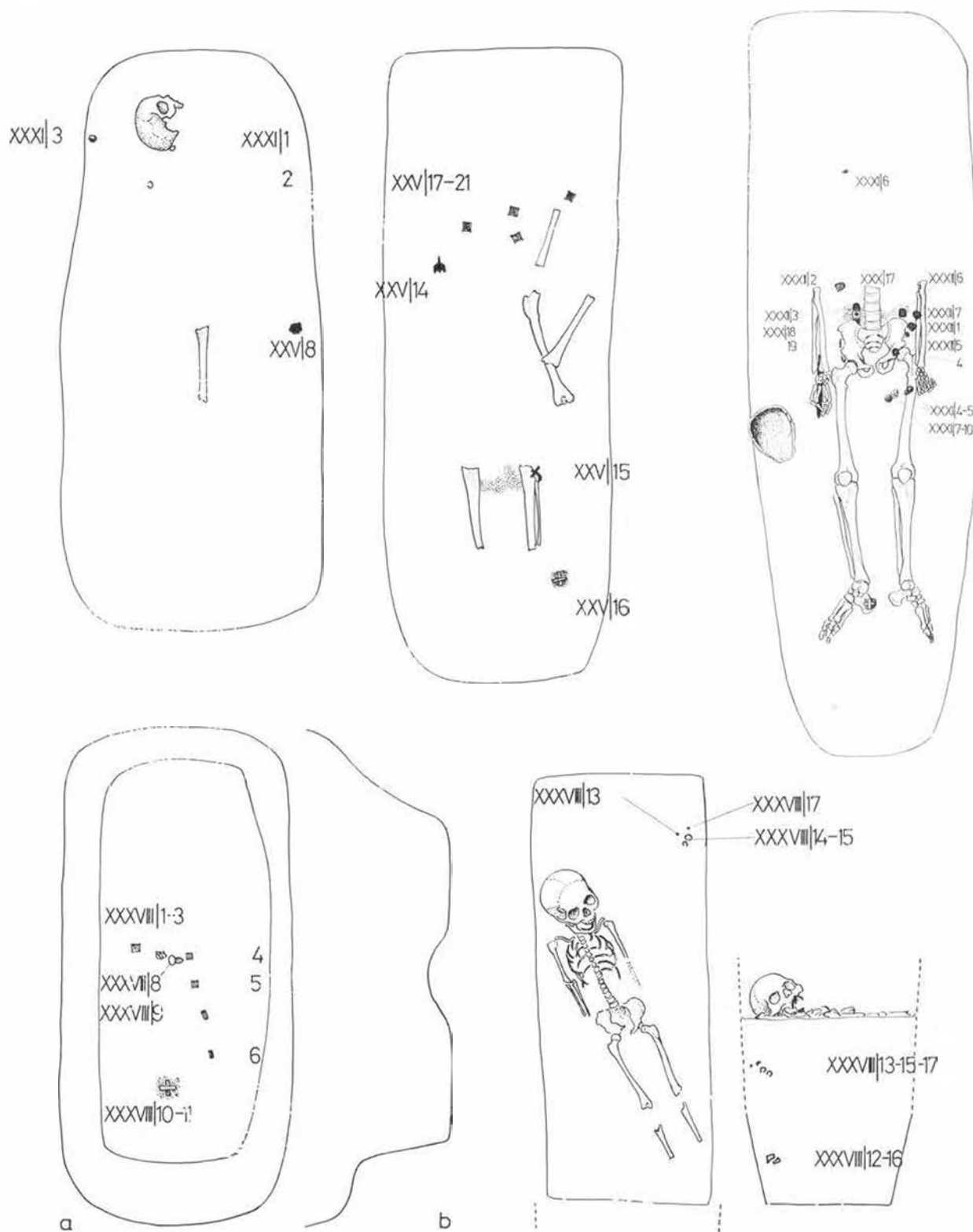

13. Káptalantóti, 21. sír. – Grab 21. 1:20

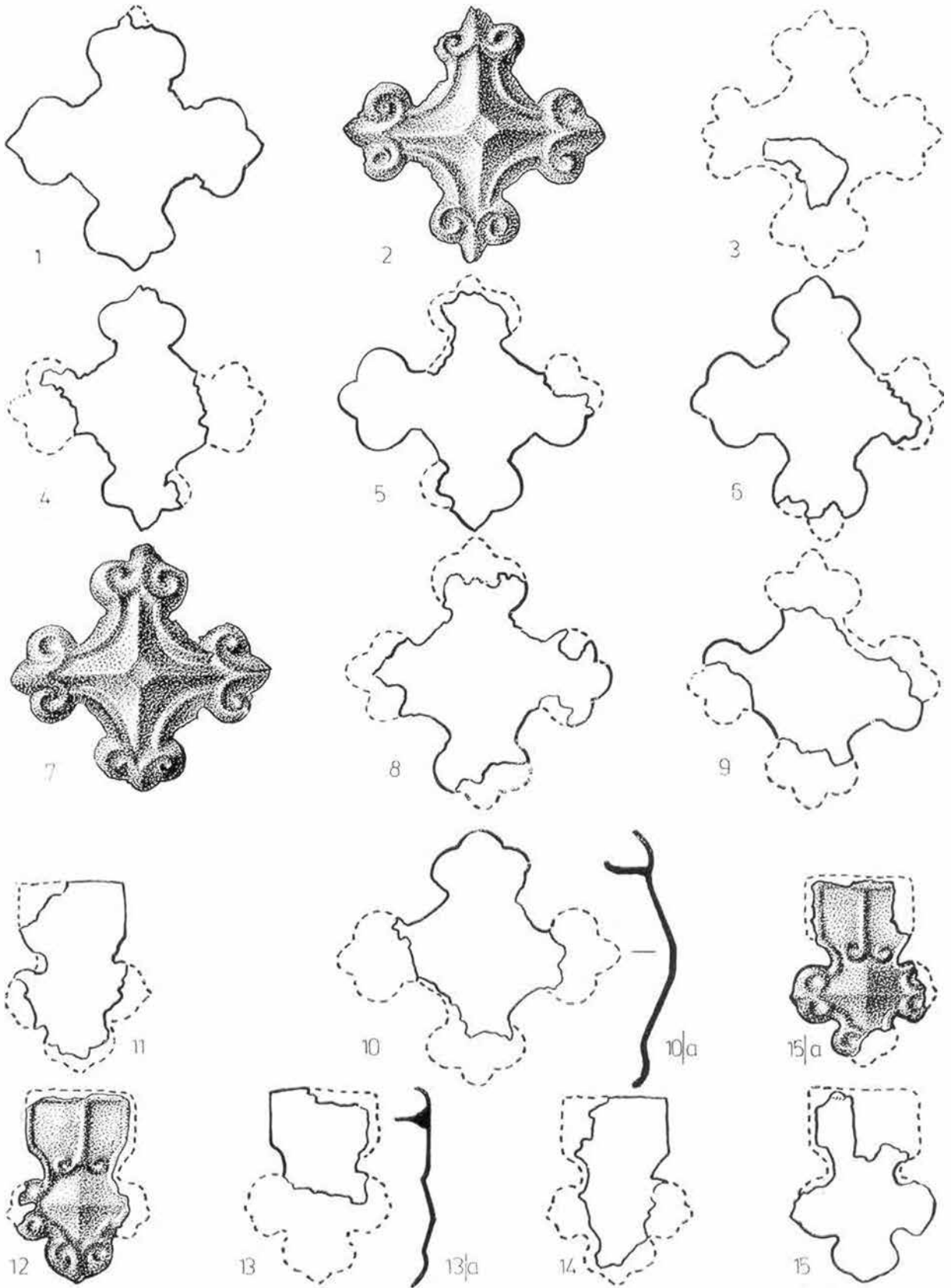
1956-ban V. Budinsky-Kricka a zsitvatói avar temető kapcsán megjegyzi, hogy idegen koponyák a környező sírok valamelyikéből kerülhettek csak a kérdéses sírokba.¹¹ Nem bizonyultak helyesnek a levágott fej eltemetéséről szóló érvek, de figyelemre méltó az összegző következtetése is, amely szerint a sírok felnyitása gyorsan történt, viszonylag kis helyen hatoltak be a sírba s az ékszerek figyelmezből keresgélés nélkül dűlték fel a temetkezéseket akkor, amikor a holttestek már izomzat nélküliek voltak. Végül azonban nem tud szabadulni J. Eisner hatásától¹² és a sírdúlások okát a vám-

11. BUDINSKY-KRICKA V., SA 4 (1956) 45.

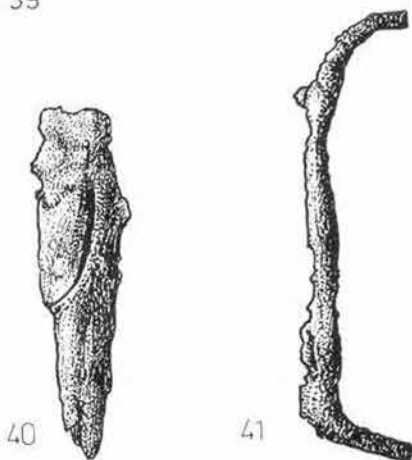
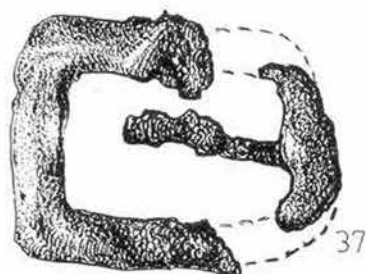
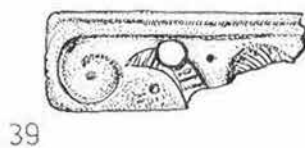
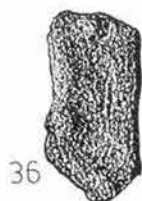
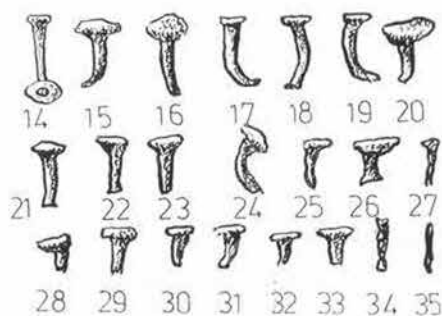
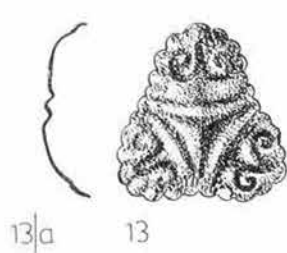
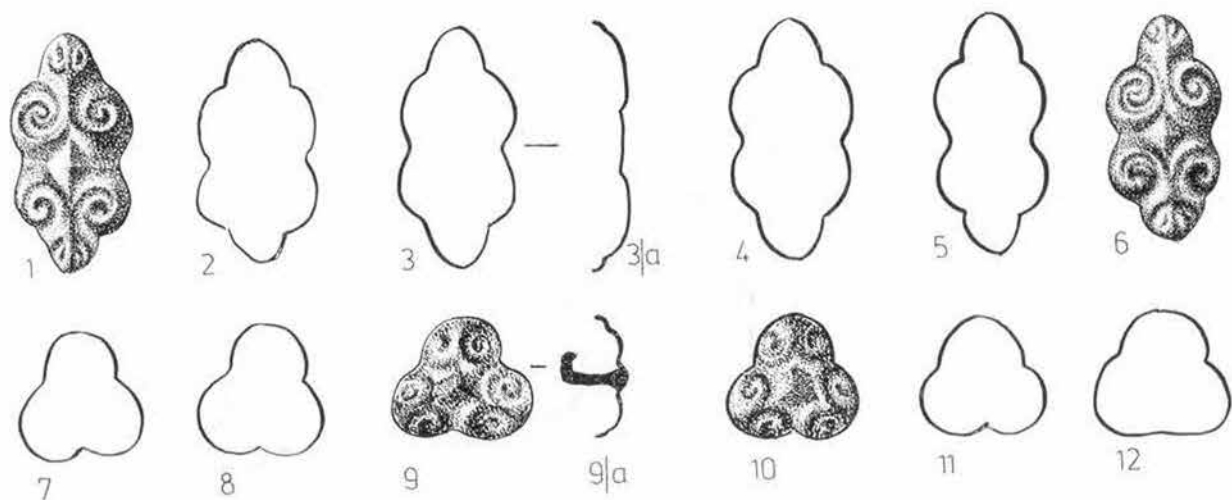
12. EISNER J., Devinska Nova Ves. Bratislava 1952, 240, 242.

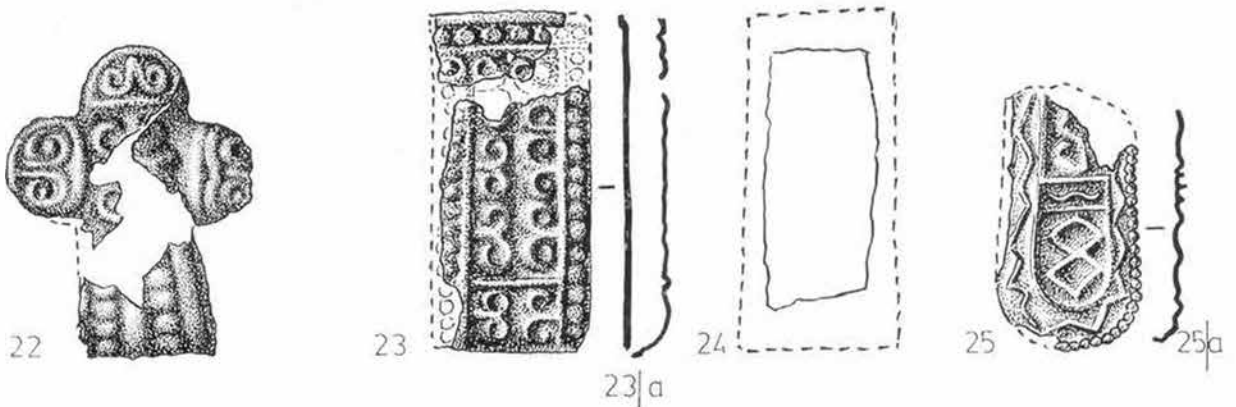
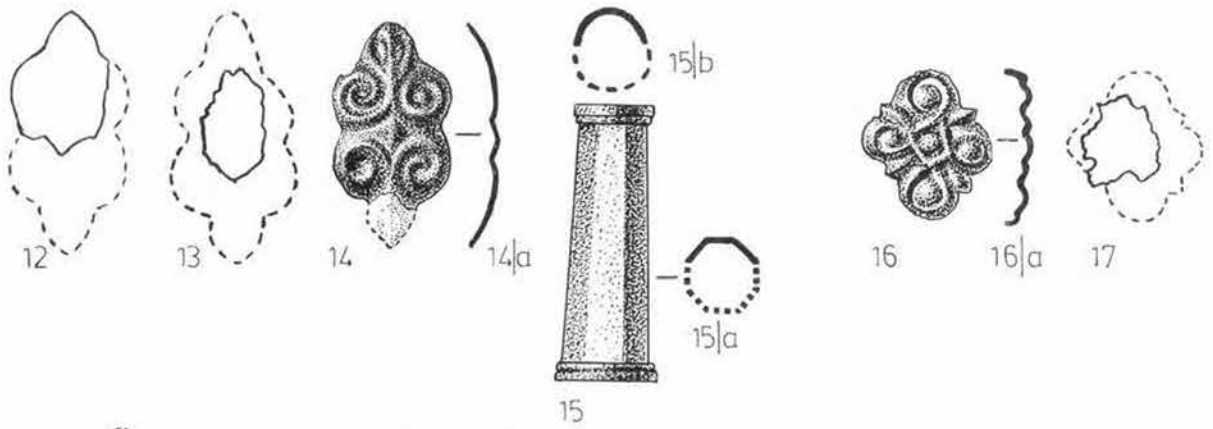
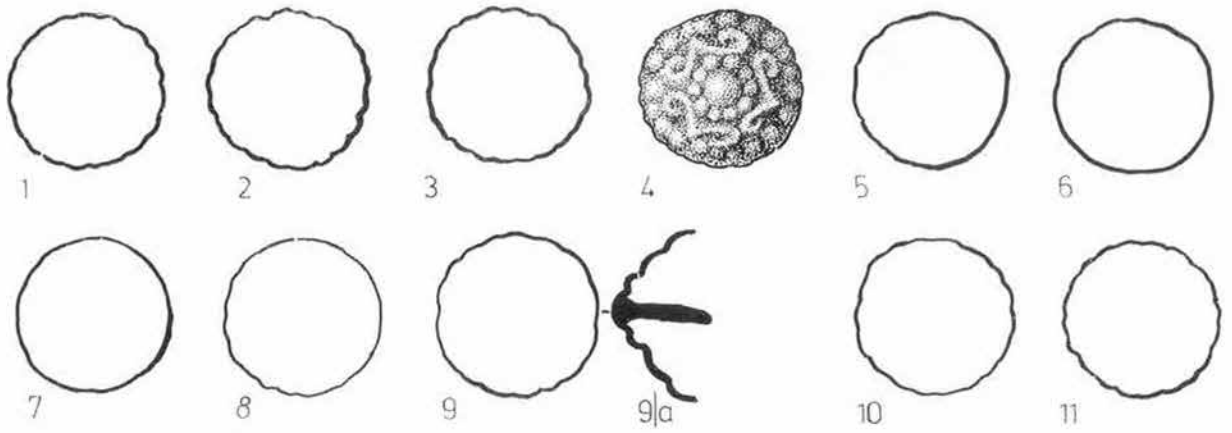
11. Káptalantóti, 16., 19., 22. sír (felső sor) 26., 27. sír. – Gräber Nr. 16, 19, 22, 26, 27. 1:20.

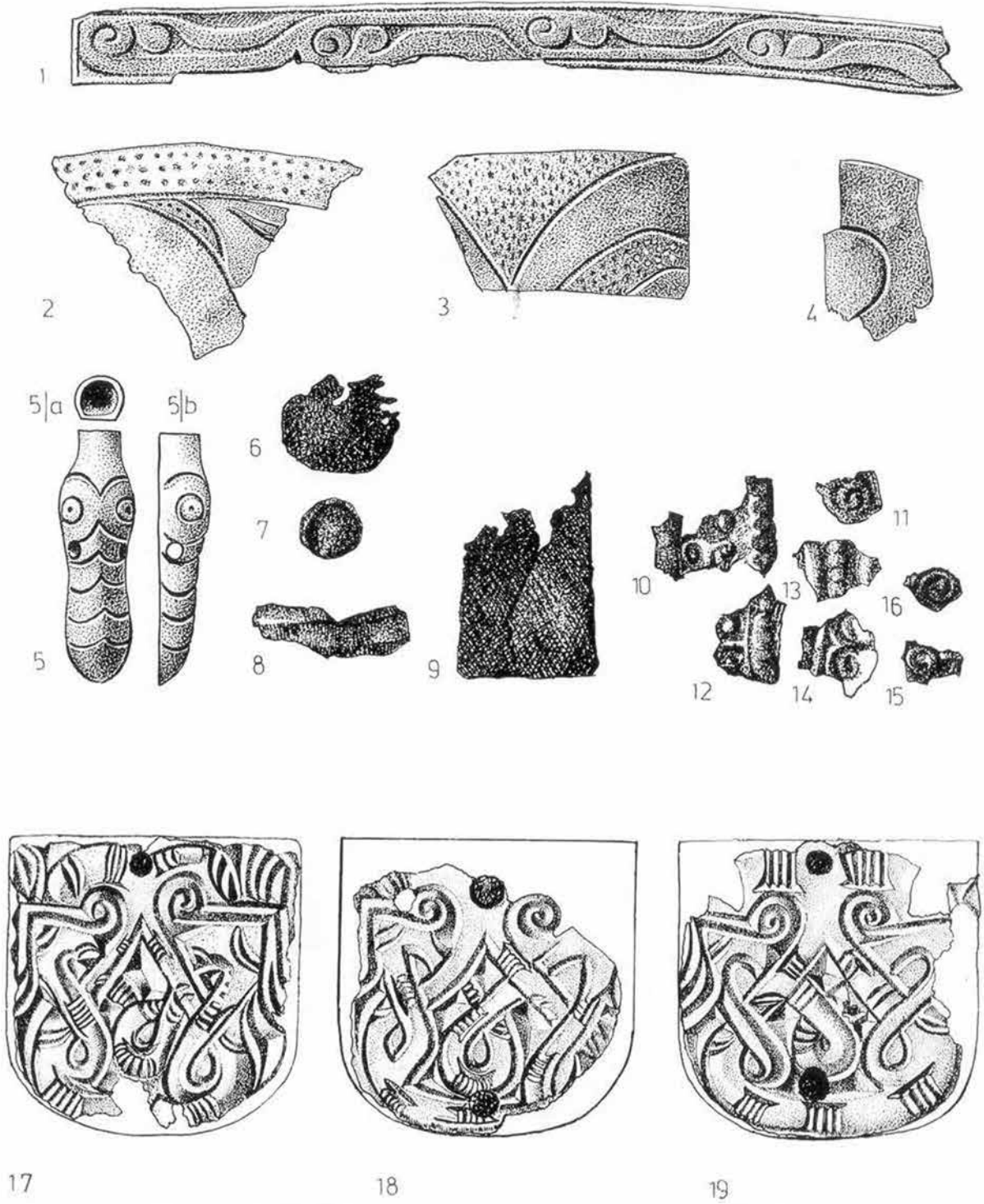
XXVII. Káptalanfőti, avar temető, 20. sír. 1–15 = aranyozott bronz. – Avarisches Gräberfeld von Káptalanfőti, Grab 20. 1–15 = vergoldete Bronzen. 1:1

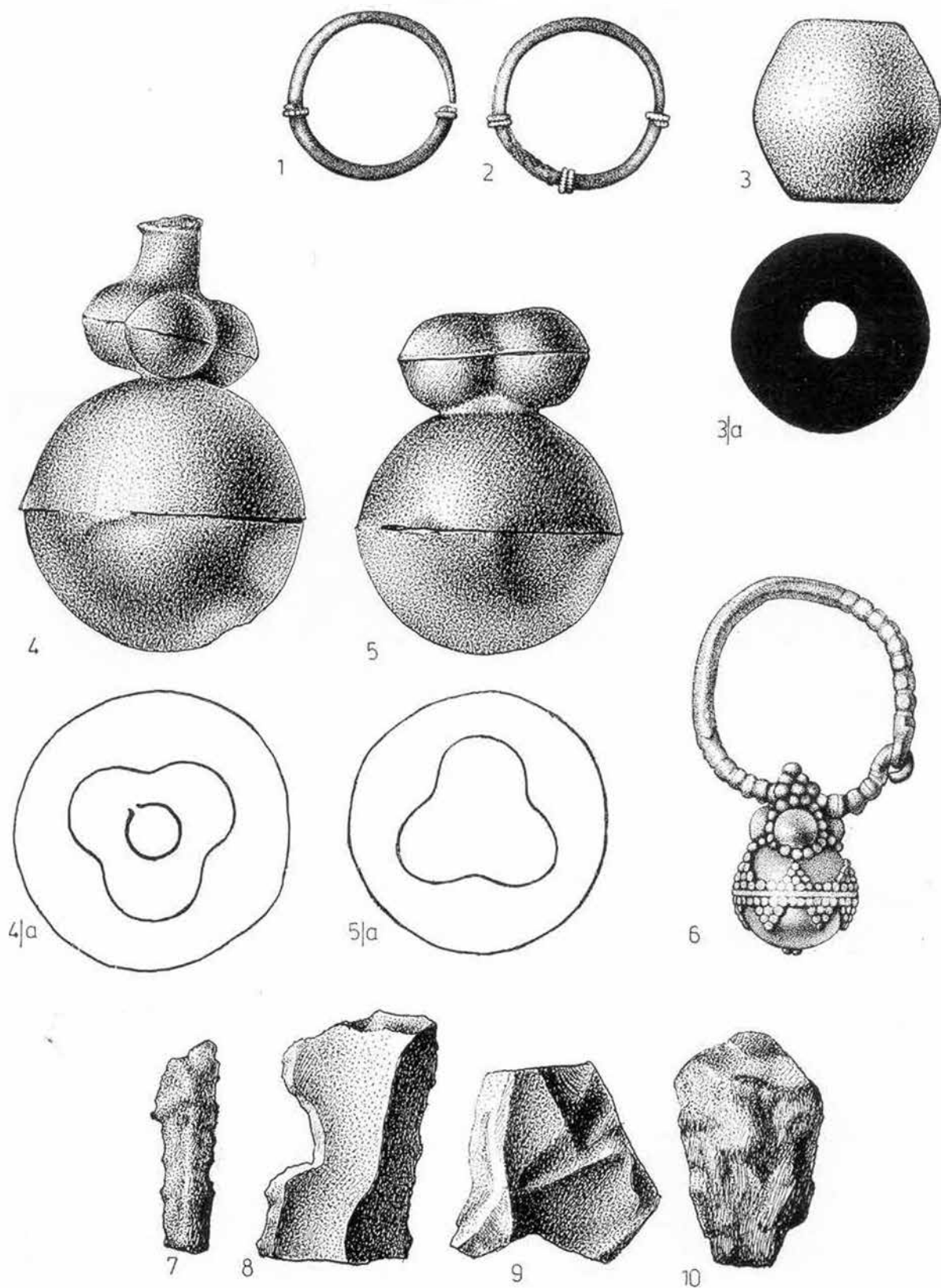
XXVIII. Káptalantóti, avar temető, 20. sír. 1–13 = aranyozott bronz; 14–35 = bronz; 36–38, 40–41 = vas; 39 = csont. – Avarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 20. 1–13 = vergoldete Bronzen; 14–35 = Bronzen; 36–38, 40–41 = Eisen; 39 = Bein. 1:1

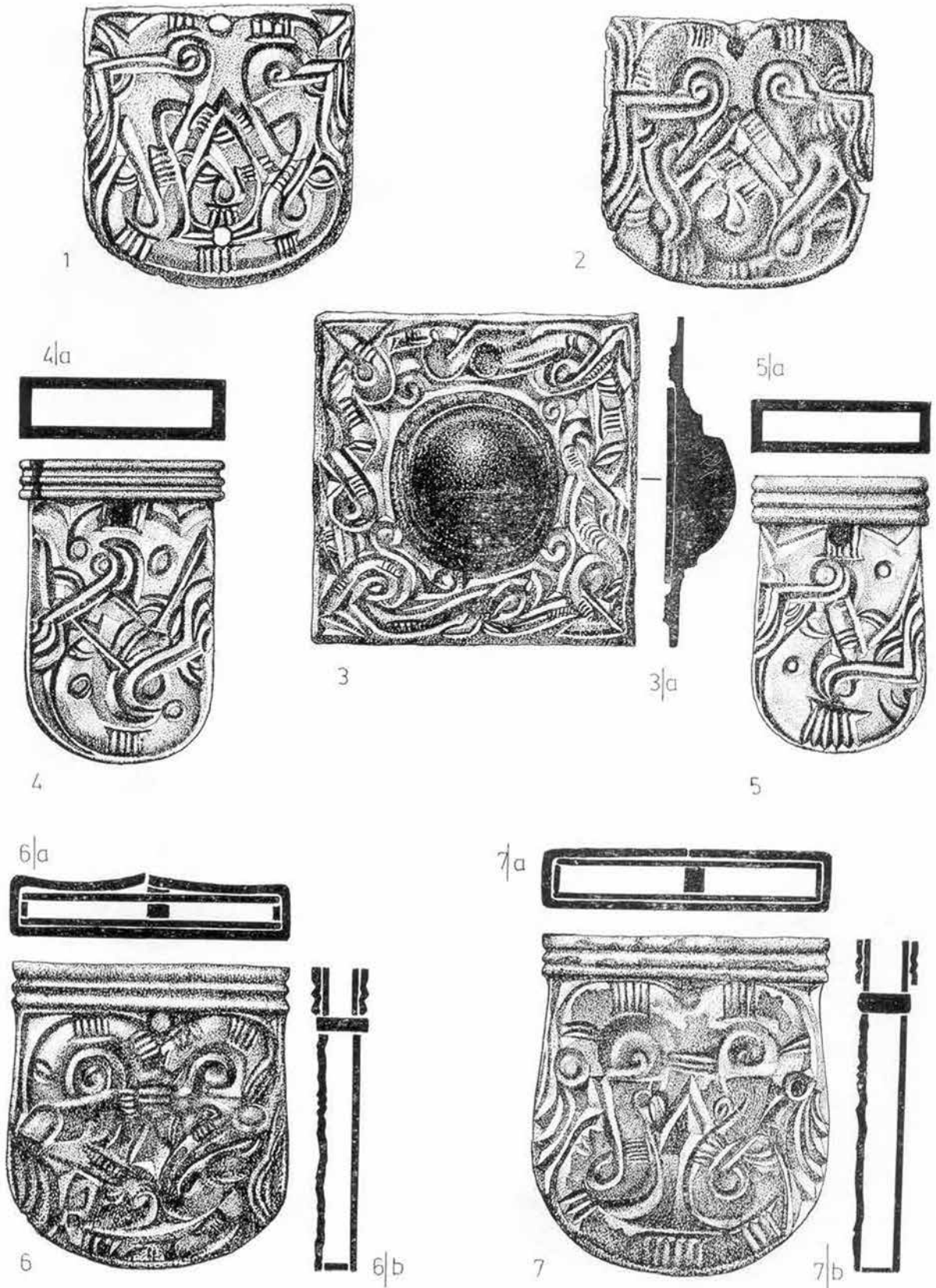
XXIX. Káptalantóti, avar temető, 21. sír. 1-25 = aranyozott bronz. – Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 21. 1-25 = vergoldete Bronzen. 1:1

XXX. Káptalan-tóti, avar temető. 1–15 = 21. sír; 17–19 = 22. sír. 1–5 = csont; 6–19 = aranyozott bronz. – Avarisches Gräberfeld von Káptalan-tóti. 1–15 = Grab 21; 17–19 = Grab 22. 1–5 = beinerne Gegenstände; 6–19 = vergoldete Bronzen. 1–16 = 1:1, 17–19 = 2:1,

XXXI. Káptalantóti, avar temető. 1-3 = 16. sír; 4-10 = 22. sír. 1-2, 4-5 = ezüst; 3 = agyag; 6 = arany; 7-10 = kovakő. - Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti. 1-3 = Grab 16; 4-10 = Grab 22. 1-2, 4-5 = Silber; 3 = Ton; 6 = Gold; 7-10 Feuerstein. 1-3 = 1:1, 4-5, 7-10 = 2:1, 6 = 3:1.

XXXII. Káptalantóti, avar temető, 22. sír. 1-7 = aranyozott bronz. – Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 22. 1-7 = vergoldete Bronzen. 2:1

pirizmusban keresi. A sírrablók kilétét illetően nem foglal állást, „esetleg egy helyi, régtől letelepedett nép volt, amely az avar uralom bukása után babonás félelemből vagy más indítékok miatt feltörte kcrábi urinak a sírjait.”¹³

A magyar régészetben máig is hat és terjed az a felfogás, amelyet leghatározottabban Bóna István összegzett.¹⁴

1. Csak az ún. korai avar sírok vannak feldúlva,
2. az ún. késői avar sírokban legfeljebb koponyarablásról lehet szó,
3. a kora-avarok sírjait a későavarok dúlták fel és rabolták ki,
4. amikor a „föld sebe behegedt”, ugyanazok, akik korábban kirabolták a temetőket, most oda temetkeznek az ún. kora-avar sírok közé.

Bóna István 15 év után is azt vallja, hogy 670 körül „az uralmat átvevő új nomádok hihetetlen alapossggal, mondhatnók 90⁰/0-ban feldúlták és kirabolták a kora-avar sírokat.”¹⁵

Mint látni fogjuk a fenti következtetések nem voltak kellően megalapozottak.

A legtöbb avar sírt feltáró szlovák kollégák ismét tettek egy fontos észrevételt,¹⁶ hogy ti. ki kell zárunk azt a lehetőséget, hogy az avar sírokat rituális okból dúlták fel. „A sírok tudatosan voltak kirabolva.” Azonban Z. Cilinska sem tudott dönteni, így a rablás okát vizsgálva, fenntartja mind a két lehetőséget s azt állítja, hogy a zsitvatői temető nyugati részén a sírokat kirabolták, a keleti részét babonás okokból bolygatták meg.

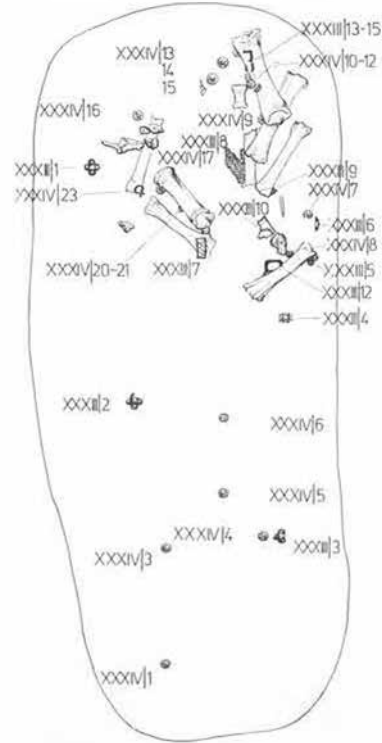
A sírrablások kérdésével ezidáig legkomolyabban Sági Károly foglalkozott a vörsi langobard temető kapcsán.¹⁷

Megállapításait az alábbiakban összegezzük:

1. a sírok a rablás időpontjában még meg voltak jelölve,
2. a rablást külszerű aknán keresztül hajtották végre, többnyire azonban a sírgödör alakjához igazodtak,
3. a sírrablók tisztában voltak a temetkező nép szokásaival,
4. ha a rabláskor a koporsók még tartották magukat, a leleteket bottal piszkálták ki,
5. a rablók a nyitott gödröket betemették,
6. ha a koporsók már nem tartották magukat, akkor az egész sírgödört kiásták,
7. a rablások elkövetői a langobardok szolganépei lehettek.

Kovrig Ilona újabb szempontot vetett fel.¹⁸ Véleménye szerint a feldúlt sírok egy részét nem rabló szándékkal bolygatták meg, hanem a már jeltelen régi sírra ráástak a későbbi temetkezések közben. Elismeri azonban a rablást is, bár ezt rendszertelen akciónak véli. Fenntartja azt a feltétele-

zést, hogy az avaroknál erősen dívott a koponyarablás szokása. Azok a kutatók, akik korábban is fontos szerepet tulajdonítottak a sírdúlásoknak, minden munkájukban beszélnek ezekről a kérdésekről. Zlata Cilinska az érsekújvári avar temető feldolgozásakor már egy fejezetrészt szentel a bolygatott síroknak.¹⁹ Sajnálattal állapítja meg,

14. Káptalan-tóti, 24. sír. – Grab 24. 1:20

hogy egyetlen egyszer sem tudott megfigyelni rablóaknát, holott a temetkezések 1,7⁰/0-a feldúlt volt. Ésszerű érvek felsorakoztatásával igazolja, hogy a bolygatások nagyobb része sírrablás eredménye. Csak abban az esetben ismeri el a rituális sírbolygatást, ha a koponya hiányzik ugyan, a csontváz többi része azonban teljesen sértetlen. Nézete szerint a sírok kifosztását a rablók titokban és kapkodva végezték.

Tulajdonképpen válasz nélkül hagyja azt a kérdést: kik és mikor rabolták ki az avar sírokat? Hivatkozik ugyan Ludmilla Kraskovská véleményére, aki szerint a 800-as években mehetek végbe ezek a sírfosztogatások, ezt a nézetet azonban nem erősíti meg. Azt azonban nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a sírrablások csakis az izmok és az inak elbomlása után történhetnek.

13. BUDINSKY-KRICKA V., SA 4 (1956) 47.

14. BONA I., AE 84 (1957) 173.

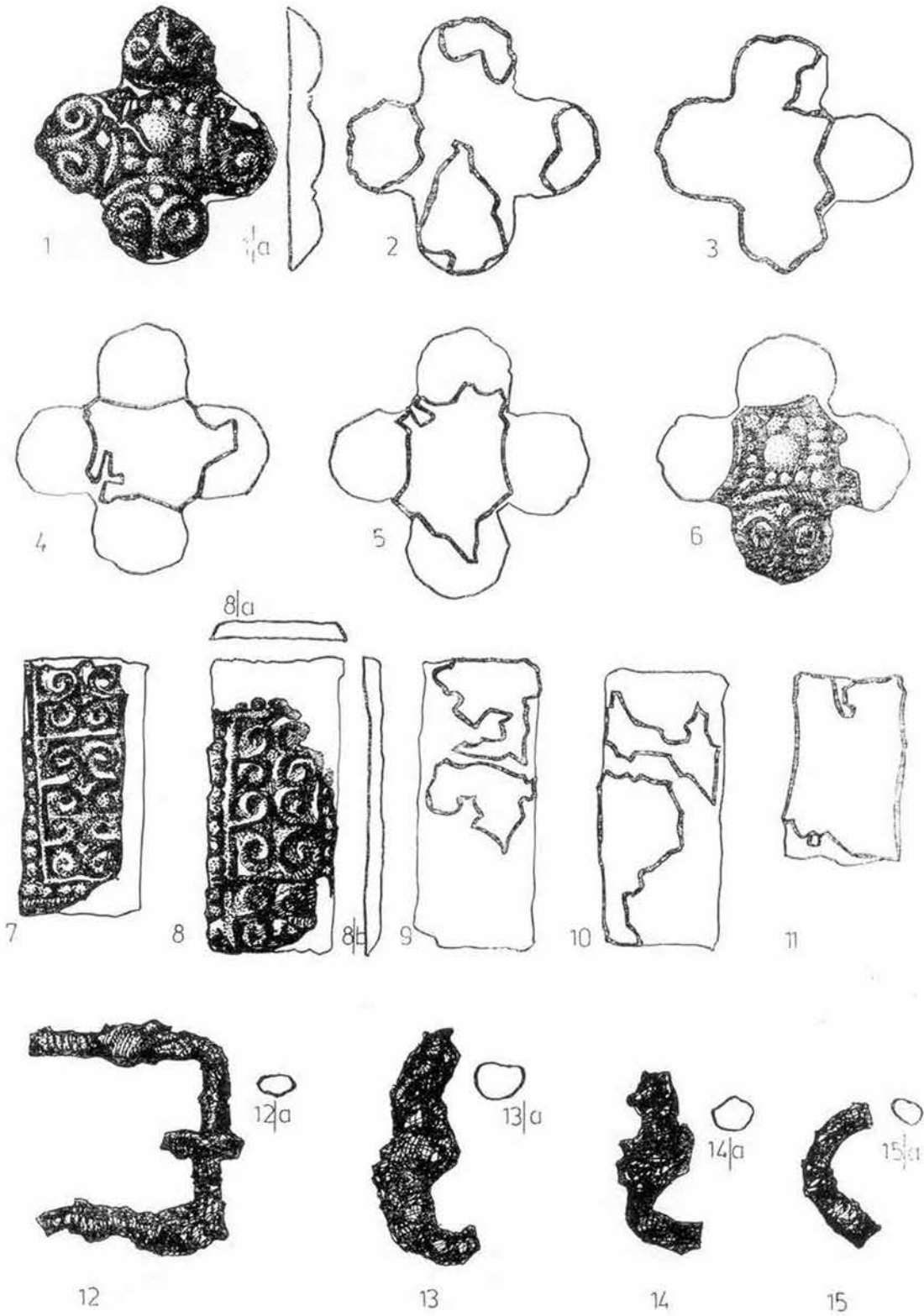
15. BONA I., A népvándorlás kora Fejér megyében. Szekesfehervár 1971, 25. (A továbbiakban BONA 1971/a)

16. CILINSKA Z., SA 11 (1963) 96—97.

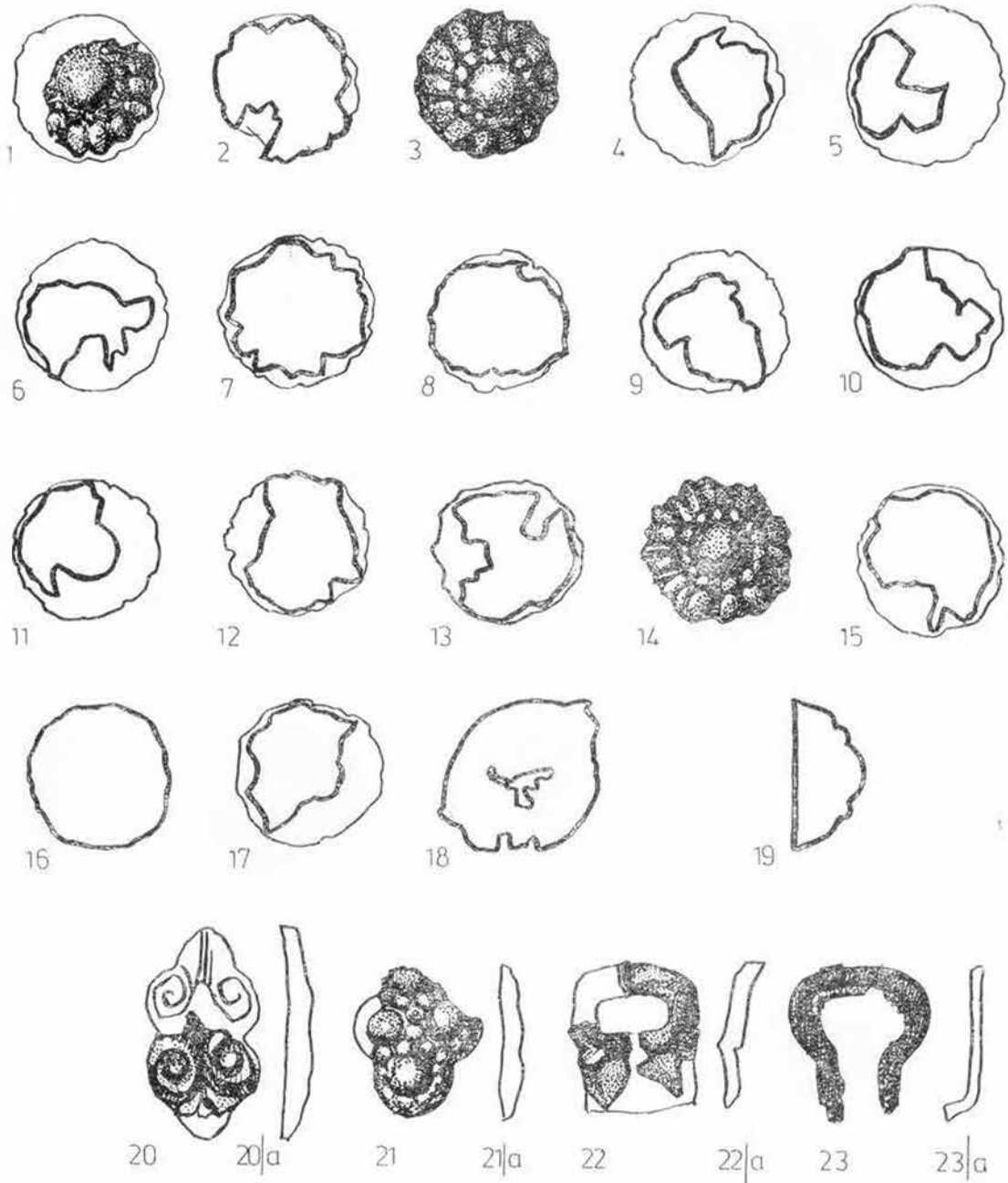
17. SÁGI K., AE 87 (1960) 59—60. — SÁGI K., VMMK 1 (1963) 39—78.

18. KOVRIG I., AHung 40 (1963) 88—89.

19. CILINSKA Z., ASFon 7 (1966) 122—123.

XXXIII. Káptalantóti, avar temető, 24. sír. 1–11 aranyozott bronz; 12–15 = vas. – Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 24. 1–11 = vergoldete Bronzen; 12–15 = Eisen. 1:1

XXXIV. Káptalantóti, avar temető, 24. sír. 1–23 = aranyozott bronz. – Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 24. 1–23 = vergoldete Bronzen. 1:1

Kraskovskához hasonlóan Cs. Sós Ágnes is késői időre – talán a IX. század végére – gondol az avar sírok kirablását illetően. Érvelése nagyon figyelemre méltó, annak ellenére, hogy a „hagyományos magyarázatához” is tartja magát. Eszreveszi ti. azt az egyébként triviális tényi, hogy az ún. késői griffes-indás sírok is ki vannak rabolva.²⁰

Török Gyula Halimbán 486 sírt tárt fel, s

ebből 30–40 volt kirabolva. Az ásató úgy véli, hogy a gazdagon temetkező avarok sírjait az első generáció után a helyi lakosság és más népek fosztották ki az első politikai változás alkalmával.²¹

Úgy tűnik tehát, hogy egyre nyomósabb érvek szólnak az avar vámpirizmus ellen, annak ellenére, hogy a magyar kollégák – láthatólag – nagyon hisznek benne és ragaszkodnak hozzá.

20. SÓS A., AE 88 (1961) 51.

21. TOROK GY., VMMK 5 (1966) 73.

XXXV. Káptalanfőti, avar temető, 24. sír. Csont nyeregdíszek. – Awarisches Gräberfeld von Káptalanfőti, Grab 24. Beinerne Sattelbeschläge. 1:1

Bár a vámpirizmussal nemrégiben magyar kutató is behatóan foglalkozott, szükségesnek véljük ismételtelen felhívni a figyelmet a következőkre.

Az emberiség ősrégi hite szerint az ember testből és lélekből áll. A lélek otthona a test. Ha a test elporlad, a lélek kiröppen belőle és éli a maga életét. Amíg azonban a test fel nem bomlik, a lélek visszajár a testbe („hálni jár a lélek belé”). A halott testből a lélek visszajár övéi közé s valamilyen formában részt vesz az élők mindennapi életében. Az élőknek tehát az elhunyt lelkéről is gon-

doskodniuk kell. Ha a gondoskodás nem megfelelő, a kísértet az élők ellen fordulhat és kártékony lehet. A kárt okozó „hajazáró lélek” a vámpír, aki vérrrel táplálkozik, betegségeket terjeszt. A lélekjárás – akár jóindulatú, akár ártó – az eltemetett test felbomlásával végleg megszűnik. Ekkor ér véget a gyász időszaka is, amely – a mi éghajlati viszonyaink mellett – egy év, bár a test ennyi idő alatt nem oszlik fel teljesen. A test felbomlása után, tehát semmiféle vámpirizmussal kapcsolatos sírbolygatás nem képzelhető el! Csontvázakon rituális

XXXVI. Káptalantóti, avar temető, 24. sír. Csont nyeregdíszek. – Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 24. Beinerne Sattelbeschläge. 1:1

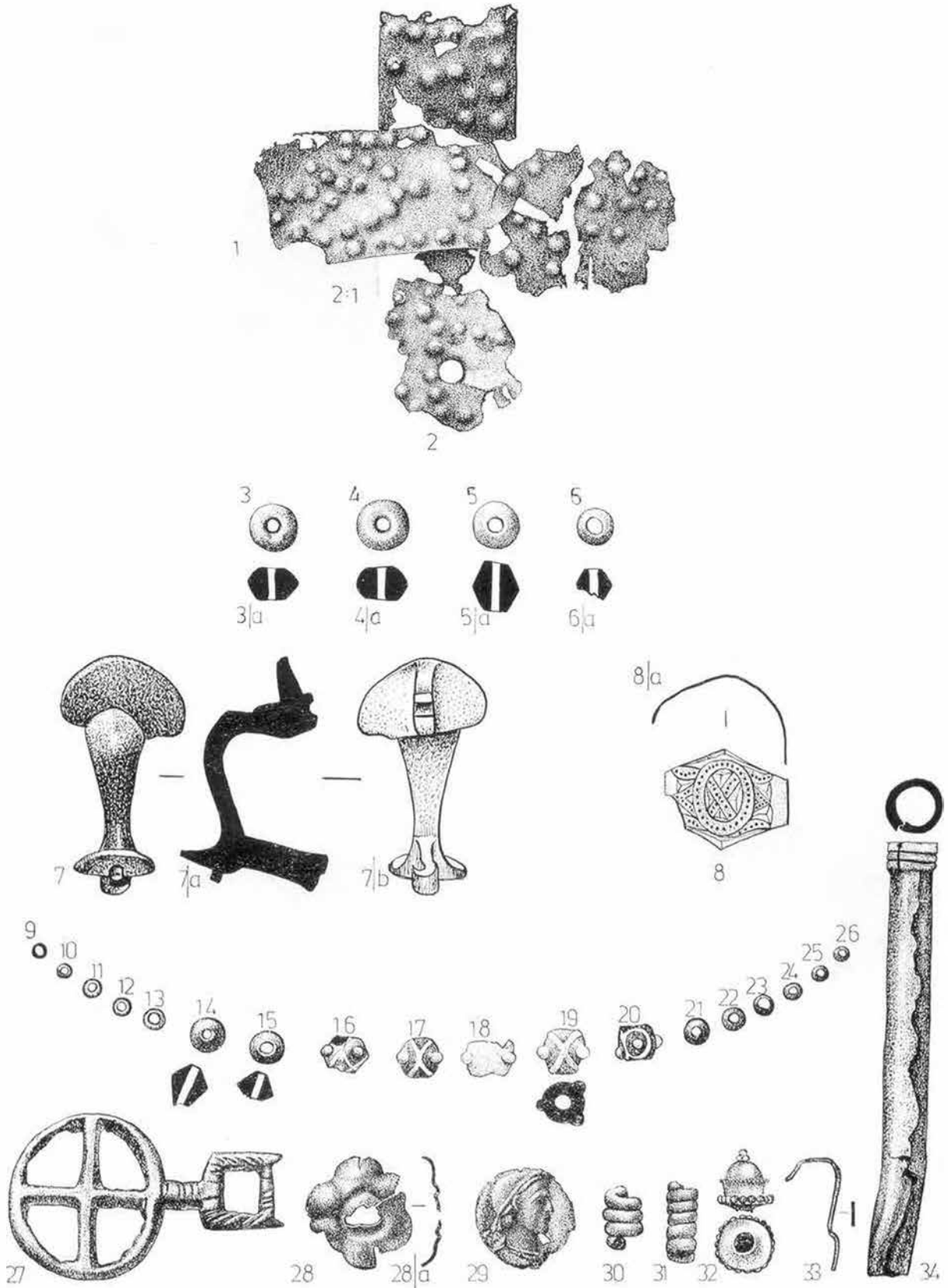
bolygatást nem végeznek.²²

Rósnér Gyula legutóbb úgy nyilatkozott^{22/a},

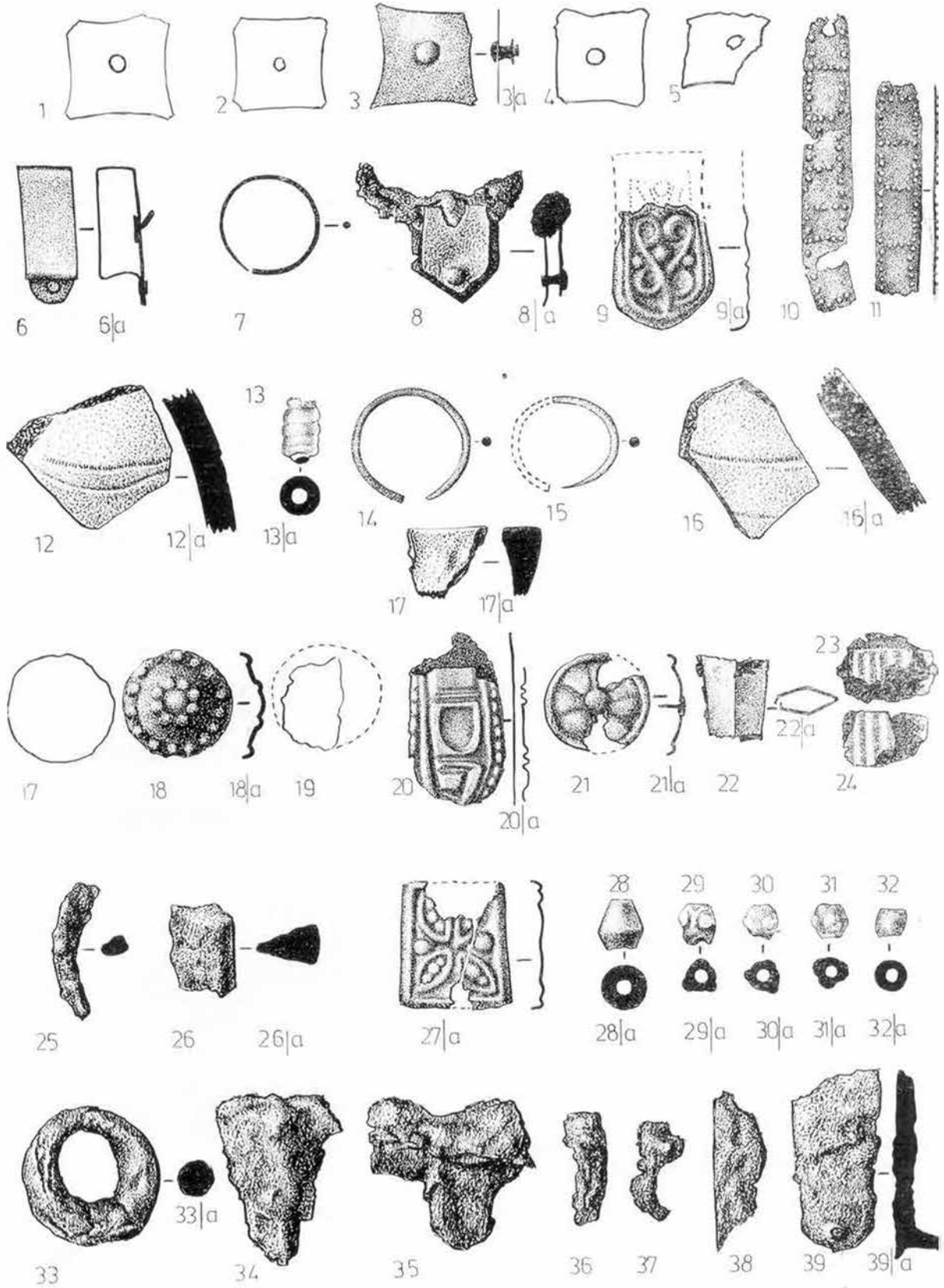
hogy az avar sírokat meghatározott rend szerint s a temetést követő 5 éven belül fosztották ki.

22. SZABO J. GY., EME 2 (1964) 123. – SOLYMOSSY S., Etn 41 (1930) 65–66, 72–73. – SÁGI K., VMMK 10 (1971) 448. – BANNER J., D 3 (1927) 41–58. –

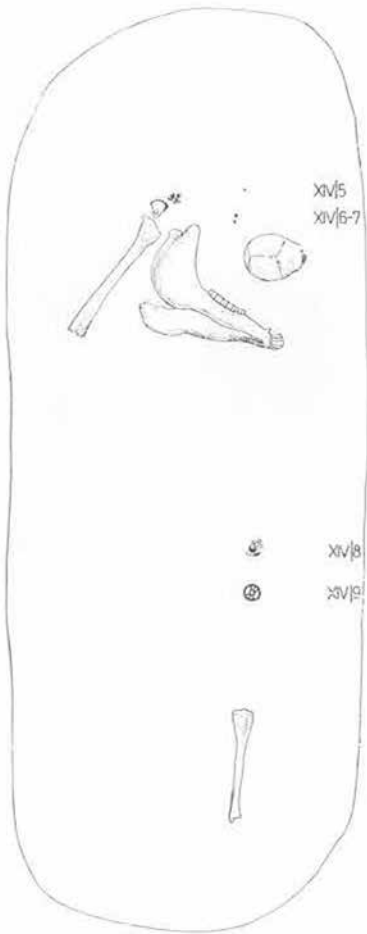
WILKE G., Mannus 23 (1931) 202–206. – KYLL N., TZ 27 (1964) 168–183.
22/a SÁRVARI M., Avar nemzetségszó sírjára bukkantak Gyöngyösön. Magyar Nemzet, 1972. jún. 4.

XXXVII. Káptalantóti, avar temető. 1-2 = 22. sír; 3-8 = 23. sír; 9-26, 27-34 = 25. sír. 1, 2, 7, 27-33 = bronz; 3-6, 9-26 = paszta; 8 = aranyozott bronz; 34 = ezüst. - Avarisches Gräberfeld von Káptalantóti. 1-2 = Grab 22; 3-8 = Grab 23; 9-26, 27-34 = Grab 25; 1-2, 7, 27-33 = Bronzen; 3-6, 9-26 = Pasten; 8 = vergoldete Bronze; 34 = Silber. 1:1

XXXVIII. Káptalantóti, avar temető. 1-11 = 26. sír; 12-16 = 27. sír; 17-24 = 28. sír; 25-27 = 31. sír. 1-11, 14-15, 17-27 = bronz; 12, 16-17 = kerámia; 25-26, 33-39 = vas; 28-32 = üveg. - Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti. 1-11 = Grab 26; 12-16 = Grab 27; 17-24 = Grab 28; 25-27 = Grab 31. 1-11, 14-15, 17-27 = Bronzen; 12, 16-17 = Keramik; 25-26, 33-39 = Eisen; 28-32 = Glas. 1:1

15. Káptalantóti, 30. sír. – Grab 30. 1:20

A rablást maguk az avarok követték el azzal a céllal, hogy a halott mellé helyezett rangjelző tárgyakat megszerezzék a maguk számára. Ezt a törekvést az igazolja – Rósnér szerint –, hogy a mellékletek egy részét a sírban hagyták. Úgy véli, az avarok egyáltalán nem ítélték meg súlyosan a temetőgyalázást.

Ilyen előzmények után nem kelthet csodálkozást, hogy mind a hazai, mind a külföldi szakkörök lassan már „történeti tényként” kezelik például az avar kori dekapitációt.²³

ÁSATÁSI MEGFIGYELÉSEK

Aligha vonható kétségbe, hogy az avar temetők kirablását csakis a régészeti feltárásokon figyelheték meg, tehát ha tisztán akarunk látni, vissza kell térnünk a kiinduló ponthoz.

Az első kérdés: mennyire bízhatunk meg a régi

ásatási adatokban? A második kérdés: a modern feltárásokon milyen megfigyelések születtek?

1. Csallány Dezső leletkataszterét²⁴ vizsgálva tallózhatunk az 1945 előtti ásatások között. Válasszuk ki példaként a keszthelyi, a győri, a gátéri, a cikói, az üllői, a kiskörös-városalatti, az úrböpusztiai, az alattyáni és a várpalotai temetőket.

Lipp Vilmos feltárásainak célja elsősorban a mellékletek összegyűjtése volt, ennek ellenére tett néhány fontos észrevételt a rablások vonatkozásában is. A keszthely-városi és a keszthely-dobogói temetőben is voltak olyan helyek „ahol egy csomó érintetlen sír közepén egy-egy már rég fel volt dülva. De ezekben a feldúlt sírokból nem ritkán arany ékszerek nyomai voltak.” „Dobogón mintegy 250 sír volt kirabolva.” „A csontvázakat ezekben csak a lábtól derékig találtam normális helyzetben, a mell, a karcsontok és a koponya a töltelékföld közé volt keveredve” – írja Lipp Vilmos. Több esetben tapasztalt teljes vázat koponya nélkül. Néhány sírban pedig a koponya a „térden alul” hevert. „Voltak dúsan felszerelt férfi – és női sírok, ahol minden egyes tárgy dirib-darabra volt törve erőszak által.”²⁵

Börzsönyi Arnold homokhordás közben tártá fel a győri temetőt s bár pontosságra törekvő ember volt, leírásai önmagukért beszélnek. A kirabolt sírokról általában annyit jegyez meg: „üres”, „feldúlt”. Tudjuk, hogy sokszor személyesen nem is volt jelen az ásatásnál, hiszen tanár lévén – napközben tanítania kellett. Gyakran a mellékletek helyzetét csak utólagos bemondások alapján rögzítette.²⁶ Mégis sok fontos észrevételt tett. Külön-

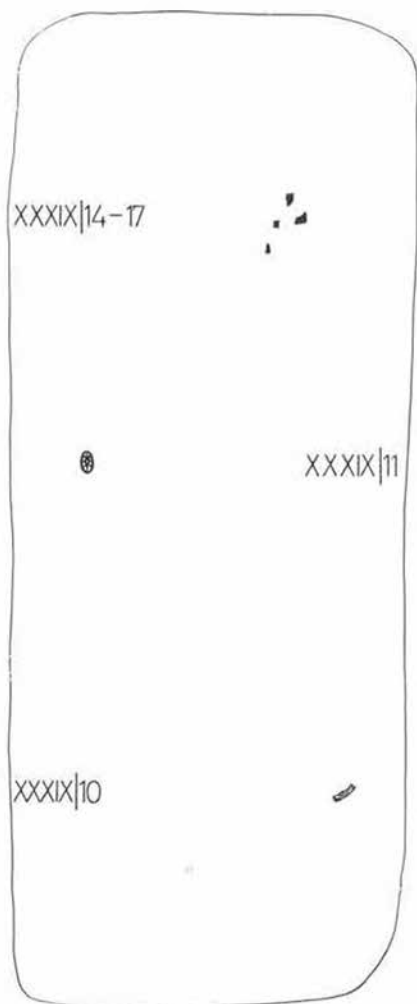
16. Káptalantóti, 31. sír. – Grab 31. 1:2

23. LIPPERT A., PF 7 (1969) 119. – BAKAY K., AAH 23 (1971) 417.

24. CSALLÁNY D., Archäologische Denkmäler der Avarenzeit in Mitteleuropa. Budapest 1956.

25. LIPP V., A keszthelyi sírmező. Budapest 1884, 10–11, 13–43.

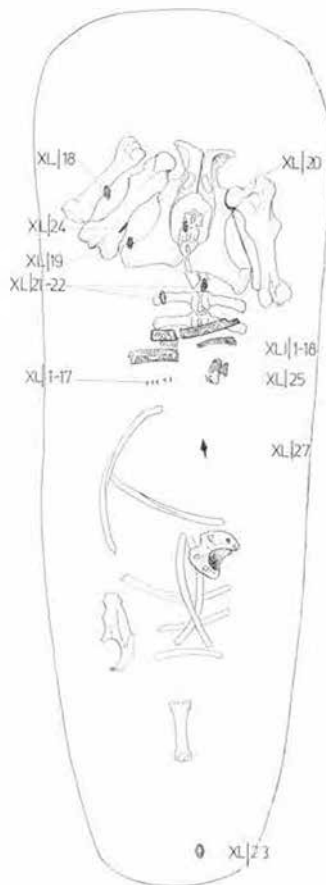
26. FETTICH N., Győr története a népvándorláskorban. Győr 1943, 11.

17. Káptalantóti, 33. sír. – Grab 33. 1:20

sen a sírokban található idegen koponyák foglalkoztatták. (39, 48, 106, 119, 139, 245, 294, 296, 313, 512, 513, 835, 855, 856.) Miután egyetlen sírrajzot sem készített, szűkszavú leírásait sajnos nem lehet komoly alapként kezelni azokban az esetekben, amikor arról beszél, hogy a koponya hiányzott, de „a váz egyébként sértetlen volt.” A bolygatások említései több olyan észrevételt tettek, amelyek nyilvánvalóan helyesek s a mai ásatások is igazolták. Így pl. a koponya a tetem ágyéka táján feküdt (16); a csontok egy rakáson feküdtek (23); a csontok szét voltak hányva (36); a sírfenéktől 100 cm-rel feljebb volt az idegen koponya (119); a csontok nem feküdtek teljesen rendben (120); földült sírban a három koponya a lábak előtt hevert (139); a sírban csak koponya és nyakcsigolya volt (232); a rendes tetem felett a töltött földben különböző mélységben

27. BÖRZSONYI A., AÉ 22 (1902) 12–24, 128–143; AÉ 24 (1904) 15–31; AÉ 25 (1905) 16–33; AÉ 26 (1906) 302–313; AÉ 28 (1908) 208–230.

18. Káptalantóti, 34. sír. – Grab 34. 1:20

két koponya feküdt (294); bolygatott tetem, felette 125 cm-re két koponya (313); feldült volt a test mellső része egészen a medencéig, a koponya a medence csontokon hevert (314); a csontok egy rakáson heverték (505); a koponya a medencén feküdt (750); a tetemet a fejtől kezdve feldülták egészen a medencéig (802); stb.²⁷ (21. kép)

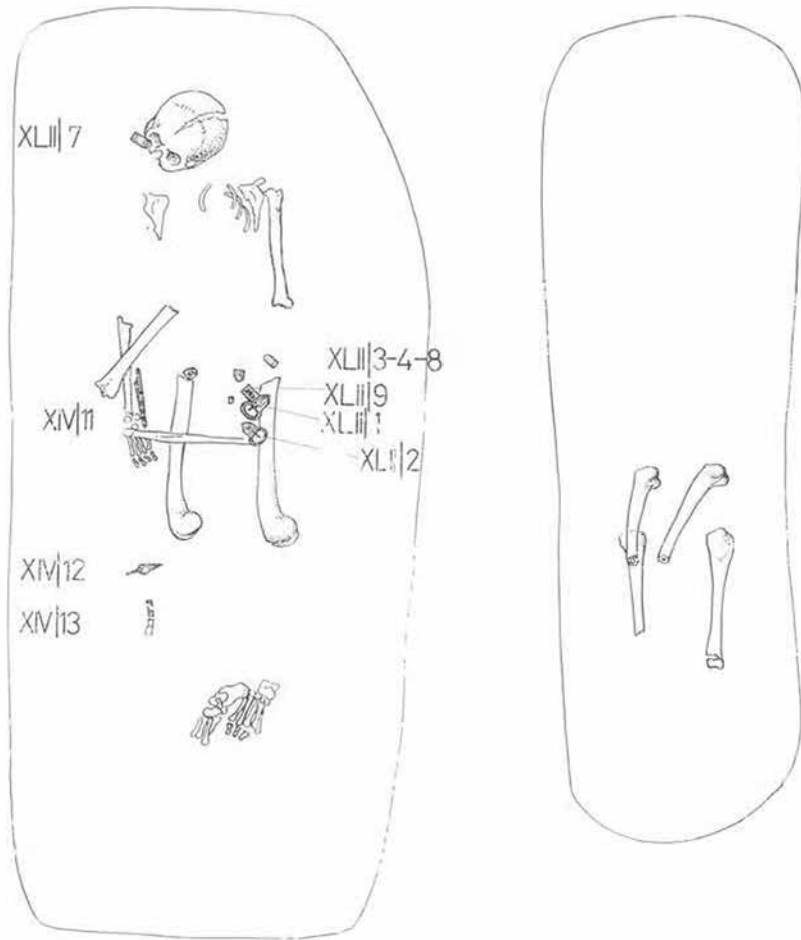
A győri ásatás „módszertanára” eléggé jellemző, hogy pl. az edénymelléletekről azt olvashatjuk, hogy „főlemlítésre szintén fölöslegesek”²⁸ és hogy a 889 feltárt sírból mindössze 9 koponyát mentettek meg.²⁹

A gátéri avar temetőt Kada Elek 1904-ben úgy tárta fel, hogy közben szőlő alá forgatták a területet. Így – maga írja – „az ásatás nem lehetett egészen rendszeres”. A munkások sok sírt feldúltak és a tavaszi talajvíz igen megnehezítette a munkát. „A szőlőültetés miatt nagyon sietnem kellett – írja –, így csupán csak arra szorítkozhattam, hogy az egyes sírok tárgyait megmentssem.”³⁰ Kada Elek legtöbbször csak megjegyzi, hogy „bolygatott”, „feldült”. Ritkán részletezi a sírdúlást: a csontváz felső

28. BÖRZSONYI A., AÉ 25 (1905) 22.

29. NEMESKÉRI J., A győri avar temető koponyáinak antropológiai vizsgálata. Győr 1943, 61.

30. KADA E., AÉ 25 (1905) 360–363.

19. Káptalantóti, 35. és 39. sír. — Gräber Nr. 35, 39. 1:20

része bolygatott állapotban (122); a koporsóban fekvő csontváz feje a has tájáig leesett (192); részben feldúlt sír (197); a csontváz háborítottnak látszott, a koponyát a medencecsonton találtuk (222).³¹ A kitűnő megfigyelő Wosinszky Mór viszonylag pontosan rögzítette a cikói avár temetőben észlelt jelenségeket. Ő külön is kiemeli, hogy „két esetben fej nélkül talált különben meg nem bolygatott csontvázat”.³² Ez az észrevétel azért jelentős, mert Cikón egyébként nem volt kifosztva egyetlen sír sem.

Az üllői temetőt Fettich Nándor és Horváth Tibor tárta fel 1931. január 27 és 1932. március 16. között. Az ő megfigyelései eléggé pontosak, bár nem ellenőrizhetőek, mivel sem sírrajzot, sem sírfotót nem tettek közzé.³³ A közleményben ilyen jegyzeteket olvashatunk: a koponya magasabb rétegben a sír közepén, a váz egyébként teljesen rendben feküdt (6); a sírfeneknél 230 cm-rel feljebb kerültek elő a koponya darabjai (28); a koponya a

sírtól félméternyire került elő, a csontváz a sír közepére volt hanyva (35); a váz a sír közepére hanyva (46); a koponya a sírfenekről 70 cm-rel magasabban volt, a váz rendben feküdt (86); a koponya a medencén (119); a koponya kifordulva, állkapocs a bal váll mellett (124); a koponya magasabb rétegben (126); a koponya és a váz felső része hiányzik (142); a váz összedobálva (144); a koponya a töltött földben, csak a lábszárak feküdtek rendben (147); a sír északnyugati sarkában az egyik medencecsont, közvetlenül alatta a koponya és az egyik combcsont (153); a töltött földben az állkapocs, a medencén a koponya (158); a töltött földben az állkapocs, a sír közepén a koponya (161); a váz rendben, a koponya hiányzott (162); a koponya a váz felett 30 cm-re (164, 168); a medencecsontok hiányoznak, az íjlemezek darabokra törve (170); a koponya a lábknál (220). Több esetben azonban csak a „feldúlt” jelző szerepel. (22. kép)

31. KADA E., AE 25 (1905) 360–384; 402–407. — AE 26 (1906) 135–155; 207–221; AE 28 (1908) 330–339.

32. WOSINSZKY M., AK 17 (1894) 36, 42–101.

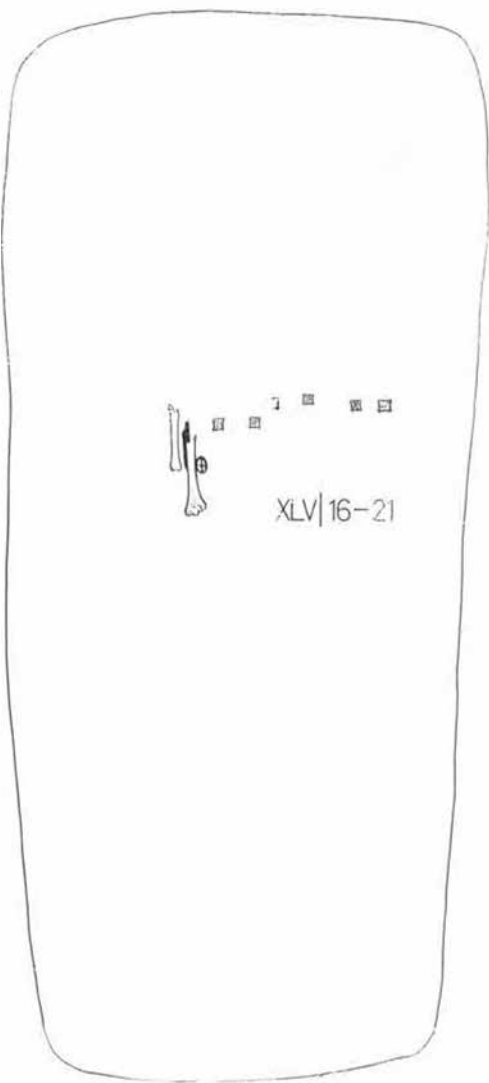
33. HORVÁTH T., AHung 19 (1935) 9–33.

A Kiskörös-Városalatti temetőt Fettich Nándor, Supka Ervin és Horváth Tibor tárta fel 1932-ben (3 hónap alatt 213 sírt.)

A sírdulásokról tett észrevételek hasonlóak az üllői temetőnél megismertekhez. A koponya a combcsontok helyén, az állkapocs eredeti helyzetben (1), a koponya a sír közepén, a medencéket is elmozdították (4); a koponya körüli rész bolygatott (19); a koponya fél méterrel a váz felett, mellette két állkapocs (22); a koponya a váz felett fél méterre, a váz egyébként rendben feküdt (25); a koponya hiányzik (27); csak az alsó lábszárak voltak rendben (34); a koponya hiányzik, az állkapocs megvan (35); a váz rendben feküdt, a koponya azonban kifordult, a tetején az állkapocs (38); a koponya töredéke a töltött földben, a koponya helyén összehányt csontok és az állkapocs (43); a koponya hiányzik, az állkapocs a töltélföldben (52); az állkapocs a medencén (53); a koponya sérült, az egyik medence hiányzik (57); a töredékes koponya a sír közepén (58); a sír fej felőli végében összehányt csontok (67); a koponya és a váz teljesen hiányzott (76); az állkapocs a koponyától messze került elő (80); a koponya a combcsontoknál (87); a koponya hiányzik (92); a koponya elpusztult (99); a sírfenéktől 110 cm-rel feljebb volt a koponya, az állkapocs 40 cm-rel (121); a koponya hiányzott, az alsó állkapocs megvolt (133); az állkapocs a sírfenéktől 100 cm-rel feljebb, a koponya hiányzott (135); a koponya hiányzott, az állkapocs megvolt (137); a váz összehányva, a koponya felett feküdt az állkapocs (140); a váz összehányva (143); a koponya hiányzott, az állkapocs megvolt (144); a koponya és az állkapocs is hiányzott (147); a koponya hiányzott, az állkapocs a sírban feküdt (149); kettős sírban a vázak összedobálva, a koponyák hiányoznak (156); a sírban hiányzott a váz, csak a koponya és az állkapocs volt (157); a váz rendben feküdt, a koponya a medencében (178); a koponya a sír közepén, a végtagok a bal sarokban (180); üres sír (192).³⁴ (23. kép)

Bár az úrböpusztai temetőt Bóna István 1957-ben tette közzé³⁵ az ásatás sokkal korábban, 1935. augusztusában volt. A feltárást Fettich Nándor és Horváth Tibor végezte. 12 munkanap alatt 53 sírt tártak fel, ami bizony nagyon gyors munkát jelez. Mégis sok értékes feljegyzés segít bennünket. A feldúlt sírokról adott jellemzések pontosak (12, 13, 14, 15, 20, 21, 22, 28, 29, 45, 46, 48, 49, 50, 52, 53), a temetőterkép azonban nem lehet helyes. A pontos sírleírások ismeretében csaknem érthetetlen, hogyan juthatott a szerző olyan következtetésekre, hogy a „késői sírok nincsenek kirabolva, s amennyiben bolygatás észlelhető, az vagy újabbról munkálatoktól, vagy a koponyarablás szokásából ered”.

„A késői csoport sírjai tehát épségben kerültek elő.” Dúlást feltehetően szőlőforgatás (!) következtében szenvedtek csak. A későinek meghatározott

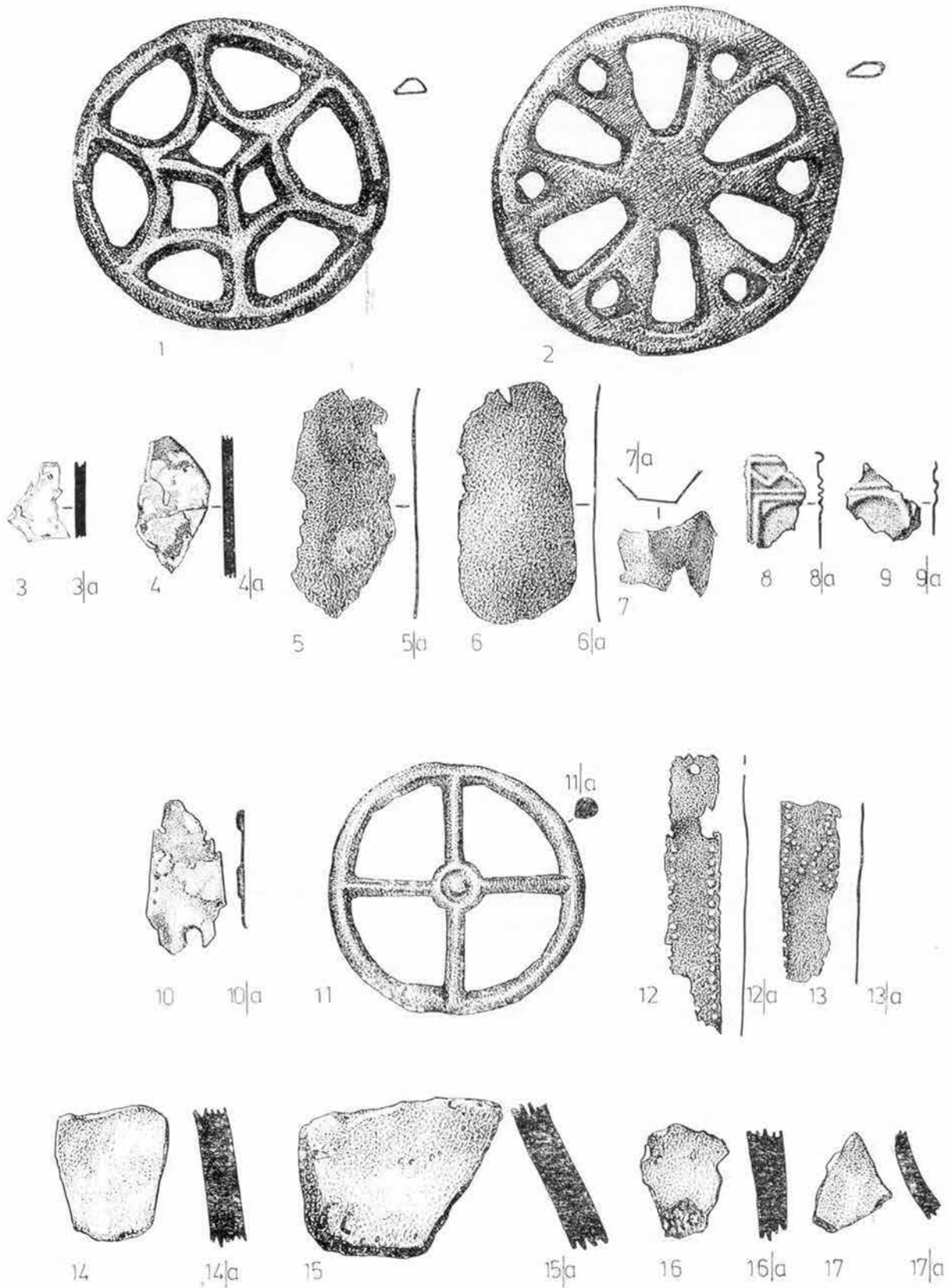

20. Káptalantóti, 40. sír. – Grab 40. 1:20

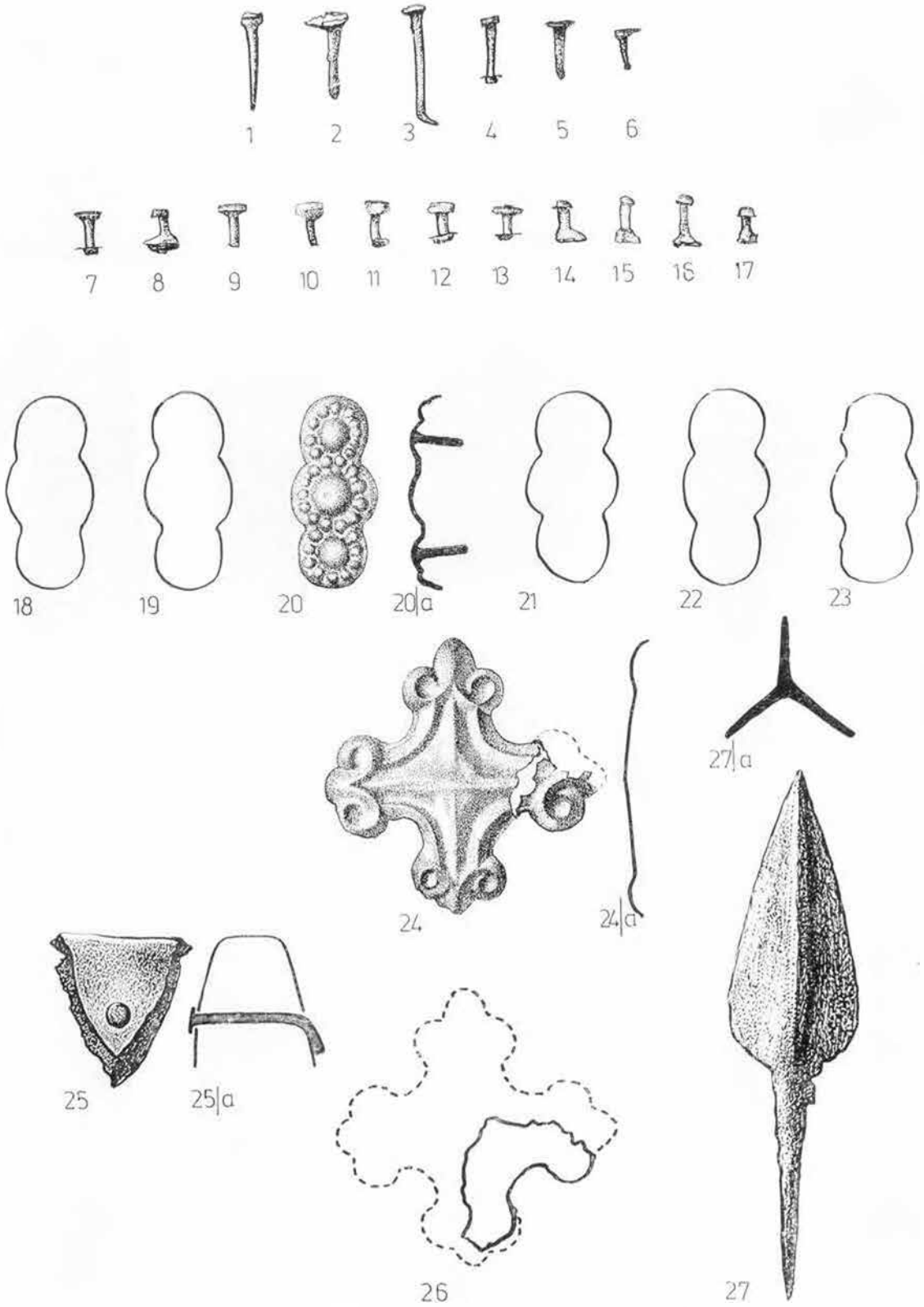
sírokról az alábbi jellemzéseket ismerjük: csak a szétnyitott lábszárak voltak meg, a töredékes koponya állkapocs nélkül a sírfenéktől 35 cm-rel feljebb volt (15); a koponya és az állkapocs hiányzott, egyébként rendben fekvő váz (20); kimozdított combcsontok mellett az alsó állkapocs, a karcsontok és a medence töredékei (21); a koponya és a vázcsontok egy halomban, a sírtől 110 cm-re még egy koponya, állkapocs nélkül (36); a medencétől felfelé összedobálva (37); a koponya és az állkapocs hiányzott, a váz többi része rendben (38); a koponya és a csontok egy halomban (48); a váz felső része bolygatott (49); a koponya és a vázcsontok töredékesek (52). Nyilvánvaló, hogy ha pl. 20 cm mélységű 18. sír sértetlen volt, akkor az 50–60–80 cm mély sírokat sem sérthette meg a művelés.

34. HORVATH T., AHung 19 (1935) 34–54.

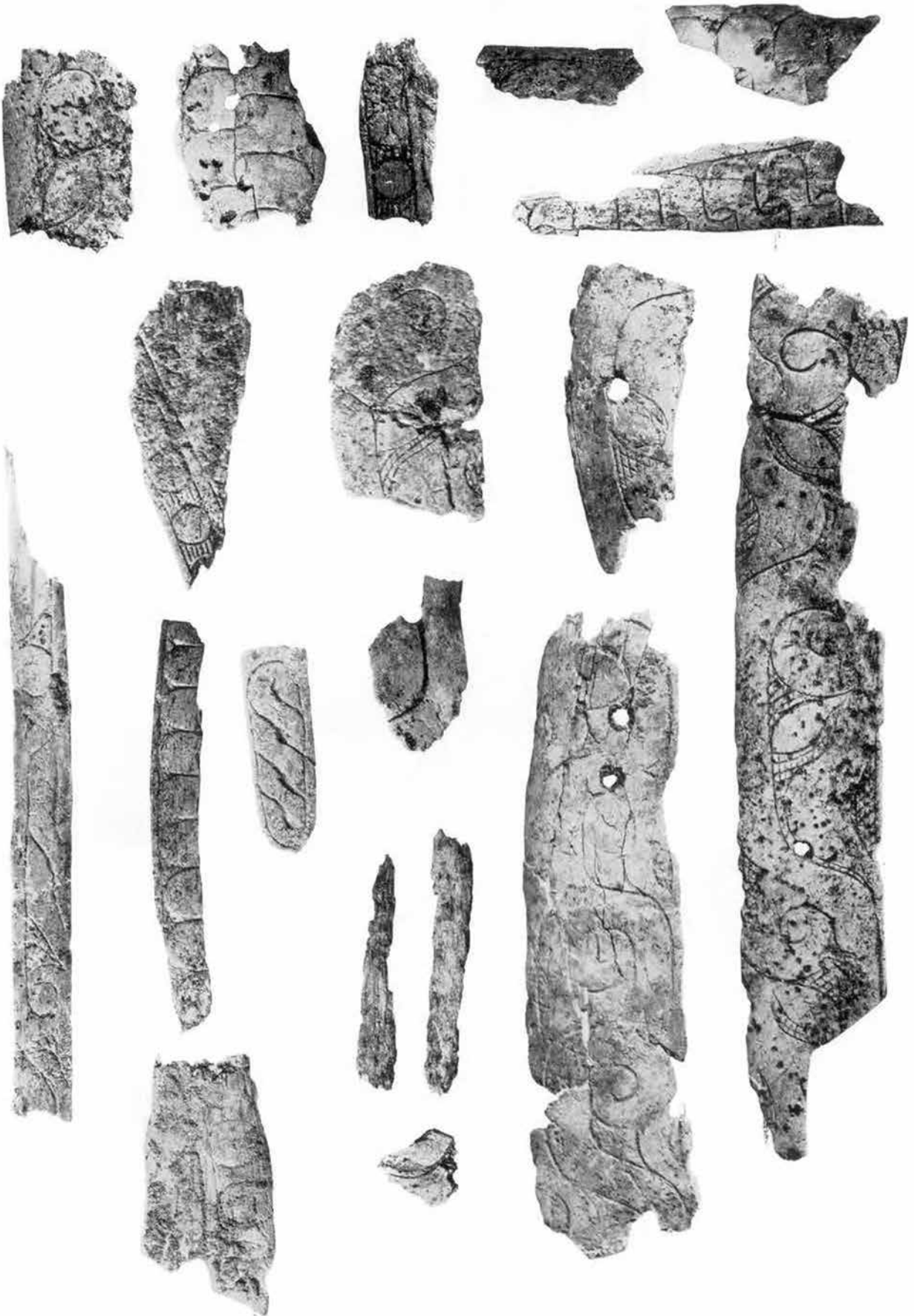
35. DÖNA I., AÉ 84 (1957) 155–173.

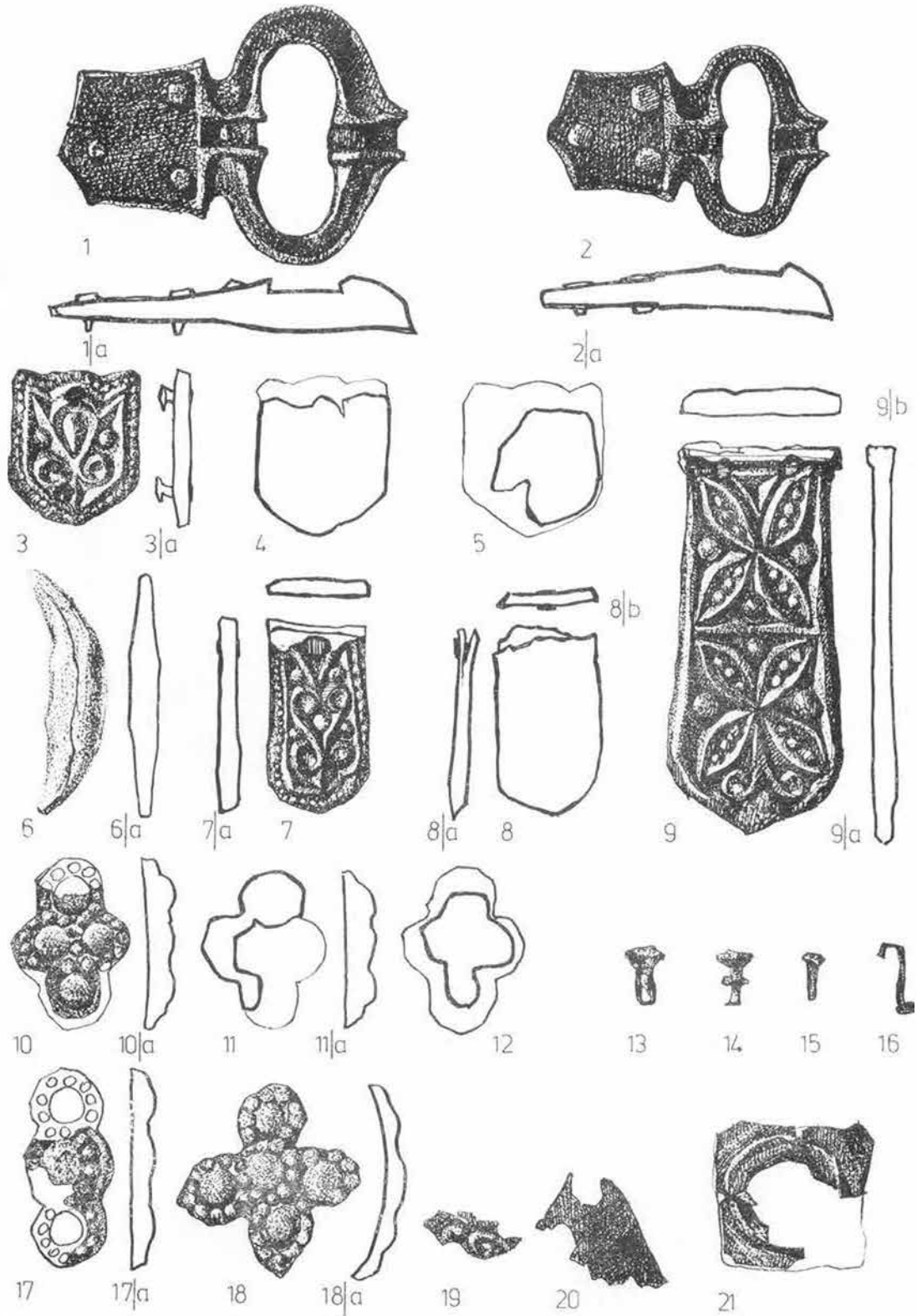
XXXIX. Káptalantóti, avar temető. 1-2 = szórvány; 3-9 = 32. sír; 10-17 = 33. sír. 1-2 = bronz; 3-4 = üveg; 5-13 = bronz; 14-17 = kerámia. - Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti. 1-2 = Streufund. 3-9 = Grab 32; 10-17 = Grab 33. 1-2, 5-13 = Bronzen; 3-4 = Glas; 14-17 = Keramik. 1:1

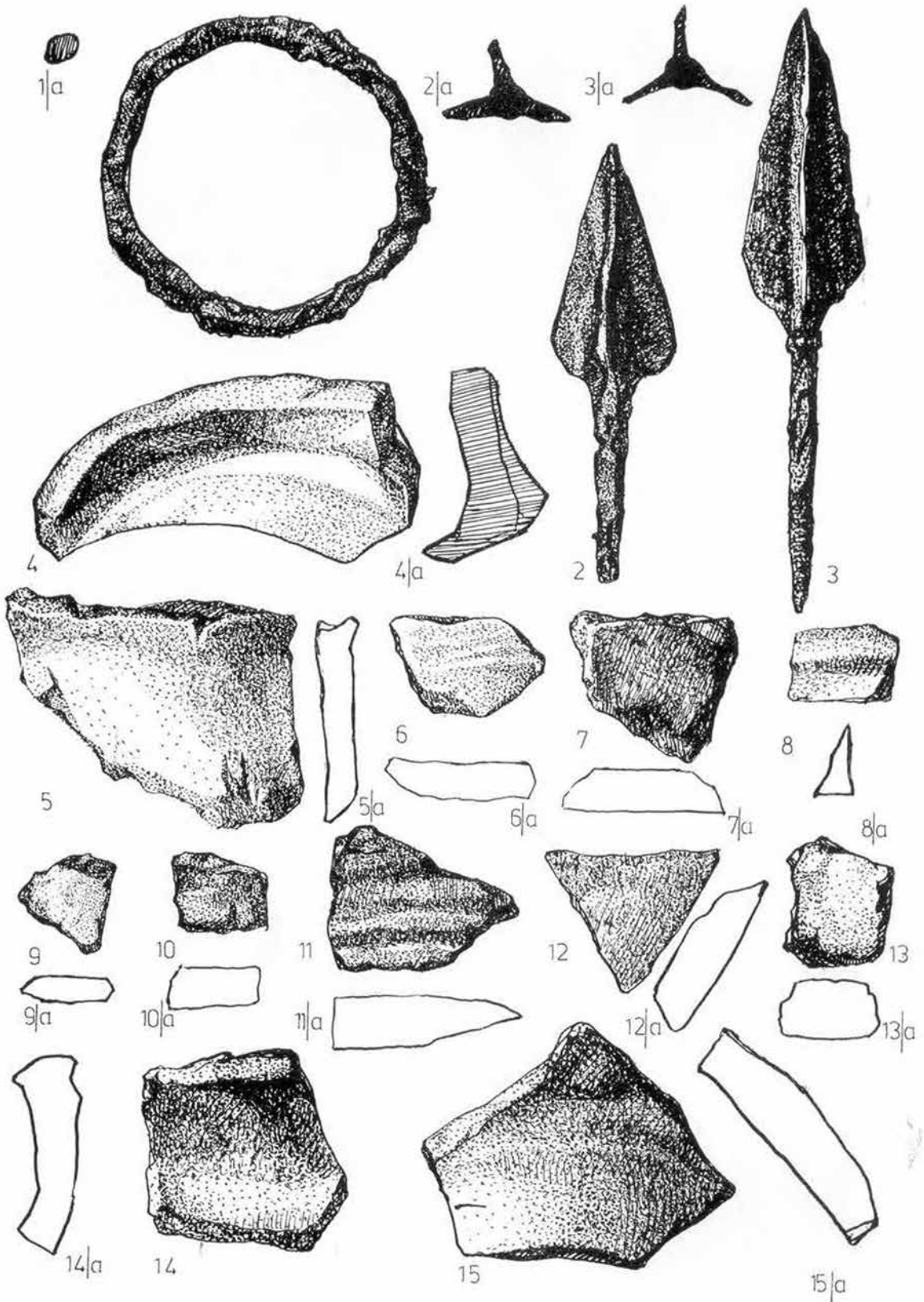
XL. Káptalantóti, avar temető. 34. sír. 1-17, 25 = bronz; 18-24, 26 = aranyozott bronz; 27 = vas. — Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 34. 1-17, 25 = Bronzen; 18-24, 26 = vergoldete Bronzen; 27 = Eisen. 1:1

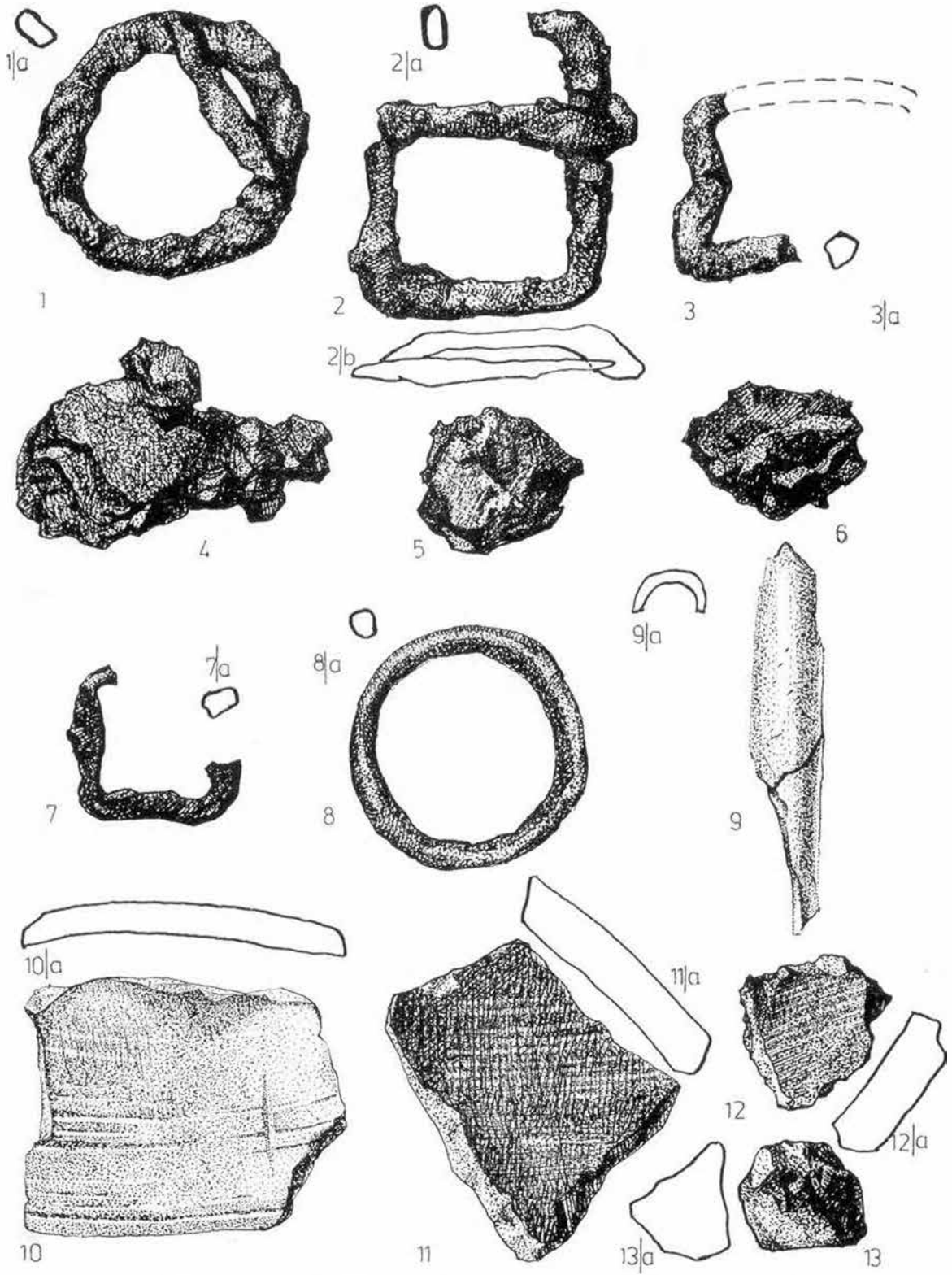
XLI. Káptalantóti, avar temető, 34. sír. Csont nyeregdiszek. – Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 34. Beinerne Sattelbeschläge. 1:1

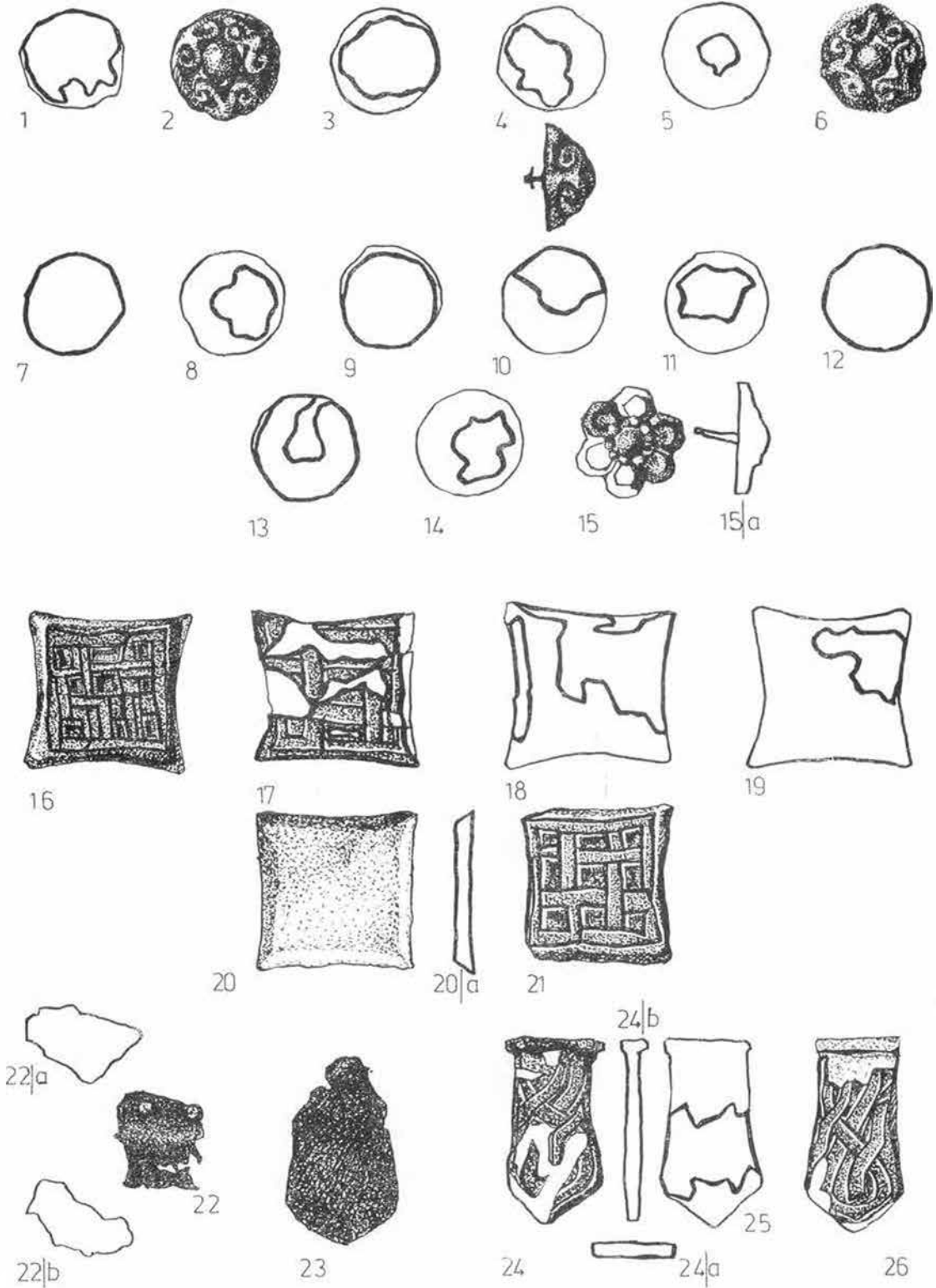
XLII. Káptalan-tóti, avar temető, 35. és 36. sír. 1-5, 7-21 = bronz, Bronzen; 6 = csont, Bein; 1:1

XLIII. Káptalantóti, avar temető. 1-3 = 36. sír; 4-15 = 37. sír. 1-3 = vas; 4-15 = kerámia. — Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti. 1-3 = Grab 36; 4-15 = Grab 37. 1-3 = Eisen; 4-15 = Keramik; 1:1

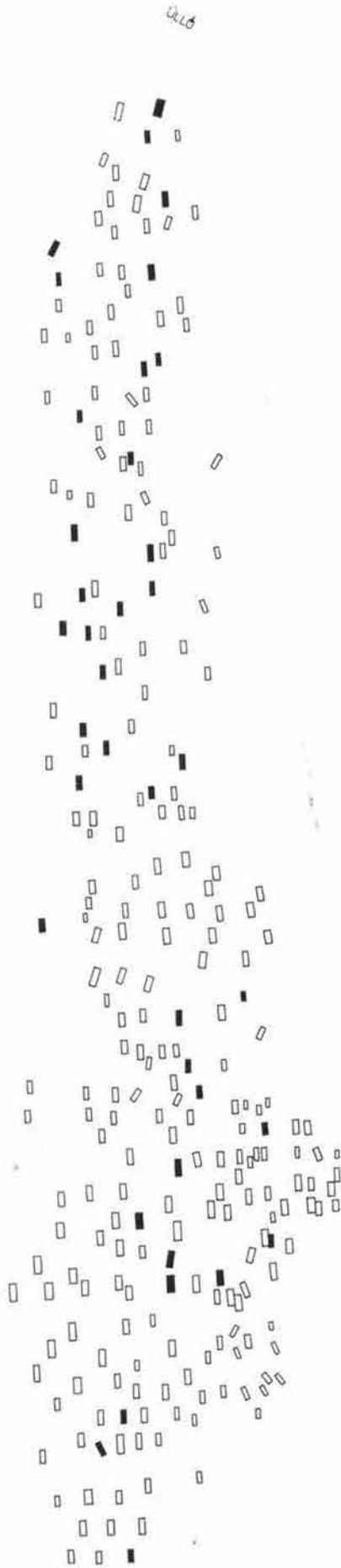
XLIV. Káptalantóti, avar temető, 37. sír. 1-8 = vas; 9-13 = kerámia. – Awarisches Gräberfeld von Káptalantóti, Grab 37. 1-3 = Eisen; 4-13 = Keramik. 1:1

XLV. Káptalan-tóti, avar temető. 1-15 = 38. sír; 16-26 = 40. sír. 1-26 = bronz. - Avarisches Gräberfeld von Káptalan-tóti. 1-15 = Grab 38; 16-26 = Grab 40. 1-26 = Bronzen.

21. A győr-téglagyári avar temető térképe. – Plan des awarischen Gräberfeldes von Győr-Téglagyár.

KISKÖRÖS-VÁROS ALATTI TEMETŐ

23. A Kiskörös-város alatti avar temető térképe. — Plan des awarischen Gräberfeldes von Kiskörös-Városalatt.

Üllő

BUDY-ÜRBŐPUSZTA

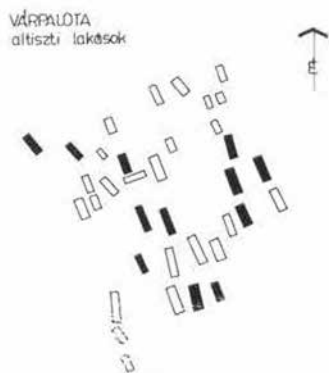
22. Az üllői avar temető térképe. — Plan des awarischen

24. Az ürbőpusztai avar temető térképe. — Plan des awa-

25. Az alattyáni avar temető térképe. – Plan des awarischen Gräberfeldes von Alattyán.

Az alattányi temetőt 1934–1938 között Fettich Nándor, Méri István, László Gyula és Domanovszky György tárta fel. A kirabolt sírok jellemzése azonban annyira szűkszavú és ellenőrizhetetlen – minthogy sírrajzok nincsenek (illetve mindössze kettőt közölt Kovrig Ilona³⁶) –, hogy pontosan nem lehet eligazodni. Három ízben figyeltek csak meg olyan esetet, amikor a koponya nem volt a sírban, a váz azonban rendben feküdt (365, 466, 559), ennek ellenére Kovrig Ilona 9 koponyarablásról beszél.³⁷ (25. kép)

26. A várpáldtai avar temető térképe. — Plan des awarischen Gräberfeldes von Várpáldta.

A példaként kiválasztott utolsó – háború előtti – avar temető a várpáldtai, amelyet 1938-ban Nagy László kezdett el ásni, majd 1943-ban folytatta a feltárást. 1944-ben Bottyán Árpád és Kalmár János végeztek kutatásokat. A dokumentációk értékéről hadd szóljon a feldolgozó Németh Péter.³⁸ „A különböző értékű – pontos és pontatlan felmérések, jegyzetek, vázlatok igen megnehezítették a feldolgozást.” A bolygatott sírokról ilyen észrevételeket rögzítettek: teljesen kirabolt, üres, egy-két csontszilánk (3); a csontváz szétdúlva (4); deréktól felfelé bolygatott (11); a koponya hiányzik, a felsőtest roncsolt (13); a váz teljesen szétdúlt (15); a mellkas bolygatott (26); a koponya a bal alkar felett (36); a sírgödör közepén egy koponya (37); az állkapocs a koponya mögött, a medence jobb oldalán idegen koponya (53). (26. kép)

2. Az 1945 utáni kutatásokat nemrégiben Bóna István összegezte,³⁹ így sokkal könnyebben áttekinthetők a feltárások, bár meg kell különböztetnünk a régi anyagok feldolgozását, az új, modern ásatásoktól.

Igy pl. a nyékládházi, az ároktői, a sályi temetők régi, gyengén megfigyelt feltárások.⁴⁰

1950-ben id. Fehér Géza Váchartyánban tárt fel 64 sírt,⁴¹ a mi szempontunkból azonban ez

27. A várpáldta-Szücs-telepi avar temető térképe. — Plan des awarischen Gräberfeldes von Várpáldta-Szücs-telep.

a temető nem használható elégtelen dokumentációja miatt.

A törökbálinti sírokat nem régészeti ásatás eredményezte, bár ezek a temetkezések nem voltak kirabolva.⁴²

Ugyancsak 1950-ben tárt fel Török Gyula Mór-Akasztódombon 5 sírt, amely közül 3 az ún. koraavar csoporthoz tartozás ellenére sértetlen volt. A kirabolt sírokról az ásató csak annyit jegyzett meg: hogy a feje körül bolygatták meg, a felső arcrcsész megsemmisült, a bal kar a medencére csúszott (23); a koponyánál bolygatott férfi váz (25).⁴³

1954-ben Csepelen Cs. Sós Ágnes végre olyan feltárást végzett, amelyen pontos megfigyelések születtek.⁴⁴ A feltárt 23 sír közül 9 ki volt rabolva. 40 cm mélységben, csontváztrövedékek és leletek, 50 cm mélyen a váz, melynek koponyája hiányzott, az emberi váz mellett löcsontok (5); a koponya a medencén feküdt (6); csak a lábszárcsontok maradtak meg (7); a sírban csak néhány visszadobott (!) hosszúcsont, csigolya és az állkapocs volt (9); a koponya a medencén volt, a kar-, comb- és lábszárcsontok bolygatatlanok, a fényképen azonban jól látszik, hogy a felsőtest is bolygatott (13); a medence és a bal kar hiányzott, csak az állkapocs és néhány koponyatöredék volt a sírban, a comb- és lábszárcsontok bolygatatlanok (16); a gyermekcsontok között állkapocs nélküli felnőtt koponya (19); a koponya a sírfenéknel 30 cm-rel magasabban jelentkezett (20). Sós Ágnes megfigyelte, hogy a rablás után a csontokat bizonyos rend szerint helyezték a sírgödörbe. Megfigalmazásából úgy tűnik, mintha a rablókra gondolna, holott ez egyáltalán nem magától értetődő!

36. KOVRIG I., AHung 40 (1963) 10–60.

37. Uo. 89.

38. NEMETH P., VMMK 8 (1969) 167–176.

39. BONA I., AAH 23 (1971) 283 skk.

40. VEGH K., HOME 5 (1965) 177–211; HOME 7 (1968) 47–90.

41. FERENCZI L., AE 90 (1963) 84–101.

42. TÖRÖK GY., FA 9 (1957) 119–131.

43. TÖRÖK GY., AE 81 (1954) 56.

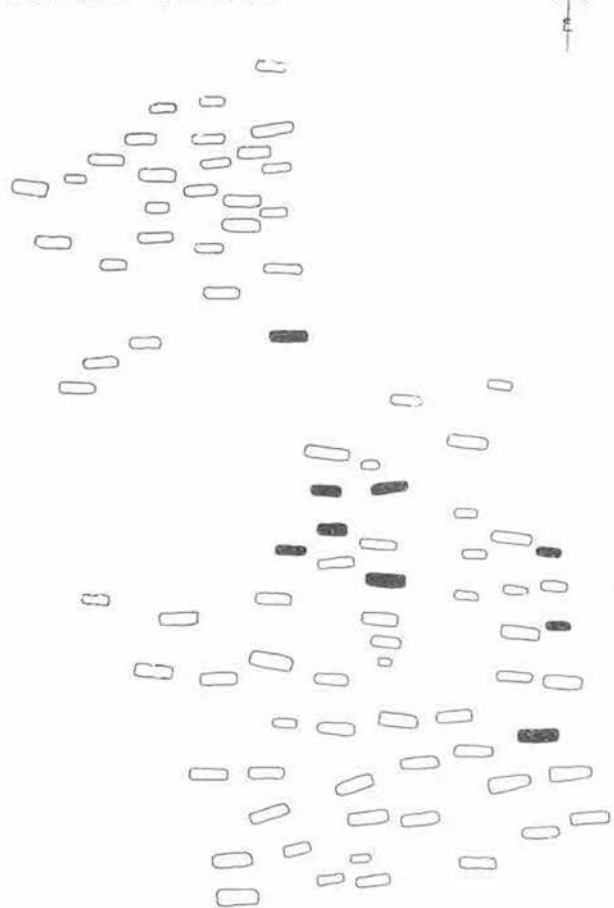
44. SOS A., AE 88 (1961) 32–44.

1955-től kezdték ásni a környei 152 síros temetőt, amely elég jól dokumentált, ebben a temetőben azonban kirabolt sír nem volt.⁴⁵

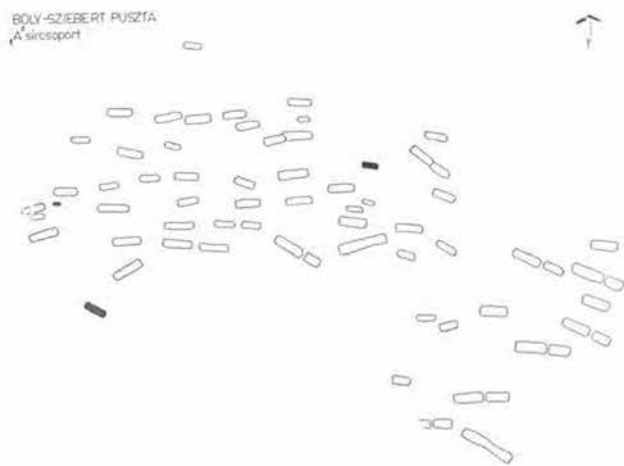
1958-ban Rósnér Gyula Martonvásáron tárt fel 5 sírt, közleménye azonban csak arra elegendő, hogy egy griffes-indás sír kirablásáról is értesüljünk.⁴⁶

1959-ben és 1963-ban Papp László mintaszerű feltárást végzett Nagyharsányban és anyagközlő tanulmányai révén modern megfigyelésekhez juthattunk.⁴⁷ Papp László nemcsak leírta, hanem lerajzolta és lefotózta a sírokat. Észrevételei igen becsesek számunkra: kifosztott sír, a csonttöredékek egy csomóban a sírfelek közepén (5); a csontvázból csak koponyadarabkák és néhány fog maradt meg a sírfelek közepén, a többi csontot kidobták (4); a koponya és az állkapocs apró darabokra zúzva a sírfelek közepén volt (17); néhány csontdarab a sírfelek közepén összedobálva (18); megsemmisített sír nyomai, néhány koponyatöredékkel, (24/a), teljesen üres sírverem, csont nélkül (32); a koponya hiányzik, az állkapocs a sírfelek közepén, a csontok szétszórva a lábszárcsontok kivételével (69). (28. kép)

NAGYHARSÁNY SZARKÁS-DÜLT

28. A nagyharsányi avar temető térképe. – Plan des awarischen Gräberfeldes von Nagyharsány.

29. A bólyi avar temető térképe. – Plan des awarischen Gräberfeldes von Boly A.

Papp Lászlóhoz hasonlóan precízen végzi a feltáró munkáját Szabó János Győző. A dormándi 41 sír egyikét sem rabolták ki, megfigyelt viszont koponyabolygatást (19, 38).⁴⁸

Nem sokkal a dormándi ásatás után, 1960-ban ismét Papp László feltárásaira figyelhettünk fel Bolyon. Közleménye ugyancsak példás pontosságú.⁴⁹ Jegyzetei szerint volt teljesen kiüresített sír, a sírfeleken néhány bordadarab (17); gyermek feldúlt sírja (44, B 26, B 28); felnőtt váz koponyája kimozdítva, az alsó állkapocs fordított helyzetben a vállra dobva, a mellkas csontjai szétszórva (B 30); feldúlt gyermek sír felső részét szétszörték, a koponyát darabokra zúzták, deréktől a lábfejig sértetlen volt (B 35); a koponya szétszórva, a felsőtest csontjai szétszórva (B 36); gyermek váz koponyája a bal arcon feküdt, az állkapocs a jobb melltájon, a mellkas és a karok csontjai szétszórva (B 37); az összetört koponya fejtetőre fordítva a helyén volt, mellette összedobált borda, csigolya és karcsonatok, a váz nagyobb része hiányzott (B 50); a koponya sírgödör délkeleti sarkában, az állkapocs az ellentétes gödörsarokban, a borda és a csigolya csontok szétszórva (B 57). (32–33. kép)

30. A bólyi avar temető térképe. – Plan des awarischen Gräberfeldes von Boly B.

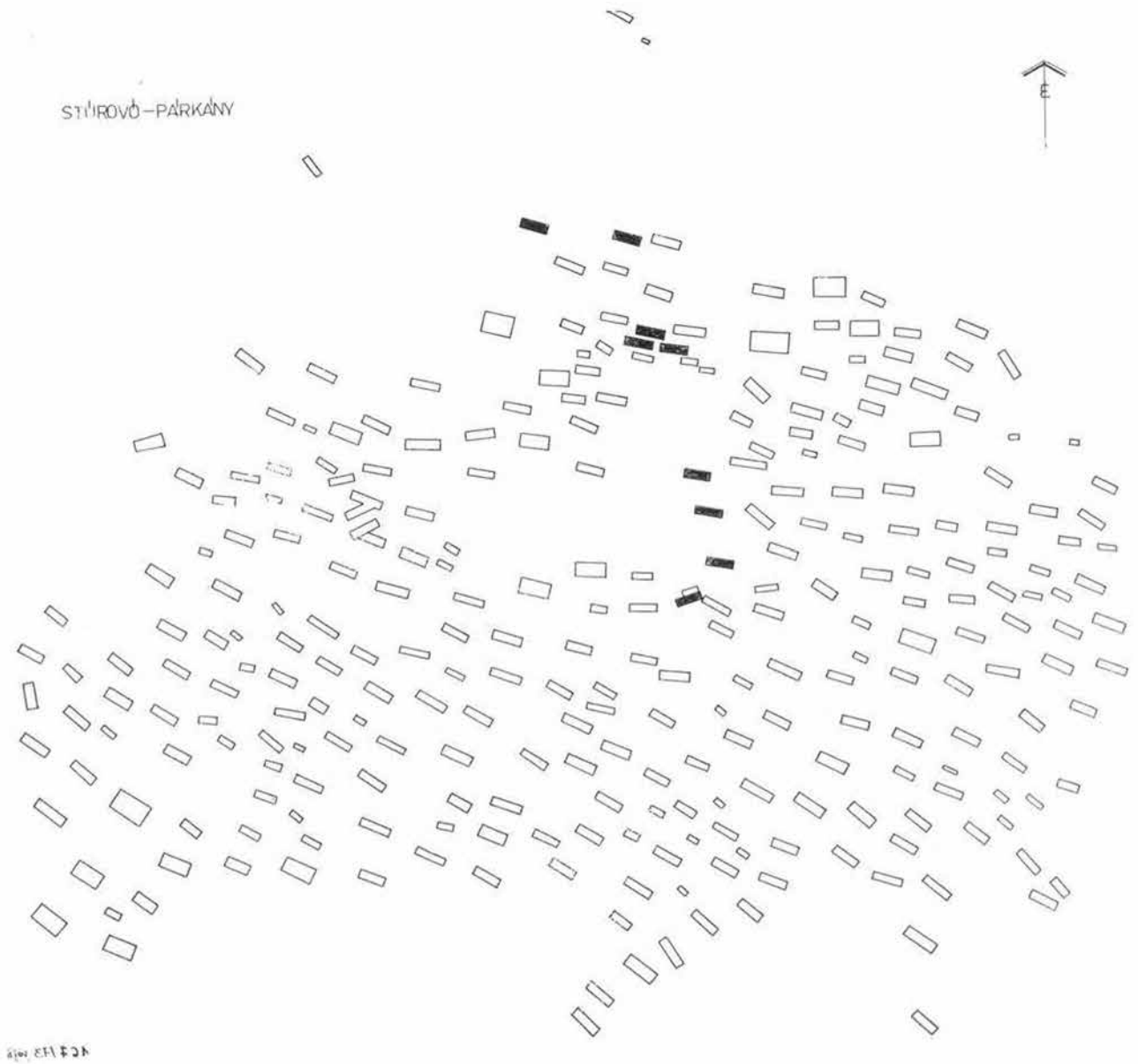
45. SALAMON A.–ERDELYI I., StA 5 (1971) 14–29.

46. ROSNER GY., AIR 1 (1960) 171–173.

47. PAPP L., JPMÉ (1963) 115–139.

48. SZABÓ J. GY., EME 4 (1966) 29–69.

49. PAPP L. JPME (1962) 163–189.

31. A párkányi avar temető térképe. — Plan des avarischen Gräberfeldes von Párkány.

Ugyancsak 1960-tól folytak a pilismaróti avar temető ásatási munkálatai, amelyek 405 sírt eredményeztek. A temetőben bolygatás volt, sírrablás azonban nem fordult elő.⁵⁰

A várpalota-gimnáziumi avar temető területén 1962–1963-ban újabb sírok kerültek elő, amelyeket már K. Éry Kinga, illetve Németh Péter gondosabban figyelt meg.⁵¹ Sok újjal azonban nem gyarapodhatunk e közlemény elolvasása után.

Nem nyújt segítséget a témánkhoz Szabó J.

Gyöző 1963. évi, ill. 1967. évi tarnamériai, ill. nagyrédei ásatása sem, mivel ezekben a temetőkben rablást nem figyeltek meg.⁵²

Sok értékes megfigyeléssel gazdagíthatjuk azonban tárházunkat a szlovák kollégák közleményeit tanulmányozva.⁵³ (31–32. kép)

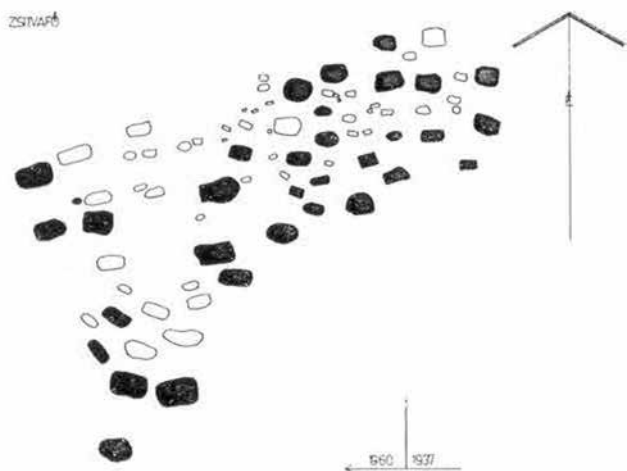
Bizonyára a legfrissebb ásatások anyagából tudhatnánk meg a legtöbbet, ezek azonban még közöletlenek (Hird, Halimba, Balatonfüzfő, Kajdacs, Mósontjános, Gyöng, Tamási stb.)

50. FETTICH N., StA 3 (1965) 1–89.

51. ERDELYI I.–NEMETH P., VMMK 8 (1969) 185–195.

52. SZABÓ J. GY., EME 3 (1965) 30–42; EME 6 (1968) 29–41.

53. TOCIK A., ASC 1 (1968); ASC 2 (1968). — CILINSKA Z., ASFon 7 (1966). — KRASKOVSKA L., Bistrici. Bratislava 1972.

32. A zsitvatői avar temető térképe. — Plan des awarischen Gräberfeldes von Zsitvató

A SÍRRABLÁSOK OKA ÉS IDEJE

A fenti összegzéssel kettős célt kívántunk elérni: először is ráirányítani a figyelmet a korábbi megfigyelések pontos és helyes értelmezésére, illetőleg tudomásul vetetni, hogy azokban az esetekben, amikor nincsenek biztos adataink, nem szabad következtetéseket levonni!

Másodszor pedig újra és újra felhívni mindannyiunk figyelmét a fokozott pontosságra, a rendszerett, alapos megfigyelések nélkülözhetetlenségére. Hadd álljon itt emlékeztetőül Sir Mortimer Wheeler soha el nem évülő követelménye: „az ásátásvezetőnek kinos pontossággal és kimerítően meg kell figyelnie és fel kell mérnie a tárgyi bizonyítékokat. Pontosság, gondosság, a tudományosság alapvető feltétele.”⁵⁴

Saját ásátásaim meggyőztek arról, hogy az avar temetőben tapasztalható sírdúlásokat mindezidáig hibásan ítélték meg, vagy azért, mert a feltárások pontatlanok voltak, vagy azért, mert az észlelt jelenségeket nem önmagukból következően igyekeztek megmagyarázni és megfejteni, hanem az elfogadott elméletek követelményei szerint jártak el.

Kezdjük az avar kori vámpirizmussal, a koponyarablás szokásával. Az alábbiakban igazolni fogom, hogy — egy-két kivételtől eltekintve, mint például a dunavarsányi avar sír⁵⁵ — nem létezett dekapitáció az avaroknál. Már a korábbi adatok felsorolásánál is feltűnhetett, hogy milyen ingatag alapokon nyugodott ez a teória. A zamárdi és a káptalantóti temetők sírjainál minden kétséget kizáróan bizonyosodott, hogy azok az esetek is sírrablások, amikor — látszólag — csak a koponya nincs a helyén, vagy hiányzik.

Bóna István legutóbbi munkájában azt írja: „A későavar temetőben — és többnyire nagy családfők vagy nemzetségfők sírjaiban, amelyekben díszöv van — legtöbbször hiányzik a koponya. A csontváz és tartozékai minden ilyen esetben érintetlenek voltak, csak a koponyát ásták ki és vitték magukkal.”⁵⁶ Ez a megállapítás — sajnos — nem kellő pontossággal megfigyelt sírokra épül és elszietve általánosít.

Zamárdiból a 2. és 14. sírt, Káptalantótiból a 2., 7. és 9. sírt kell megvizsgálnunk e tekintetben. A zamárdi temető 2. sírjában (2. kép) adultus korú férfi csontváza feküdt. A váz sértetlen volt, a koponya azonban — darabokra törve — a felkarcsontok közé került. Tekintettel arra, hogy a mai felszíntől mért mélység a koponyánál mindössze 34 cm volt (a lábnál mért $S_m = 50$ cm) nyilvánvaló, hogy a koponyát elérte az eke és az toltta odébb. A 14. sírban nem volt koponya s a 86 cm-es sírmélység kizárja az újkori bolygatást. Rituális koponyarablással állunk-e szemben? Bizonyosan nem. Ez a sír is rablásnak esett áldozatul. Egyértelműen bizonyítják ezt a felkarcsontok törött végei, a bal clavicula, lapocka és bordák teljes hiánya, valamint az A és B koporsóvasalások hiánya, illetőleg a C és D vasalások állapota. (4. kép)

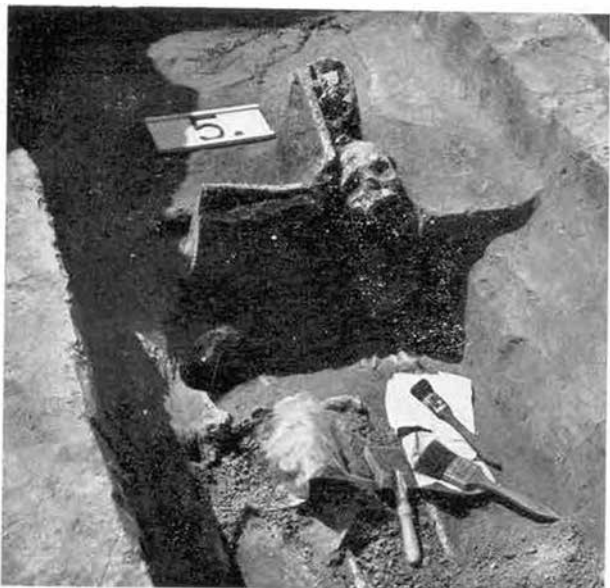
A káptalantóti temető 2. sírjában kitűnő állapotban maradtak meg a koporsó vasalásai (7. kép) és az egykori koporsódeszka elszíneződött csikjai. A koporsó hosszúsága 210 cm, szélessége 70 cm volt. A C, D, E koporsóvasalások az egykori koporsó szerves maradványaitól elszíneződött folt szélein helyezkedtek el, míg az A és B jelzésűek a sírgödör oldalához szorulva. Ez arra mutat, hogy a koporsódeszkákat a rablók szétfeszítették, hogy a felsőtesthez (tehát nemcsak a koponyához!) hozzáférhessenek. A 95 cm-es rablóaknát DNy felől ásták, így innen érte bolygatás a koponya környékét, a jobb mellkast, a medenceövet és az alkarokat. A medencelapátok a sírfenéktől 40–45 cm-rel feljebb kerültek elő s ezek alatt hevert a koponya és külön az alsó állkapocs. A koponya hátulján nagy lyukat törtek. A sírrajz és a fotók⁵⁷ kétségbevonhatatlanul bizonyítják, hogy fosztogatási céllal kirabolt temetkezéssel állunk szemben. A 7. sírről készített rajz alapján (8. kép, 34. kép és XX/B. t.) azt hihetnők — kiváltképpen az öv sértetlen maradványait látva —, hogy ezt a holttestet annak idején valóban csak rituális okból bolygatták meg. A 170x50 cm-es akna pontosan ráirányult a koponyára, a felsőtestre és a lábszárcsontok közepénél ért véget. Hogyan lehetséges akkor, hogy eredeti helyéről csak a koponya, az állkapocs, a bal kulcsont és a jobb lábfej mozdult el? A koponya a sírfenéktől 40 cm-rel feljebb, a térdek vonalában hevert, az állkapocs a sírfenéken volt. A csontok

54. WHEELER M., *Moderne Archäologie*. Hamburg 1960, 144.

55. TÖRÖK GY., *FA* 23 (1972) 183–192.

56. BONA I., *AAH* 23 (1971) 317.

57. MTA Régészeti Intézet Fotótára 55 404—432, 55 051—256, 61 408—956, 62 744—749, 65 548—549. A temető teljes fotóanyaga.

33. Káptalantóti, 5. sír: feltárás közben. – Grab 5: während der Ausgrabung.

34. Káptalantóti, 7. sír: feltárás közben. – Grab 7: während der Ausgrabung.

35. Zamárdi, 25. sír. – Grab 25.

gyenge megtartásúak voltak, mégis jól kivehető volt a csontvégek csonkultsága. A most feltett kérdésre az adja meg a választ, ha megismerjük az ékszerkeső sírrablás néhány technikai fogását.

Exhumálások alkalmával a mai sírásók is gondolnak az esetleges ékszermellékletekre, amelyeket természetesen igyekeznek megszerezni a maguk számára. Tekintettel arra, hogy a munkájukat eléggé gyorsan kell végezniük,⁵⁸ a csontvázakat „végig tapogatják”. Minthogy azonban a legkérgesebb lelkű sírásó sem nyúl kézzel a csontvázhoz mindaddig, amíg az földben van, ezt a műveletet a lapátjukkal végzik el olyan módon, hogy leásnak a váz közeléig – általában 5–10 cm földréteg marad a csontokon –, s ekkor a lapát élével centiméterenként végig ütögetik a csontváz feletti területet. A fémtárgyak a lapáttal való találkozás következtében csengő koccanás révén árulják el magukat. Manapság kiváltképpen karkötők és gyűrűk fordulnak elő a sírokban. Amikor azután fémtárgyra találnak, a lapát hegyével – bravúros ügyességgel – emelik ki a leletet. Az ilyesféle beavatkozás természetesen a csont-

58. Ma egy sírgödör kiásásának ideje 1 fő esetén nyáron 2 óra, télen fagyott talajban 4 óra. A gödör visszatakarásának ideje 1 óra. 1 fő egy nap alatt

tehát – átlagban – 3 sírt tud elvégezni. A kaposvári zsidótemetőben 5 fő 108 sírt exhumált 7 nap alatt, napi 13 órás munkaidővel. Bóna Gy. Istvánnak, a Kaposvári Temetkezési Vállalat vezetőjének közlése.

36. A kiskörös-vágóhídi avar temető térképe. A sötét foltok a kirabolt sírokat jelzik. – Plan des awarischen Gräberfeldes von Kiskörös-Vágóhíd. Die dunklen Flecke stellen die geplünderten Gräber dar.

váz megsértésével jár. Ebben kereshetjük a magyarázatát több tárgy másodlagos fekvésének. A nyak és a fej ékszereit azonban nem lehet kitapogatni mindaddig, amíg a koponya a helyén van. Ezért kell azt eltávolítani. Véleményem szerint ilyen esetről van szó az avar temetőkben s fel kell adni azokat az elképzeléseket, hogy az avarok százsámra dűlték fel apáik, anyáik, nagyszüleik, gyerekeik sírjait vámpirista szokásaik miatt. Ez a módszer természetesen azt feltételezi, hogy a koporsónak már nincs tartása, az ásó könnyedén áttöri azt. A zamárdi temető 23. sírja kétségbevonhatatlan bizonyosságát adta a fentebb leírt módszernek, tekintettel arra, hogy mindkét combcsont bár a helyén maradt, de darabokra volt törve. (3. kép). A zamárdi

25. sírnak is nyilvánvalóan az a megfigyelése, hogy a jobb láb mellett és a bal mell-résznél értékes mellékleteket találtak és így a leletekkel együtt ki-dobták a csontokat is. (35. kép)

Az avarkori sírablók láthatólag felesleges munkát nem végeztek. Az eltemetett ékszermennyiségétől függött az, hogy mennyire dűlték fel a sírt s így aligha lehet helyes László Gyula csoportosítása, amelyet a Kiskörös-vágóhídi avar temető elemzése kapcsán készített.⁵⁹ Megállapította, hogy voltak olyan sírok, amelyekben a csontokat a legnagyobb összevisszaságban találták. Voltak olyanok, amelyekben a csontoknak legalább egy része többé-kevésbé természetes összefüggésben feküdt. Az egyik sírról megállapítja, hogy ott a rablók csak részben tépték

59. LASZLO GY., AHung 34 (1955) 38.

ki a hullát a sírból, ezért a láb a földben maradt. Ekkor még a hullák inszalagjai nem oszlottak fel. S végül voltak olyan sírok, amelyekben alig maradt lelet és csont. Ez esetben László Gyula úgy véli, hogy a még fel nem oszlott teljes hullát kivették a sírból, s úgy fosztották ki.

Az emberi test felbomlásának folyamata régen sem volt más, mint ma, ezért teljes bizonyossággal következtethetünk a mai adatokból a múltra is. A koporsó és a holttest szétbomlása több tényezőtől függ. Mindenek előtt a talajtól, a sírmélységtől, a temető növényzetétől (mert például a lombos fák felfogják az esővizet) és nem utolsósorban magától az eltemetett testtől: kővér vagy sovány ember teste porlad-e a földben? Az igazságügyi orvosbonctan régebbi keletű, de ma is helytálló adatai szerint⁶⁰ a holttest a halál beállta után 23 órával hül ki teljesen. Az izomzat közvetlenül a halál után többnyire teljesen elernyed (collapsus mortualis), majd bizonyos idő múlva fellép a halálmerevség (rigor mortualis), amikor a lecsüngő állkapocs felhúzódik és a végtagok megfeszülnek. A rothadás normális viszonyok között 24 óra múlva észrevehető, de azt nagymértékben befolyásolja a hőmérséklet, a levegő és a nedvesség. A rothadás általában a halál utáni 2–3. hétben lép tetőfokára, amikor a holttest óriási mértékben megdagad. Később a gázképződés megszűnik és a test összeesik. A rothadást azonban befolyásolja a halál neme, a holttestet takaró földréteg vastagsága és a koporsó milyensége is. Mindenesetre általában a rothadás az 5–6. nap után megindul, s eltarthat hónapokig is. Pusztakovácsiban 1959-ben exhumáltak olyan sírokat, amelyekbe 1918-ban temettek s a háti csigolyákon még húsdarabok voltak.⁶¹ A rothadást igen erős hullabűz kíséri. Amikor tehát még tartanak az inak és a lágyrészek, akkor egyrészt elviselhetetlen hullabűz terjeng a holttest körül – amely nem egyszer a temetőn kívül is érződik –, másrészt töménytelen dögevő bogár, húslégy (musca sarcophaga), szalonna bogár és atkák hemzsegnak a hullában. Általában fél év elmúltával a koponyáról, a bordákról és a végtagokról lecsúsznak a lágyrészek.⁶² A csontok széthullása általában 5 év alatt következik be. A csontok lemezelenedésével azonban nem szűnik meg a hullabűz.

Manapság általában vizes cserfából készítik a koporsókat, amelyek max. 3 év alatt elrothadnak. Súlyuk 80–90 kg. A régi, valódi tölgyfa koporsók 8–15 évet is kibírtak, de még ennél többet is. Nehezebbek is voltak, súlyuk általában elérte az 1 q-át. Nyilvánvalóan teljesen lehetetlen arra gondolni, hogy a sírablók az avar temetőekben fel nem bomlott hullákat vettek ki (ad absurdum: téptek ki!) a sírgödörből. Ez a teória azonban más okból is téves. A káptalantóti 12. és 13. sírgödör csaknem tel-

jesen üres volt. Felületesebb szemrevételezés mellett bizonyosan „üres” jelzőt kapott volna. A sírgödörben azonban csontok és leletek voltak. Mégpedig hosszúcsont-darabokat és medencetányér darabját találtuk meg. (9. kép). A holttest tehát már teljesen szétesett, amikor ezt a sirt kirabolták. A sírdúlások általános jellemzője az, hogy a pusztá csontvázakat bolygatták meg, ami önmagában kizárja a vámpirizmusnak még a gondolatát is. Mind a sírgödörök mérete (330x120 cm), mind a sírmélységek (182, ill. 211 cm) arra utalnak, hogy a káptalantóti sírok gazdag temetkezések lehettek. A sírablók tehát – megtalálván a keresett arany ékszereket a test különböző pontján – az egész csontvázat kilapátolták a sírgödör szélére és a visszahullott csontdarabok így kerülhettek a sír fenekére. Mai sírásók hiteles elbeszéléséből tudom, hogy néhány hónapos, sőt néhány éves halottat csak kényszerítő körülmények hatására hajlandók kiszedni, tekintettel a hullabűzre és a férgék ezreire. Ezen adat alapján hajlok annak feltételezésére, hogy a legfrissebb halottakat még az avarkori sírablók sem fosztották ki. Azokban az esetekben tehát, amikor csak egy-két sír nincs feldúlva (mint például a Kiskörös-Vágóhídi temető esetében⁶³), úgy vélem éppen azok a sírok a legfiatalabbak. Irreális arra gondolni, hogy egy fejedelmi leszármazott sírját ne gondozták volna s emiatt a sírdomb már nem látszott. Lehetséges azonban, hogy a Kiskörös-Vágóhíd esetében is az történt, ami általános az avar temetőekben, vagyis a meggyalázott temetőket rendbe hozták és továbbra is temetkeztek a területére.

Elkészítettem 17 avar temető térképét oly módon, hogy semmi mást nem tüntettem fel, mint a feldúlt sírokat.⁶⁴

Úgy vélem, minden szakembert meggyőznek a tények és figyeljenek az alábbi jelenségre. A sértetlen sírok minden esetben pontosan igazodnak a kifosztott sírok által meghatározott sírsorokhoz.

Nagyon ritkán fordul elő átfedés vagy átvágás. Hogyan lehetséges ez? Csakis egyetlen módon: ha feltételezzük, hogy egy-egy temetőben minden sirt egyidőben, egyszerre raboltak ki és a kirablás időpontjában csak annyi sír volt a temetőben, ahány a fosztogatóknak áldozatul esett! Úgy vélem, ez a rendkívül kézenfekvő felismerés olyan fontos kérdéseket megold, mint például a kifosztott sírok közvetlen közelében található gazdag mellékletű érintetlen lovas sírok kérdése, vagy a kirabolt sírok szétszórtsága, látszólagos rendetlensége. Nyilvánvalóan igaza van László Gyulának abban, hogy mindaddig, amíg egy területen az avarok uralmon voltak, a temetőiket senki sem merészelté feldúlítani és kifosztani. Ha sikerül meghatároznunk azt

60. BELKY J., Törvénytörvényes orvos. Budapest 1895, 652–689. – vö. Somogyi E., Az igazságügyi orvosn. alapjai. Budapest 1973.

61. Bóna Gy. István közlése.

62. 1967-ben a a siófoki kórház helyén 3000 sirt exhu-

máltak, de a legkésőbb eltemetettek (1920) is pusztá csontvázak voltak.

63. LÁSZLÓ GY., AHung 34 (1955).

64. A koponyarablásnak minősítettek is kiraboltként szerepelnek.

az időszakot, amikor a rablások végbementek, akkor szilárd időrendi támpontokat kaphatunk egy-egy temetőn keresztül az egykor ott élt avarság megtelepedési fázisaira is. Attól függően, hogy egy adott területen hány fős közösség hány éven át élt és halt, találunk több vagy kevesebb kirabolt sírt. Azokon a helyeken, ahol az avar honfoglalás után közvetlenül nagyobb népcsoportok telepedtek meg, generációk halottai eshettek áldozatul a rablásnak. A maig is elfogadott elméletek szerint a rablás időszakát igen könnyen meg lehetne határozni. 670 körül kelet felől megérkezett a griffes-indások népe s ezek hamarosan kifosztották az itt talált avar temetőket. Eltekintve most a „második avar hullám” történeti problematikájától, azonnal egy komoly nehézséggel találunk szemben magunkat, nevezetesen azzal, hogy a későinek meghatározott, griffes-indás népesség sírjainak egy része is ki van rabolva, viszont a préselt-lemezések egy része teljesen háborítatlan. Néhány példa a fentiek igazolására.

Sértetlen ún. korai avar sírok kerültek elő Gátéron (11., 116., 150., 193. és 212. sír)⁶⁵, Szeghegyen,⁶⁶ Nagymányokon,⁶⁷ Nagykamaráson (kiváltképpen a 7. sír, viszont bolygatott a 8., 9. és 18. sír, amelyek ún. későavar jellegűek⁶⁸), Szakály-Öreghegyen,⁶⁹ Bányog-Gyűrhegyen,⁷⁰ Mór-Akasztdombon (21., 22., 24. sír⁷¹), Kunszentmártonban,⁷² Törökbálinton,⁷³ Cikón,⁷⁴ Aradacon,⁷⁵ Környén,⁷⁶ Várpalotán (12. és 24. sír),⁷⁷ Várpalota-Gimnáziumban (194, 195, 196, 197. sír),⁷⁸ Dunapentelén,⁷⁹ Iváncsán⁸⁰ stb. Kirabolták viszont az ún. későavar mellékletekkel rendelkező mártélyi temető jó néhány sírját,⁸¹ a győri temető 16., 36., 119., 232., 315., 751., 833. sírját, a gátéri temető 192., 211., 218., 222., 223., 286., 291. sírját, a kishegyesi temető 49., 50., 51. sírját,⁸² az üllői temető 36., 46., 142., 153., 158., 162., 168., 170., 178., 211., 212., 235. sírját, a kiskőrös-városalatti temető 27., 51., 65., 127., 133., 137., 147., 150., 155., 156., 173. sírját, a pusztamérgesi temető 9., 10., 14., 15., 18. sírját,⁸³ a zsitvatói temető csaknem valamennyi sírját,⁸⁴ a brodski drenováci temető néhány sírját,⁸⁵ a hárosi temető sírjait,⁸⁶ a bólyi temető 17., 44. sírját, a nagyharsányi temető néhány sírját (különösen a 69. sír) az érsekújvári temető 136., 215. és 428. sírját, az alsógelléri temető 286., 533., 534., 584., 598., 613., 774. sírját stb.

65. KADA E., AE 25 (1905) 368. AE 26 (1906) 136, 145–146, 207–210.

66. ROEDIGER L., AE 23 (1903) 273–276.

67. WOSINSZKY M., AE 10 (1890) 432–435.

68. BANNER J., Népvándorlaskori sírok Nagykamaráson, Szeged, 1927.

69. CSALOG J., AE 5–6 (1944–1945) 295–298.

70. LOVAS E., AE 43 (1929) 248–258.

71. TOROK GY., AE 81 (1954) 54–56.

72. CSALLANY D., A kunszentmártoni avarkori ötvössír. Szentes 1933, 2–4.

73. TOROK GY., FA 9 (1957) 119–131.

74. WOSINSZKY M., AK 17 (1894).

75. NAGY S., RAD 8 (1959) 60.

76. ERDELYI I.–SALAMON Á., StA 5 (1971) 14–29.

AZ AVARKORI KRONOLÓGIA REVÍZIÓJA

A zamárdi temető feltárásakor győződhettem meg arról, hogy az ún. korai és az ún. késői mellékletekkel ellátott sírokat ugyanolyan módon és ugyanabban az időszakban rabolták ki.

Ha viszont a préselt lemezés és a griffes-indás sírokat egyidőben rabolták ki, akkor ebből két dolog következik:

1. az ún. korai avar sírokat nem rabolhatták ki az ún. későavarok, hiszen az utóbbiak sírjainak egy része is ki van fosztva.

2. az avarság e két csoportja egy időben kellett, éljen, mégpedig egymás mellett, hiszen közös temetőik voltak.

A hagyományos kronológiai keretekben gondolkodva a sírrablások idejét – a fentiek értelmében – csak a IX. század első harmadára, vagy első felére tehetnénk. Ez esetben azonban súlyos ellentmondás keletkezne a kirabolt és a bolygatatlan sírok egymáshoz viszonyított arányával, minthogy sokkal több sír maradt sértetlenül, mint ahányat kifosztottak. Ha tehát a sírrablásokat egy hullámban követték el s a IX. század első feléig eltemetett összes egyén sírja áldozatul esett, akkor olyan helyzet adódna, hogy 568-tól 830 körül egy ugyanannyi vagy kevesebb (gyakran sokkal kevesebb!) ember halt volna meg, mint 830-tól 896-ig. Ez – magától értetődően – képtelen feltevés lenne, így hát nem tételvezhetjük fel azt, hogy az avar temetőket a IX. században dúlták fel. Az írott források adatait figyelembe véve csak egy reális megoldási lehetőség kínálkozik: a 620–660 közötti időszak. Szükségesnek tartom szó szerint idézni Bóna István összefoglalásának egyik mondatát: „Die zeitgemässe Geschichte der Awarzeit ist bisher noch nicht einmal skizzenhaft bearbeitet worden; eben deswegen ist ein bedeutender Teil der angedeuteten Arbeiten sozusagen ahistorisch.”⁸⁷

Ha viszont a reidolgozások zöme történetietlennek minősíthető, át kell tekintenünk időrendi sorrendben az avarkor eseményeit, ügyelve azonban arra, hogy az avarkor önkényesen „horizontokkal” ne tagoljuk. Nagyon igaza van László Gyulának abban, hogy „különböző régészeti horizontokkal dolgozunk, amelyek nagyon szép feltevések, de az élettől távol vannak”.⁸⁸ Az írott források adatainak felhasználásával az alábbi „korszakbeosztás” javasolható.

77. BONA I., AAH 7 (1956) 190.

78. ERDELYI I.–NEMETH P., VMMK 8 (1969) 185–187.

79. HEKLER A., AE 29 (1909) 97–105.

80. BONA I., AE 97 (1970) 243–255.

81. HAMPEL J., AE 12 (1892) 413–426.

82. GUBITZA K., AE 27 (1907) 350–351.

83. KOREK J., FA 5 (1945) 103–106.

84. BUDINSKY-KRIČKA V., SA 4 (1956) 6–41. — CILINSKA Z., SA 11 (1963) 87–96.

85. VINSKI-GASPARJANI K.–ERCEGOVIC S., Vjesnik 1 (1958).

86. SOS Á., AE 88 (1961) 51.

87. BONA I., AAH 23 (1971) 284.

88. LÁSZLÓ GY., MFMÉ 1 (1971) 283.

568-tól 626-ig korai avarok, 626-tól 791-ig avarok (és semmiképpen sem „középső avarok”, bármennyire is igyekeznek elfogadtatni ezt a nyakatekert megfogalmazást.⁸⁹ hiszen nem használhatunk „középső középkor”, vagy „középső Árpád-kor” kifejezéseket sem), s 791-től 896-ig késői avarok. Ezeket a korszak megnevezéseket azonban – megítélésem szerint – egyes temetőkre használni nem helyénvaló, tekintettel arra, hogy a temetők nagyobb részét folyamatosan használták a VI. század végétől a IX. századig.

Az avarok 568-tól 626-ig csaknem szünet nélkül hadban álltak a bizánciakkal. Az avar katonai akciók igen gazdag zsákmányt és nagy adókat eredményeztek.

Gyakran követeltek évi 100 000 aranyat⁹⁰ s ezt még mindig megtetőzték a fosztogató zsákmányolások, amelyek során nem kímélték a templomi kegyeszereteket sem.⁹¹ Az avarok kagánjait „sok és nagy ajándékokkal” halmozták el. Mindenesetre erősen eltért az avarok politikája kelet és nyugat felé, bár a gazdagságukat mindkét irányból egyaránt növelték. Az avar uralom első hét évtizedének eseményeit tárgyaló írott források⁹² egyértelműen szólnak az avarok alávetett népeiről és azok keserű sorsáról is. A szlávokat minden bizonnyal az avarok hozták magukkal, a gepidákat azonban a Kárpát-medencében igázták le. Jordanes szerint a gepidák a Tisza, a Duna és az Olt között laktak.⁹³ Nagyon is helyesen vette észre Nagy Géza azt, hogy a gepidákat az avarok mentették meg a teljes kipusztulástól – a langobardok öldökléseitől – azáltal, hogy szolgálókká tették őket.⁹⁴ Paulus Diaconus külön is megemlíti, hogy az avarok keményen bántak a legyőzött gepidákkal. Nem lehet kétséges, hogy az avarok segédnépei között nagyszámban szerepeltek kuturgurok, hiszen 568-ban 10 000 kuturgurt vet be Baján kagán Sirmium ostromlására, akiről gőgösen úgy nyilatkozott – legalább is Menandros szerint⁹⁵ –, hogy ezekért az emberekért nem kár, ha elesnek. Függetlenül attól, hogy a kuturgurok 582-ig vagy 630 körül éltek a Kárpát-medencében,⁹⁶ komoly szerepük kellett legyen az avarok korai fázisában, hiszen az avarok elleni nagy felkelésnek egyik fontos népe volt. A szüntelen avar–bizánci háborúskodás első, közel 25 esztendejében az avarok abszolút fölényben voltak, az 591. évi perzsa–bizánci békekötés után azonban a mérleg nyelve Bizánc

felé billent. Az avarok egyik súlyos vereséget a másik után szenvedik el, s bár átmeneti sikereik is vannak, 626-ban döntő és súlyos vereséget szenved egy nagy avar sereg Konstantinápolynál. Az avar kagánátus hatalmának hirtelen megroppanása tette lehetővé az eddig alávetett népek felkelését, amely azután teljesen szétzilálta az avar birodalom belső erejét is.

623–24-ben lobbantak fel a felkelések első lángjai a vendek és a karantánok körében, akiknek a vezére Samo frank kereskedő lett. Nem kétséges, hogy a nyugati szlávok felkelését az avarok súlyos elnyomása váltotta ki. A történészek egyet értenek abban, amit Boba Imre így foglalt össze: „The presence of the Avars was indisputably a burden for many Slavs in Central Europe in regions surrounding the nomadic habitats.”⁹⁷ Az avar uralom azonban nemcsak teher, de kegyetlen megpróbáltatás is volt a vendeknek, a cseheknek, a morváknak, a szlovákoknak, a szlovéneknek, a horvátoknak és a szerbeknek.⁹⁸ Samo haláláig (660-ig) meg tudták őrizni a szlávok a függetlenségüket, sőt nemcsak az avarok, de a frankok ellen is támadásokat vezettek. I. Dagobert halála után (638) tovább erősödött a hatalmuk. A felkelés okait vizsgálva feltétlen hitel érdemlőnek kell tartanunk mind az orosz őskronika,⁹⁹ mind Fredegar leírását.¹⁰⁰ Különösen figyelmet érdemel Fredegar egyik mondata, mely szerint az „avarok minden évben a szlávokkal töltötték a telet, asszonyaikkal és lányaikkal háltak és róadásul a szlávok adót fizettek és sok más terhet elviseltek. A szláv asszonyoktól és lányoktól született avar fiak végül elviselhetetlennek találták ezt a megalázó elnyomást, megtagadták uralmuk az engedelmességet és fellázadtak. Megdöböntő volt a vendek által kardélre hányt avarok száma.”¹⁰¹

Megalapozottnak látszik az a feltevés, hogy Samo állama nagy kiterjedésű volt,¹⁰² s minden bizonnyal érződött hatása Pannóniában is. Annál is inkább feltehető ez, mivel 630-ban felkeltek a kuturgur-bolgárok is, akik oly nagy erőt képviseltek, hogy az elhunyt kagán helyére is maguk közül akartak választani.¹⁰³

A VII. század első harmadában tehát a Kárpát-medence egész területén – az avarok egyes gócpontjai kivételével – a lázadó segéd vagy szolganepek kerekedtek felül. A Dunántúlon Samo népe, a Tisza-vidéken a gepidák és különböző bolgár népek ragadták magukhoz a hatalmat és nyilvánvalóan mindenfelé gyűjtögettek, fosztogattak és te-

89. SZABO J. GY., EME 6 (1968) 42., 13. j.

90. SZADECZKY KARDOSS S., AT 17 (1970) 129.

91. Uo. 138.

92. DEER J., Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreiches. Düsseldorf 1965, 731–740. — KOLLAUTZ A., SAUSAV 16 (1968) — SZADECZKY KARDOSS S., AT 17 (1970) 126–147.

93. KOLLAUTZ A., SAUSAV 16 (1968) 142.

94. NAGY G., A magyar nemzet története I. Budapest 1895. 337.

95. DFÉR 1965, 737.

96. SIMONYI D., AAH 10 (1959) 229–242. — AÉ 91 (1964) 194–199.

97. BOBA I., Nomads, Northmen and Slavs Eastern Europe in the ninth century. Wiesbaden 1967, 43.

98. FÜGEDI E., AÉ 75 (1946–48) 312.

99. HODINKA A., Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Budapest 1916.

100. FÜGEDI E., AÉ 75 (1946–48) 318.

101. BOBA 1967, 45.

102. PREIDEL H., SF 11 (1952) 33–45.

103. ALFÖLDI A., ESA 9 (1934) 293.

metőket raboltak ki. Ismerve e népek féktelen aranyéhségét, magától értetődőnek tartjuk, hogy a boszszúvágytól sarkallt fosztogató felkelők a helyben lakó szolganépek segítségével nekiestek a gazdag avar temetőnek. Teophylaktos közli, hogy egy gepida egy szép bizánci arany övkészletért gyilkolni is kész volt. Már a rómaiak is védekeztek a rablás ellen azért, hogy a temetőket közvetlenül az erőd-fal közelébe helyezték.¹⁰⁴ Tekintettel arra, hogy a fegyverforgató avar férfiak jelentős része hadban állt a Balkánon, az itthonmaradottak elhagyva településeiket és természetesen ősi temetőiket, elmenekültek az erdő vagy mocsarak által védett területekre, ugyanúgy, mint ezt a magyarok is tették a tatárjárás idején. A dunaújvárosi avar telep elnéptelenedését is ezzel magyarázhatjuk.¹⁰⁵

Az avar sírokat tehát a szláv, gepida és bolgár népek dúlhatták fel. Nyilvánvalóan a szépen gondozott avar temetők összes sírját felforgatták oly módon, hogy közvetlenül ráastak a sírra egy 70–100 cm átmérőjű aknával, majd amikor elérték a koponyát és arany ékszereket leltek, az egész sírgödörből kitermelték a földet. Miután végigtapogatták az ásó élével a csontvázat, világossá vált, érdemes-e a sírt alaposan átkutatni vagy sem. A sírrablók kizárólag arany ékszereket kerestek s ügyet sem vettek a vékony bronz vagy ezüst lemezből préselt értéktelen övveretekre, vas tárgyakra és eszközökre, kerámia mellékletekre, de még a gazdagon díszített csontlemezes nyergek, íjcsontok vagy a bizánci üvegek sem érdekelték őket.

Van olyan megfigyelés, mely szerint a sírokat néhol árkokkal is keresték.¹⁰⁶

A zamárdi temető 10. sírja és a káptalantóti temető 22. sírja szép példája annak, hogy a sírrablókat csak az arany ékszerek izgatták s kizárólag csak a mohóságuk sürgette őket. A zamárdi 10. sírnál a felsőtest csontjai darabokra törtek, az övveretek nagyobb része azonban a sírban maradt. Az in situ megtalált bal lapockán heverő nagyszívveget visszadobták, miután csak aranyozott és nem arany!

Láthatólag éppen azért van ennyire szédülva a felsőtest, mert a gazdagon aranyozott bronz veretek aranyként csillantak meg. Káptalantótiban a 22. sírban nyugvó halottnak is a felsőtestét semmisítették meg a könyöktől és a negyedik ágyékcsigolyától felfelé. Ez esetben az aknát a sírfenéknél mélyebbre ásták s a csontokat is kidobták a földdel együtt. A csigolyán az ásóval végrehajtott erőszakos törés nyomai tisztán láthatóak. A koponyatető s alatta az állkapocs a jobb kézfej táján hevert, de a sírfenéktől

33,5 cm-rel magasabban. A fosztogatók itt nem dolgoztak hiába, hiszen a felsőtest helyén egy bizánci színarany fülbevalót találtunk, amely vagy visszavesett, vagy beletaposták a földbe. (11. kép, XXXI. t. 6.) Különösen fontos bizonyíték a rablásokra a lósírok feldúlása. Zamárdiban és Káptalantótiban is minden lósírt megbolygattak. Ez esetben a vámpirizmus gondolata már fel sem vehető, tehát nyilvánvalóan: nemcsak anyagú lószerszám-díszeket és egyéb értékeket kerestek. Különösen a koponya és a háti rész feldúlt, ami arra enged következtetni, hogy a nyeregkápákra akasztott tarsolyok (?) tartalma is izgatta a rablókat. Csak így tudom magyarázni pl. a káptalantóti temető 20., de kiváltképp a 34. sírját. Az utóbbinál in situ maradtak a hátsó kopa csontlemezei. A vékony lemezből préselt lószerszám-díszek döntő többsége a sírgödörben maradt. (12. 18. kép.)

A sírrablásokat nem éjjel, nem titokban és nem egyes személyek követték el. A rablóaknak pontos irányítása, a sírgödrök eredeti falának sértetlensége és a kiásott gödrök visszatakaratlansága igazolja ezt. A sírfenéktől magasabban megtalált csontvázrészeket vagy maguk a sírrablók dobálták vissza a nyitott gödrökbe, vagy – amint Sós Ágnes is gondolja – később helyezték vissza a szétszórt csontdarabokat a sírgödrökbe. Zamárdiban az 5. sírban a koponya 25 cm-rel volt magasabban, mint a sírfenék, a felsőtestből pedig egy csontszilánk sem maradt. A 6. sírban a koponya a lábak mellé került a sírfenéktől 26 cm-rel feljebb. A 10. sírban a sírfenéktől 25 cm-rel magasabban erős hamus réteget találtunk, a 19. sírban a koponyát a jobb femurfej felett leltük meg, a sírfenéktől 12 cm-rel magasabban, a 23. sírban a koponya darabjai és a karcsonttöredékek a gödör alján heverték, a 24. sírban a koponyatető töredékei és az állkapocs a sírfenéktől 30 cm-rel feljebb feküdtek, egyéb csont nem is nagyon maradt a gödörben, a 31. sírban a koponya a rablóakna alján feküdt, a 32. sírban is a koponya – állkapocs nélkül – a sírfenéktől 30 cm-rel feljebb hevert. Káptalantótiban különösen alkalmas példák az alábbi sírok. Az 5. sírban a koponya, a karcsontok a sírfenékből 30 cm-rel magasabbra kerültek. A 7. sírnál a rablóakna 50x170 cm-es volt, a koponya a térdek fölött 40 cm-nyire feküdt, az állkapocs a sírgödör fenekén hevert, de bolygatott helyzetben. Hiányoztak a karcsontok végei és a jobb lábfej csontjai. A 12., 13. és 33. sír jól példázza a teljesen kilapátolt sírgödröket, amelyeknek az alján egy-két csontdarab maradt.

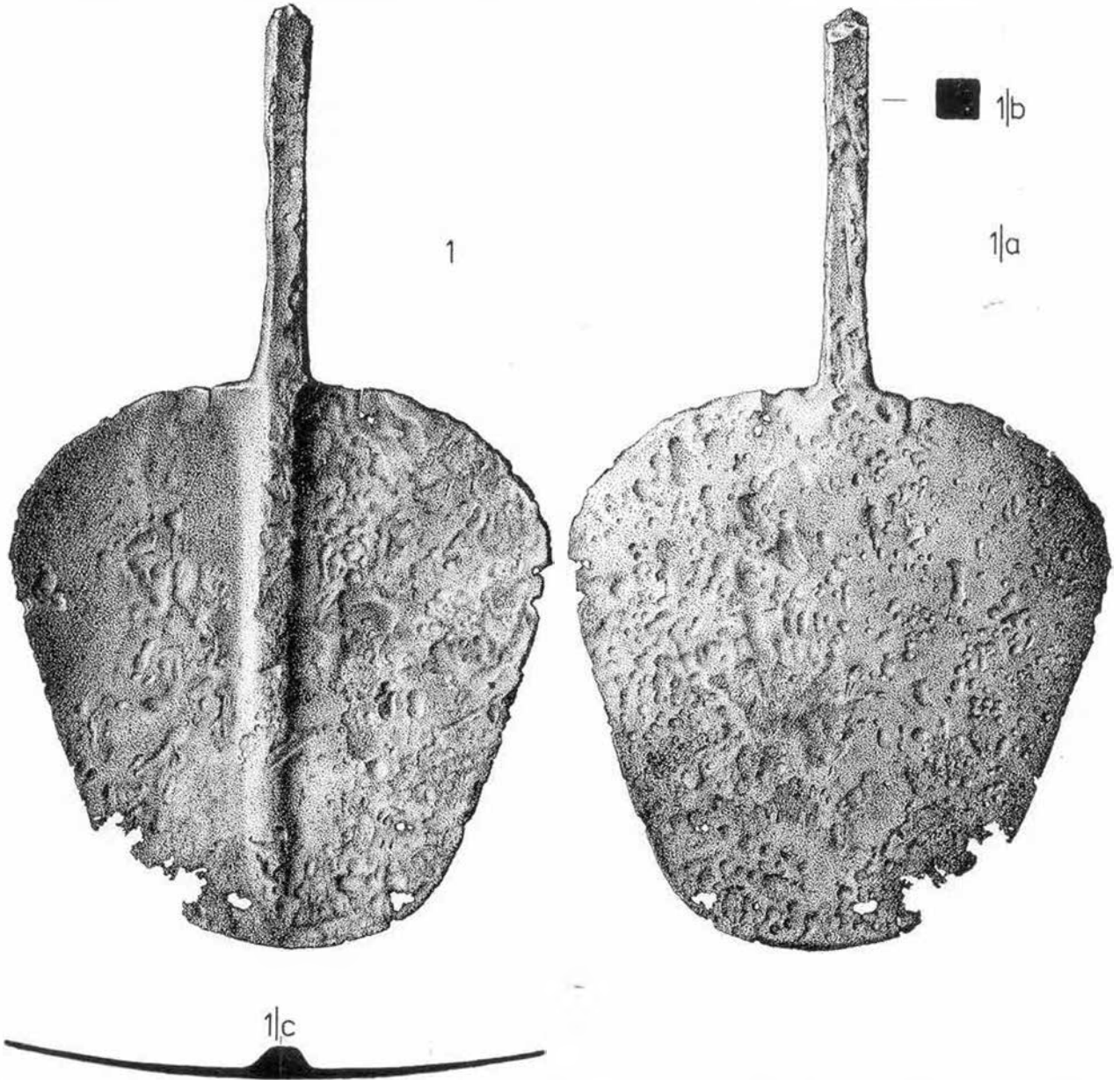
104. ALFÖLDI A., ESA 9 (1934) 288. — FREMERSDORF F., Der römische Gutshöf Köln-Müngersdorf. Berlin und Leipzig 1933, 105.

105. BONA I., ARoz 20 (1968) 614. — AE 97 (1970) 260. — BOBA 1967, 42.

106. GARAM E., FA 23 (1972) 163.

A sírok kirablásánál használt szerszámok ritkán kerülnek elő, ezért is jelentős Draveczky Balázs andocsi ásatásán talált vas ásó, amely a 45. sír bolygatott földjében hevert.¹⁰⁷ Sajnos sem a sírajz, sem sírfotó nem áll rendelkezésünkre, s mivel az ásatási napló is hiányos, csak a sajtóközleményekre¹⁰⁸ támaszkodhatunk, amely szerint a rövidnyelű vas ásó a 45. sír löszös oldalfalában feküdt. (XLVI. t.) Az ásató véleménye szerint ez a lelet az éjszaka sötétjében dolgozó fosztogatókra vall, akik „elvesztették” az ásójukat. Ennél realisabb

magyarázatnak érzem azt, hogy a törött nyelű ásót már nem tartották értéknek, hiszen a rablóakna falához szorult ásót könnyűszerrel kivehették volna. Ugyanakkor feltétlenül figyelemre méltó, hogy az andocsi ásó nem ásópapucs, mint amilyen például a kiskőrösi temető 37. kifosztatlan sírjában került elő,¹⁰⁹ hanem széles lemezű, tehát sokkal alkalmasabb a földmunkára. Az andocsi avar temetők – hasonlóan Szimonova Eugénia toponári és fészlerlaki feltárásaihoz – megerősítik következtetéseinket.

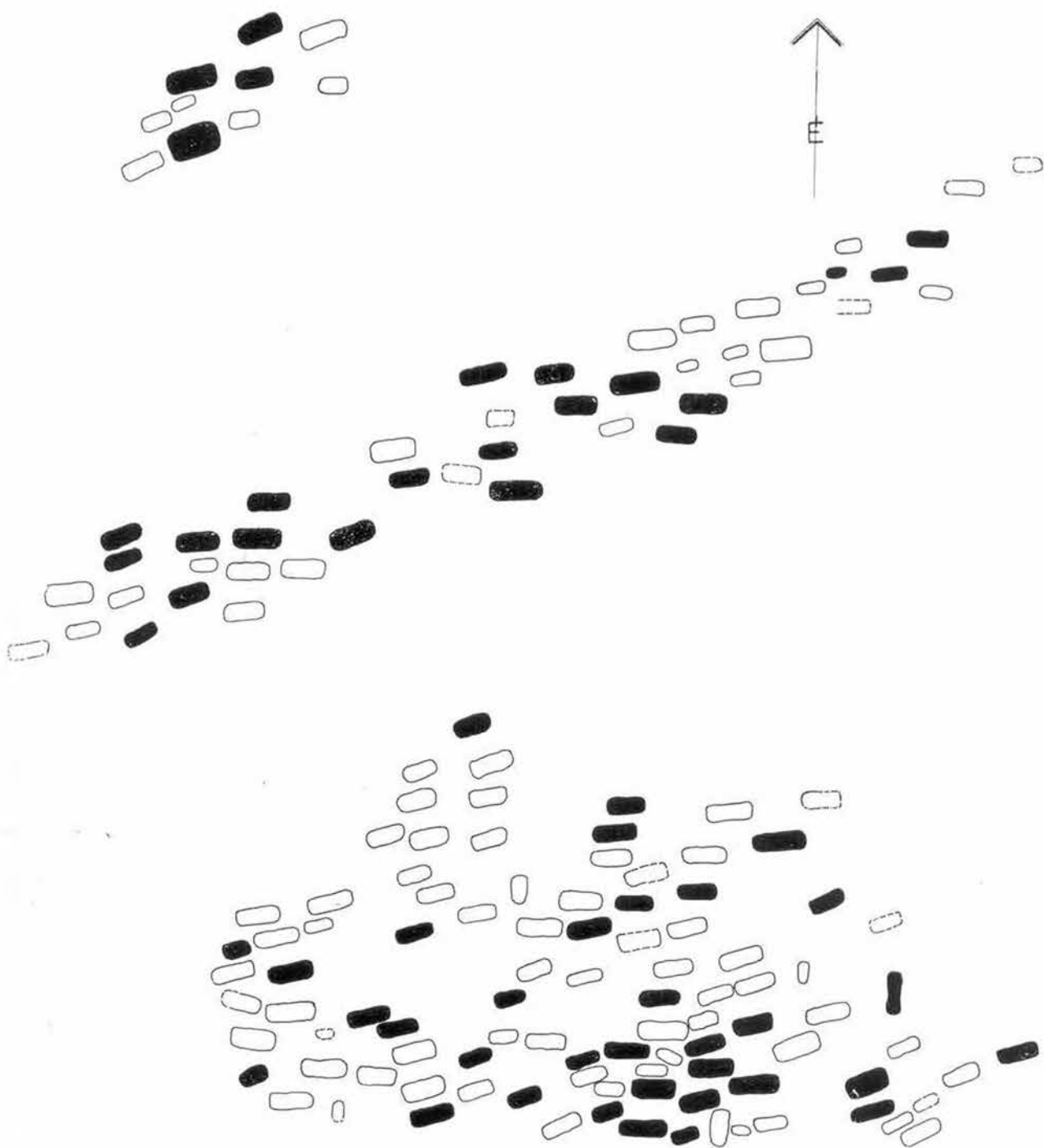
XLVI. Vas ásó az andocsi avar temető 45. sírjából. — Eisenspaten aus dem Grab 45 des awarischen Gräberfeldes von Andocs. 1:2

107. GARAM E., FA 23 (1972) 140. — A közlési engedélyt Draveczky Balázsnak köszönöm.

108. DRACEZKY B., SN 1964. január 8.

109. HORVÁTH T., AHung 19 (1934) 39., 37. t. 5.

ANDOCS-TEMETŐ-UTCA

37. Az andocsi avar temető térképe. A sötét foltok a kirabolt sírokat jelzik. – Plan des awarischen Gräberfeldes von Andocs. Die dunklen Flecke stellen die geplünderten Gräber dar.

Garam Éva feldolgozásából ugyan nehéz lenne következtetéseket levonni, mivel a rablásokra vonatkozó – egyébként eléggé szűkszavú – megjegyzéseket egyszerűen le sem közölte, a RRM Adattárában elhelyezett dokumentáció alapján azonban képet kaphatunk az Andocs-Temető utcai avar temetőről.¹¹⁰ (37. kép)

A sírablásokról az ásató a következő feljegyzéseket tette: a koponyánál déli irányban egy 145x69 cm-es, 78 cm mélységű gödör teljesen szétdőlvén a váz felső részén (3), a siron egy 97x170 cm-es és a 237x85 cm-es árok haladt keresztül (4), a koponyánál egy 155x97 cm-es gödör volt, a csontokat összetörték és egy halomba szórták a fejrészénél (6), a koponyánál 130 cm mélységű gödör nyoma látszott, amelyen keresztül a felsőtest csontjait is kiszedték (9), a sirt két árokkal megbolygatták (11), a medencéig csak a bal alkar volt a helyén (19), a sirt teljesen megbolygatták (24), a rablóakna kevert földjében kis agyagedény (29), a váz csak a medencétől lefelé maradt meg (31 és 34), teljesen feldúlt sír (37), a vázból csak a combcsontok maradtak in situ (42), a felsőtest hiányzik (47, 50), a koponya hiányzik (53), a sírban két koponya volt, a medencét teljesen szétörték (72), csak a bal combcsont és a lábszárcsontok voltak a helyükön (74), a sír földjét teljesen felforgatták, de a csontok többé-kevésbé a helyükön maradtak (!), a mellékletek szanaszét hevertek (75). A többi esetben csak „bolygatott” megjegyzés olvasható az ásatási naplóban. Az andocsi temetőben is voltak olyan „lemezes” mellékletű sírok, amelyek sértetlenek voltak (8, 12, 43, 115, 142) és voltak olyan öntött övdíszű temetkezések, amelyek viszont ki voltak rabolva (19, 91).

Nem lehet kétséges, hogy a kirabolt avar temetőket hamarosan újra használják. A bemutatott temetőterképek alapján arra kell következtetnünk, hogy a nyitott sírgödöröket a rejtekukról visszatérő avar lakosság betemette és a szétszórt csontvázrészeket kegyelettel elhelyezte a még vissza nem tartott sírgödörökben, vagy eltemették egy másik ép sírban úgy, ahogyan azt még ma is teszik falvainkban.¹¹¹ Ez a magyarázata a két vagy három koponya jelenlétének egy-egy sírban. (Pl. Zamárdi 25. sír.)

Az avarok – az írott források igen hiányos utalásai szerint – néhány évtized alatt úrrá lettek a belső zavaros helyzetet annak ellenére, hogy rendkívüli vérvesztéseket szenvedtek.¹¹² 630 körül legyőzték a kuturgur–bolgárokat, akik közül 9000 családot elűztek Pannóniából. A száműzött bolgárok a bajo-

rakhoz menekültek, akik azonban egy éjszaka lemészárolták őket. Egy kis töredékük 665 körül a beneventumi langobard hercegség területén tűnik fel.¹¹³ Úgy látszik azonban, hogy a II. Justinianus császár által szegényes népek nevezett bolgárok meg mindig komoly erőt képviseltek, mivel 637-ben ismét fellázadtak,¹¹⁴ az avarok azonban újra leverték őket. Az avarok ellen fellázadt népek mögött nyilvánvalóan két hatalom állt: a bizánci császárság és Kuvrát onogur–bolgár birodalma. Kuvrát és Herakleios császár (610–641) 635-ben szövetséget is kötött. A bizánci diplomácia eredményeképpen telepítik le a horvátokat és a szerbeket Dalmáciában, az avar birodalom déli határán, ahol az avar uralom 630–640 között végleg összeomlott. Nincs pontos adatunk arra, hogy az avarok mikor győzték le Samo államát, csak közvetett adatokból gyaníthatjuk, hogy 660 körül már a kaganátus egész területén helyreállt a korábbi rend. 661-ben Perktarit langobard pretendens az avarokhoz menekült és ekkor „hosszú békeidőről” szólnak a források. 663-ban pedig az avar kagán már csapatokat tudott küldeni Grimoald langobard királynak. Lassan rendeződtek a kapcsolatok Bizánccal is, ahol 678-ban ismét megjelentek az avar kagán követei.¹¹⁵ 680 körül nyugat felé már nagyobb támadást intéznek.¹¹⁶

Nagyon valószínű, hogy a Balaton környékén évtizedekre szünetelt az avar uralom. Erre utalhat a fenékpusztai erőd belső épületeinek gyors újjáépítése a VII. század első felében. Lehetséges, hogy a bizánci támogatást élvező szláv felkelők erősítették meg és építették újjá a fenékpusztai erődítményt.¹¹⁷ Ennek alapján feltételezhetjük, hogy a Balaton vidékén közel két évtizeden át voltak rendezetlenek a politikai és a katonai viszonyok.

Tekintettel arra, hogy az ún. kora avar sírok mellett az ún. késő avar temetkezések egy része is ki van rabolva, és – mint láttuk – a rablások egy időben kellett történnenek, nem lehet kitérni annak kijelentése elől, hogy az ún. öntött griffes-indás vezettekkel jellemzett népesség nem a VII. század végén érkezett a Kárpát-medencébe, hanem – amint ezt már Alföldi András és Simonyi Dezső¹¹⁸ is leszögezte – a VI. században már itt élt. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy akár Fettich Nándor gepida-elméletét,¹¹⁹ akár Csallány Dezső stílusváltozásos hipotézisét,¹²⁰ vagy Jan Dekán kopt-teóriáját¹²¹ elfogadjunk, sőt nem lehet – adatok híján – tagadni az újabb avar hullámok érkezésének realitását sem. A magunk ré-

110. RRM A. 1286. Andocs.

111. Szelle Zsigmond a bölcskei temető feltárásakor a következő megfigyelést tette: „több sírban, mint a 4., 9., 12. és 14. számú üregekben az ép állapotban fekvő csontváz felett (!) különböző magasságban szétszórt embercsontok találtak.” AE 11 (1891) 243. 1973. márciusában Ócsag Ferenc idős anyja Törökkoppányban gondosan elásta a mai temetőben a házuknál talált X. századi csontokat.

112. KOLLAUTZ A., SAUSAV 16 (1968) 147–148. – DEKAN J., SAUSAV 16 (1968) 80.

113. DEER 1965, 737.

114. HOMAN B., Magyar történet. I. Budapest é. n. 55.

115. BONA I., AE 97 (1970) 261.

116. KOLLAUTZ A., C 1 (1966) 243.

117. SÁGI K.–BAKAY K., ÉpTud 2 (1971) 431–432.

118. ALFOLDI A., ESA 9 (1934) és SIMONYI D., AAH 10 (1959).

119. FETTICH N., Győr története a népvándorlaskorban. Győr 1943. 53 skk.

120. CSALLANY D., FA 1-2 (1939) 134, 152–153.

121. DEKAN J., SAUSAV 16 (1968).

széről csak azt állítjuk, hogy az ún. préselt-lemezes és az ún. öntött griffes-indás csoport egységes kultúra, amely – bár nem egy gyökerű – egymás mellett él 568-tól egészen a IX. századig. Természetesen fel kell tennünk, hogy különböző újabb népcsoportok érkeztek a Kárpát-medencébe már a VI. század végétől¹²² (597), de a kazár kaganátus megerősödése után aligha számolhatunk komolyabb népesség bejövételével. Amióta László Gyula egy új nép megjelenését feltételezi a VII. század végén,¹²³ mintha megmerevedett volna az avarkori kronológia, amely végül is – a sok bírálat ellenére – mind a mai napig övveret formák és bizánci érmék meglétén illetőleg hiányán alapul. Hiába igyekszünk ugyanis kimutatni az új és gyökerében eltérő fegyver-, lószerszám- és viseletfajtákat, tüzetesebb vizsgálat után¹²⁴ be kell látnunk, hogy az cvarkori lószerszámzat éppenséggel teljesen egységes szerkezetű és a viselet is annyira azonos jellegű, hogy alapvető etnikai megkülönböztetésre alkalmas ismérveket e vonatkozásban sehogyan sem lehet találni.¹²⁵

Minthogy az új avar honfoglalást egyetlen írott forrás sem erősíti meg,¹²⁶ nagy jelentőséget kell tulajdonítani Szádeczky Kardoss Samu forrásközléseinek.¹²⁷ Aligha hihető azonban, hogy a 670–680 körül Pannóniába költöző Kuber népéhez lehetne kötni az ún. kései-lemezes csoportot, hiszen 705-ben már Thesszaloniké környékén említik a források Kubert. Így tehát egy negyed évszázadhoz kellene kapcsolnunk sokszáz sírt, holott semmi sem igazolja, hogy ezek a temetkezések a VIII. század első éveinél nem későbbiek.

ÉRMÉK AZ AVAR SÍROKBAN

Állásunk ellen – legkézenfekvőbbként – azt az érvet lehetne felhozni, hogy ha az ún. öntött griffes-indások valóban már itt éltek volna a VI. századtól, akkor miért nincs e sírokból bizánci érme?

Az első kérdés: hány olyan hiteles avar sírunk van, amelyben bizánci pénzt találtak? Az egész Közép-Duna-medencében mindössze 12. Hiába szerepeltet Csallány Dezső 67, illetőleg 73 lelőhelyet,¹²⁸ ezeknek döntő többsége bizonytalan eredetű anyagot adott csak. Mindmáig Huszár Lajos összeállítása a legpontosabb,¹²⁹ amelynek segítségével könnyen ellenőrizhetjük a mondottakat.

Az alábbi hitelesen feltárt avar sírokból ismerünk bizánci érmét: Békéscsaba-Repülőtér (II. Tiberios 578–582); Jutas 116. sír (Maurikios 582–602 és Phokas 602–610); Deszk G-temető 30. sír (utánzat); Kunágotya (I. Justinianus 527–565); Öszöny (II. Anastasios 713–716); Szeged-Fehértó B-temető 82. sír (utánzat); Szeged-Makkoserdő 24. sír (II. Konstans és IV. Konstantinos 654–659); Szentendre (csak részben hiteles,¹³⁰ I. Justinus 518–527 és Phokas 602–610); Szentés (Heraklios Konstantinos 613–641); Német-szentpéter (Heraklios Konstantinos 613–641),¹³¹ Linz-Zizlau 132. sír (Heraklios és Heraklios Konstantinos 613–641),¹³² Aradac II. sír (II. Tiberios 578–582).¹³³ Tulajdonképpen még ennyi sírról sem beszélhetünk, mivel két esetben csak utánzatokat találtak. Nem állja ki a szűrőpróbát olyan neves lelőhely sem, mint Dunapentele, ahol 650–680 körüli pénzutánzatokról beszél Csallány Dezső, viszont Huszár Lajos csak feltételese meri pénzutánzatnak nevezni azokat a leleteket, amelyekről Hekler Antal külön egyetlen szóval sem emlékezik meg,¹³⁴ bár a kerek lemezek ábráját közli. Az érme-meghatározás egyébként László Gyulától származik,¹³⁵ de a keltezés sem kevésbé problematikus, hiszen Huszár Lajos a 650–780 közötti időt jelöli meg. A mezőszilas-típusú temetkezésekből is ismerünk egy arany solidust (II. Konstantinos Paganatos 668–685), de ezeket a sírokat csaknem teljesen feldúlták.¹³⁶

A másik fontos kérdés: mikor kerülhettek sírba ezek az érmék? Vegyük példaként a szentendrei sírt, ahol egy Justinus és egy Phokas érme került elő. Ha a Justinus érmét egy évszázadig megőrizték, miért szabad feltennünk, hogy a Phokas-érme a VII. század elején földbe került.¹³⁷ Öszönyben VIII. században vert érme került elő, tehát még ekkor is jutottak Pannóniába bizánci pénzek. Un. griffes-indás sírban ezideig még sem fordult elő bizánci érme. De vajon szabad-e 12 hiteles sír alapján általánosítani 40 000 avar sírra vonatkozóan?

Mind az ún. préselt-lemezes, mind az ún. griffes-indás temetkezésekben nagy számban található római pénzek s elsősorban IV. századi példányok (173 db). Alföldi András még úgy vélte, hogy az avar sírokból azért vannak III–IV. századi római érmék, mert az ázsiai keleten nem a vert érmék voltak az értékmérők, hanem a ló, az arany és az ezüst edények, a szörme és a kínai selyem.¹³⁸

122. SIMONYI D., *AE* 91 (1964) 198.

123. LÁSZLÓ GY., *D* 16 (1940) 147. – *AHung* 34 (1955) 284–293.

124. A tipológikus vizsgálat részletes eredményeit e tanulmányban nem közölhetjük.

125. Vö. LÁSZLÓ GY., *MFMÉ* 1 (1971) 283.

126. BONA 1971/a, 29 — *AAH* 23 (1971) 84.

127. SZÁDECZKY KÁRDOS S., *AT* 15 (1968) 84–87. — *AT* 17 (1970) 121–147.

128. CSALLÁNY D., *AAH* 2 (1952) 235–239. — *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*. Budapest 1956, 233–241.

129. HUSZÁR L., *AAH* 5 (1954) 65–109.

130. LÁSZLÓ GY., *BpT* 1 (1942) 785–787.

131. DÖRNER E., *SCIV* 11 (1960) 423–433.

132. LANDBAUER-OREL H., *Linz-Zizlau. Das bairische Gräberfeld an der Traunmündung*. Wien–München 1960, 56, 85.

133. NAGY S., *RAD* 8 (1959) 62.

134. HÉKLER A., *AE* 29 (1909) 103. 105.

135. LÁSZLÓ GY., *AHung* 18 (1936) 53–55.

136. BONA 1971/a 31–32.

137. A verdefényes érme önmagában még nem bizonyított az azonnali eltemetésre, csak arra nézve érv, hogy pénzfogalomban nem volt, vö. KOVRIG I., *AE* 82 (1955) 38.

138. ALFÖLDI A., *ESA* 9 (1934) 287–288.

László Gyula úgy gondolja, hogy a római pénzek forgalma a X. századig tartott,¹³⁹ Bóna István szerint az avaroknál belső pénzforgalom nem volt.¹⁴⁰

Azt hiszem, hogy az ún. griffes-indások VI. századi ittlétét az is megerősíti, hogy oly nagy számban vannak a temetkezésekben római pénzek, későrómai fibulák stb.¹⁴¹

Szándékosan nem foglalkozunk a motívumokkal és a készítési technikákkal, mint etnikum-jelzőkkel, hiszen nem egy olyan példát lehetne felsorolni, mint az abonyi 12. sír nagyszíjvége, amely annak ellenére, hogy lemezes, griffeket ábrázol.¹⁴² Egyáltalán nem szükséges feltételeznünk azt, hogy egyszerű technikai fogások mély tartalmak kifejezői lehetnek, annál kevésbé, mert a préselt lemezes és az öntött technika igen gyakran együtt jelenik meg. Népvándorláskori régészetünknek ki kell lépnie merev ke-

retei közül, de ehhez sok és nagyon pontos megfigyelésre és bizonyos szemlélet-változásra van szükség. Bizonyosan módosítanunk kell az ún. avar fejedelmi sírok csoportját is, hiszen néhány aranyékszer elég volt ahhoz, hogy egy-egy temetkezést vezéri sírnak minősítsünk. A valóban gazdag sírok száma pedig igen kevés (Bácsa, Kunbábony)¹⁴³ és indokolatlanul „alul keltezett”. A mai szemlélet szerint 670 után nem is voltak fejedelmek, vagy aranyban gazdag nemzetségsíri temetkezések, holott az írott források még a IX. század elején is mérhetetlen mennyiségű aranyról beszélnek.

Szeretnénk hinni, hogy a fenti megfigyeléseket és következtetéseket pontos és hiteles adatok tömegével erősítik meg vagy vetik el.

Bakay Kornél

ZUR CHRONOLOGIE DER AWARENZEIT

Neue awarenzeitliche Gräberfelder in der Umgegend des Plattensees

Ungefähr 100 Gräber, die auf den Gebieten der Gemeinden Zamárdi (am Südufer des Plattensees) und Káptalanóti (am Nordufer) erschlossen worden sind, bieten uns eine Grundlage dazu, einige Fragen der Chronologie, und der Ethnik der Awarzeit erneut zu überprüfen.

Die Studie untersucht die Fragen von Datierung und Ursachen des Gräberraubs. Wir lehnen die Hypothese ab, wonach die frühawarenzeitlichen Gräber von den Spätawaren, d. h. den Trägern der Greifen-Rankenmotive, ausgeraubt worden seien. Auch die Zerstörung der Gräber mit Greifen-Ranken-Funden kann nicht auf den Vampirismus zurückgeführt werden. Authentische und präzise Beobachtungen während der Ausgrabungen machen eindeutig klar, dass die Chronologie der Awarzeit auf unrichtigen Grundlagen beruht. Die Population der sogenannten Frühawarenzeit mit den Pressplattenfunden und die der sog. Spätawarenzeit mit den Greifen-Rankenmotiven können keinesfalls auch ein Jahrhundert voneinander getrennt werden. Diese Populationen mussten gleichzeitig nebeneinander leben und ihre Toten auf gemeinsamen Begräbnisstätten bestatten. Dadurch kann erklärt werden, dass auch ein Teil der Gräber der Population, für

die die gegossenen Bronzeverzierungen und die Greifen-Rankenmotive charakteristisch waren, ausgeraubt ist, während ein Teil der sogenannten frühawarenzeitlichen Gräber ebenfalls unberührt blieb.

Die Zeitperiode, als diese Gräberfelder aufgewühlt worden sind, lässt sich auf die Zeit von 620–660 datieren, als sich die unterworfenen Wenden, Karantanen, Mähren, Böhmen, Kroaten, Bulgaren und Gepiden gegen ihre grausamen Herren erhoben und selbst die awarischen Gräberfelder schändeten und ausraubten. Dabei wurden alle Gräber des jeweiligen Gräberfeldes zerstört. Nachdem jedoch die Awaren die Revolten bekämpft hatten, brachten sie auch ihre Gräberfelder wieder in Ordnung und benutzten ihre Bestattungsstellen kontinuierlich weiter.

Die Datierung der bisher als früh – und spätawarisch bezeichneten Gruppen beruht auf byzantinischen Münzen, die in den Gräbern gefunden wurden. Da wir jedoch insgesamt nur 12 authentisch erschlossene Gräber mit Münzfunden kennen, kann man sich bei der Frage der Chronologie nicht ausschliesslich darauf stützen.

K. Bakay

139. LÁSZLO GY., SZ 97 (1963) 385.

140. BONA I., AE 97 (1970) 259.

141. FETTICH Nándor nagyon is helyesen vette észre, hogy a griffes-indás emlékműanyag „mindenütt a provinciális római kultúra maradványainak kíséretében

található. Így világos, hogy az egész emlékcsoport nem eshetik távol a pusztuló rómaiság idejétől.” AHung 1 (1926) 25.

142. EBER L., AE 21 (1901) 297.

143. TOTH E., Cumania 1 (1972) 143–168.